

Redakčná rada

doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD.
 doc. RNDr. K. Čizmarová, CSc.
 doc. RNDr. A. Dubcová, CSc.
 Mgr. Marcel Horňák, PhD.
 doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.
 doc. RNDr. František Križan, PhD.
 RNDr. Peter Likavský, CSc.
 prof. RNDr. E. Michaeli, CSc.
 RNDr. M. Nogová, PhD.
 Mgr. Miloslav Ofúkaný
 prof. RNDr. J. Ořáheľ, CSc.
 RNDr. Pavel Sadloň
 RNDr. M. Zaťková

Geografia

Časopis pre základné, stredné a vysoké školy

Časopis vychádza v spolupráci s:
Geografickým ústavom SAV
 a **GEOINFORMATIKA.SK**

Redakcia

doc. RNDr. Ján Lacika, CSc. – šéfredaktor
 prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.
 RNDr. Štefan Karolčík, PhD.
 Mgr. Ľuboš Balážovič, PhD.

Adresa redakcie

Časopis Geografia
 Štefánikova 49
 814 73 Bratislava
 Telefón: 02/524 927 51

Časopis vychádza dvakrát ročne. Cena
 jedného čísla je 3 EUR.

Vydáva: Ing. Eva Jankovičová – ELP s. r. o., Bys-
 trická 5899/3, 841 07 Bratislava, IČO: 46724605

Číslo 1 bolo odovzdané do tlače 10. 12. 2017
 a vydané 20. 12. 2017.

Evidenčné číslo per. tlače: EV 504/08

Na vydávanie časopisu prispieva finančnou
 dotáciou Ministerstvo školstva, vedy, výskumu
 a športu Slovenskej republiky.

Objednávky na predplatné prijíma každá poš-
 ta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednáv-
 ky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta,
 a.s., Stredisko predplatného tlače, Námestie
 slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail: zahra-
 nicna.tlac@slposta.sk.

Príspevky sa honorujú. Nevyžiadané ruko-
 pisy sa nevracajú.

Časopis Geografia

si môžete objednať na adrese:

Eva Jankovičová - EPL s.r.o
Opletalova 54A, 841 07 Bratislava

alebo e-mailom na adrese:

geoservis@stonline.sk

Objednávku časopisu Geografia napíšte
 čitateľne, uveďte plné meno a adresu s PSČ
 a počet objednávaných výťažkov. Uveďte,
 od ktorého čísla si časopis objednávate. Pred-
 platné uhradíte na základe zaslanej faktúry.

Predplatné na rok 2017: 10,00- EUR (6,00,-
 EUR + 4,00 EUR poštovné + balné).

Články v tomto čísle časopisu recenzoval:

RNDr. Štefan Karolčík, PhD.,

OBSAH

4/ Informácie v grafickej podobe ako základ pre riešenie učebných úloh v geografickom vzdelávaní

Peter Likavský, Martin Jančíček

9/ Predpoklady a schopnosti budúcich učiteľov geografie pracovať s učebnými úlohami v grafickej podobe

Peter Likavský

15/ Rovníková Guinea – najrozvinutejší štát Afriky?

Mária Trnková, Daniel Gurňák

24/ Kilimandžáro – vývoj a premeny pohoria s najvyšším vrchom Afriky

Anna Tolmáči, Ladislav Tolmáči, Michal Noga

32/ Správa o výstupe na Kilimandžáro pri príležitosti storočnice prof. Lukniša

Ladislav Tolmáči, Anna Tolmáči

33/ Kežmarská prechádzka

Ján Lacika

Na obálke: Ustupujúci ľadovec na Kilimandžáre. Foto L. Tolmáči

Informácie v grafickej podobe ako základ pre riešenie učebných úloh v geografickom vzdelávaní

Peter Likavský, Martin Jančíček

Rozvoj ľudského poznania a informačných technológií prinieslo obrovský nárast poznatkov, faktov a informácií, s ktorými človek prichádza do kontaktu. Tieto zmeny sa neprejavujú iba vo vzdelávaní, v obsahu vyučovacích predmetov, v prostredí školy, ale ovplyvňujú aj bežný život väčšiny ľudí. Špeciálna časť týchto poznatkov sa dostáva k svojim adresátom v grafickej podobe. Mnohé z nich majú svoj priestorový aspekt, a preto je možné uvažovať o ich využívaní v geografickom vzdelávaní.

Úvod a teoretické východiská problematiky

Informácie rôzneho druhu sú neodmysliteľnou súčasťou procesu učenia a jeho významnej časti – vzdelávacieho procesu. Ak bola v minulosti podstatná časť týchto informácií sústredená v učebniciach a žiaci i učitelia sa mohli na to spoľahnúť, súčasnosť prináša skôr opačný trend. V učebniciach sú často iba základné poznatky, fakty a informácie a v lepšom prípade ilustračný materiál a odkazy na zdroje, z ktorých je možná istá aktualizácia obsahu. Táto skromnosť a úspornosť je zrejme daná aj tlakom na obmedzovanie rozsahu učebníc. Možnosť aktívne získavať (aktualizovať) poznatky najmä z rôznych zdrojov na internete prerástla už takmer do nevyhnutnosti. Uvedená tendencia môže mať aj svoje pozitívne stránky, najmä ak sa spojí so zmysluplnou orientáciou učebného procesu žiakov na aktívne metódy nadobúdania poznatkov.

Práca s informáciami (ich získavanie, spracovanie, interpretácia) vystupuje ako podstatná súčasť digitálnych kompetencií (niektorí autori uvádzajú priamo pojem informačné kompetencie). TUREK (2008) vyčleňuje v súvislosti s nimi pojem informačná gramotnosť, v rámci ktorej uvádza, že žiaci majú byť okrem iného schopní nájsť rôzne zdroje informácií a vybrať z nich relevantné, vedieť tieto zdroje kriticky zhodnotiť, použiť získané informácie na riešenie problémov a efektívne sprostredkovať informácie v rôznych podobách alebo prostredníctvom rôznych médií. Zo širšieho pedagogicko-psychologického hľadiska možno tieto schopnosti žiakov vyčleňovať na základe teórie

spracovania informácie a do istej miery aj na základe konštruktivistického teórie (VESELSKÝ in BRESTENSKÁ 2014). Spomenutý autor v nadväznosti na poznatky teórií učenia uvádza konkrétne aplikácie uvedených teórií v pedagogickej praxi ako základ aktívneho učenia. Okrem pamäťových procesov, ktoré majú v učení svoju úlohu zákonite, zdôrazňuje význam vyšších myšlienkových procesov – transferu, riešenia problémov v spojení s tvorivým myslením a kritického myslenia.

Uvedené konštatovania otvárajú ďalšie možnosti prezentácie viacerých teoretických aspektov danej problematiky, ale rozsah a zameranie príspevku neumožňuje venovať sa im komplexnejšie. Preto na niektoré z nich poukážeme iba stručne s tým, že v budúcnosti sa k nim môžeme vrátiť, a to aj na stránkach tohto časopisu.

Otázka problémového vyučovania je súčasťou širšie koncipovanej skupiny aktivizujúcich a rozvíjajúcich metód v rámci koncepcie aktívneho vyučovania. Ide o veľmi širokú problematiku, a aj preto uvedieme iba tri z veľkého množstva titulov, ktoré sa jej venujú: v našich podmienkach už klasická a veľmi často citovaná učebnica G. PETTYHO (2004), ako aj rozsahom skromnejšie práce D. SITNEJ (2013) resp. T. KOTRBU a L. LACINU (2011). Problematika problémového vyučovania, problémových úloh, usmerňovania ich riešenia je takisto rozpracovaná v mnohých prácach dostupných v našich aj zahraničných zdrojoch, a preto nepovažujeme za potrebné opakovať myšlienky viacerých autorov, ktorí sa jej venujú. Napriek tomu si však dovoľme niektorých z nich uviesť aspoň v prehľade. KALHOUS, OBST et al. (2002), TUREK (2008), VESELSKÝ in BRESTENSKÁ (2014) môžu

slúžiť ako príklady autorov, ktorí sa „v našom priestore“ zaoberali problémovým vyučovaním zo všeobecného hľadiska. V prácach CSAPÓA a FUNKEHO (2017), kolektívu v gescii OECD (2014) a viacerých ďalších autorov vystupuje problémové vyučovanie ako priorita výskumného zamerania. Z hľadiska geografického vzdelávania možno spomenúť prácu PAWSONA et al. (2006), ktorý sa zaoberá výhodami a nevýhodami problémového vyučovania resp. problémového prístupu k vyučovaniu.

Čo sa týka učebných úloh, uvádzame v našom prehľade širšie spektrum prác rôznych autorov, z ktorých je možné získať komplexnejší prehľad o učebných úlohách, teórii ich tvorby, formálnej podobe, kognitívnych a poznatkových úrovniach, vzťahu učebných úloh a úloh vhodných na testovanie vedomostí, schopností a zručností žiakov. Tieto charakteristiky ponúkajú práce so podstatnými teoretickými východiskami pre klasifikáciu kognitívnych úrovní učebných úloh (základné dielo B. S. BLOOMA z roku 1956 je veľmi dobre popísané napríklad v učebnici D. FONTANU 2003, k ďalším prácam možno zaradiť publikácie KRATHWOHLA (2002) a MARŽANA a KENDALLA (2007), ktoré sa nevyhýbajú ani kritickému hodnoteniu pôvodných východísk; v našich podmienkach vyniká práca TOLLINGEROVEJ 1970/1971), ďalej práce, ktoré poskytujú pohľad na uvedený pojem z hľadiska pedagogickej a psychologickéj teórie (KALHOUS, OBST et al. 2002, VESELSKÝ 2011; TUREK 2008), a napokon publikácie, ktoré sa venujú teórii a praxi tvorby a overovania učebných úloh so zameraním na geografii, pričom z nich je vzhľadom na svoje špecifické zameranie v popredí publikácia ŘEZNÍČKOVEJ a MATĚJČEKA (2014) a ďalšie

užitočné námety a informácie možno nájsť aj v prácach MADZIKOVEJ a KANČÍRA (2015) a CSACHOVEJ (2016). Na základe prieniku definícií rôznych autorov možno učebnú úlohu v najvšeobecnejšej rovine charakterizovať ako premyslený a vopred pripravený slovný alebo písomný podnet pre aktivitu (myšlienkovú činnosť) žiakov. Náš príspevok sme sa snažili zamerať okrem iného na zachytenie myšlienkových postupov žiakov pri riešení určitých typov učebných úloh.

Na záver tohto teoretického prehľadu sa pokúsime vymedziť pojem učebná úloha s grafickým prvkom. Ide o špecifický, ale v poslednom čase často sa vyskytujúci typ učebnej úlohy, ktorá bez ohľadu na svoju kognitívnu alebo poznatkovú úroveň využíva vo svojom zadaní, resp. poskytuje na svoje riešenie informáciu v inej ako štandardnej textovej podobe. Obrázky v podobe fotografií, schém, grafov, diagramov, máp (vrátane kartogramov a kartodiagramov) a mapových náčrtov patria k štandardnej výbave úloh tohto typu. Prechod medzi výlučne textovou a obrazovou podobou informácie v učebnej úlohe môžu predstavovať tabuľky resp. ich časti. Motiváciu venovať sa tomuto typu úloh podporil aj prienik uvedenej podoby zobrazovania rôznych procesov a javov priestorového charakteru do médií a ich nie vždy jednoznačná interpretácia. Aj keď nejde vždy o fakty a informácie priamo nadväzujúce na obsah geografického vzdelávania, ich vhodnou transformáciou možno žiakov viesť k tomu, aby takéto prepojenia hľadali, uvažovali v príčinách a súvislostiach, učili sa kriticky hodnotiť fakty, vnímať rôznosť a zložitnosť súčasného sveta a pod.

Výskum a jeho metodika

Prechod od teoretickej k výskumnej časti predstavuje stručná charakteristika vybraných informačných zdrojov využitelných v geografickom vzdelávaní, najmä z hľadiska prezentácie grafov, diagramov, kartografických informácií, tabuliek a pod. Rozsah článku nedovoľuje komplexnejší prehľad a keďže ide o zdroje na internete, ktoré spravidla podliehajú rôznym zmenám, nevidíme ani dôvod na vytvorenie takého prehľadu. Predpokladáme, že vyučujúci s hlbším záujmom o problematiku majú už takúto databázu vytvorenú a náš prehľad im posluží ako jej možné rozšírenie. Pre vyučujúcich s menšími skúsenosťami v tejto oblasti by mohol byť solídnu štartovacou základňou.

Samotný výskum pozostával z dvoch od seba nezávislých častí. Základom oboch boli úlohy zahŕňajúce informácie v grafickej podobe, ktoré riešili tri skupiny respondentov. V tomto príspevku sa zameriavame na charakteristiku a vyhodnotenie samostatného bloku úloh, ktorý

bol vytvorený a overený na vzorke žiakov gymnázia (maturitného ročníka), v ďalšom pôjde o charakteristiku a vyhodnotenie podobného bloku úloh, ktorí riešili budúci učitelia geografie (študenti magisterského stupňa štúdia, ako aj pomerne špecifická vzorka ďalších respondentov). Predpokladali sme, že zadanie úloh nebude väčšina žiakov – účastníkov 1. časti výskumu – vnímať ako tradičné, také, s ktorým sa bežne stretávajú vo vyučovaní. Želali sme si, aby pri ich riešení používali divergentné myslenie, hľadali informácie a spájali si ich do súvislostí. Išlo nám prioritne o to, aby získavali vedomosti aktívne, nie pasívnym „učením sa“. Riešenie väčšiny úloh bolo so žiakmi prediskutované v bezprostrednej nadväznosti na priebeh tej časti vyučovania, v ktorej pracovali samostatne. Táto časť mala slúžiť ako spätná väzba pre žiakov aj pre výskumníka. Mohla odhaliť spôsoby postupu žiakov, slabšie miesta v zadaní úloh, chyby, ktorých sa žiaci dopúšťali, nedostatočné zohľadnenie faktorov, ktoré riešenia daných úloh ovplyvňujú a pod. Následne po vyhodnotení riešenia úloh žiakmi sme ich porovnávali s predpokladanými správnymi postupmi riešenia.

Na fázu riešenia úloh sme nadviazali zadaním dotazníka so 6 položkami (bol mierne odlišný pre obe skupiny respondentov, ale boli v ňom aj identické položky). Pomocou neho sme chceli zistiť mieru záujmu respondentov o geografiu a hodnotenie úloh z hľadiska ich náročnosti na myšlienkové operácie, prínosu pre ich vedomosti, príťažlivosti z hľadiska motivácie riešiť, prípadne aj vytvárať podobné typy úloh. Zaujímalo nás aj to, či sa buď ako žiaci, alebo ako (budúci) učitelia s takými typmi úloh už stretli. Napokon sme zisťovali aj názory respondentov na výhody a nevýhody riešenia tohto typu úloh. Päť zo šiestich položiek bolo v podobe výrokov a respondenti mali možnosť vyjadriť s nimi mieru súhlasu alebo nesúhlasu v päťstuňovej Likertovej škále. Z týchto 5 položiek boli dve uzavreté a tri polouzavreté – respondenti mali možnosť doplniť vlastný názor na daný problém. V poslednej položke si respondenti mohli vybrať z predložených výhod a nevýhod využívania daného typu úloh najviac dve, s ktorými sa stotožňujú v najväčšej miere.

Charakteristika vybraných štatistických portálov

V období existencie informačnej spoločnosti sa považuje za samozrejme, že informácie poskytované v učebniciach sa budú dopĺňať a aktualizovať. Viaceré zdroje takejto aktualizácie využívané v geografii sú dostatočne známe a pomerne často využívané na primeranú kvantifikáciu určitých procesov a javov a rôzne možnosti grafického a kartografického

vyjadrenia informácií, ktoré obsahujú (Factbook na stránke CIA, štatistické portály Svetovej banky, Organizácie OSN pre výživu a poľnohospodárstvo, u nás napríklad štatistický portál Slovenského štatistického úradu). Nevyhli sme sa im úplne, ale pozornosť sme venovali aj menej známym stránkam.

Tradičné stránky s predpovedaním počasia sú síce bežne využívanou pomôckou v každodennej životnej rutine, ale spravidla poskytujú aj prehľad údajov nameraných za dlhšie časové obdobie, čo sa využíva pomerne málo. Takto koncipované hydrologické a klimatologické spravodajstvo ponúka väčšina meteorologických portálov, ale je prirodzené venovať pozornosť najdostupnejšiemu z nich www.shmu.sk. Okrem údajov o počasi v tabuľkovej a grafickej podobe pre vybrané mestá Slovenska možno upozorniť na odkaz INCA v časti meteorologické spravodajstvo, ktorý poskytuje možnosť vytvorenia kartogramov pre teplotu a vlhkosť vzduchu, rýchlosť a nárazy vetra podľa údajov pre vybrané lokality Slovenska. Ďalšiu zaujímavú sekciu predstavuje model ALADIN, ktorý okrem známeho meteogramu na 3 až 10 dní ponúka funkcie s názvami Meteogram Google Maps, teplota, vietor a zrážky. Hydrologické spravodajstvo ponúka údaje o vodnom stave, prietoku, teplote vody a ďalšie v tabuľkovej podobe. Odkaz Vodné stanice ponúka grafické spracovanie vodného stavu za vybrané vodné toky. V časti klimatické spravodajstvo môžeme nájsť mapy teploty vzduchu, pôdy a atmosférických zrážok. Zaujímavou časťou portálu je spravodajstvo o kvalite ovzdušia, ktoré ponúka tabuľku koncentrácie znečisťujúcich látok vždy za poslednú hodinu pre vybrané lokality.

Vzhľadom na kvalitu svojich mapových príloh možno vyzdvihnúť aj portál Českého hydrometeorologického ústavu (portal.chmi.cz). Priamo sa ponúka ich využitie na zadanie jednoduchších alebo aj časovo trochu náročnejších úloh s možnosťou prepojenia údajov v mapách s polohou rôznych lokalít (najmä mikropolohou), ich nadmorskou výškou a pod. Načrtnuté príklady môžu slúžiť na konkretizáciu prejavov pôsobenia niektorých klimatických činiteľov. Všeobecnejšie orientovaný portál www.weather-forecast.com zobrazuje hodnoty teplôt, zrážok, rýchlosti vetra pre lokality vo všetkých svetadieloch. Výhodou portálu sú simulácie: napríklad pohybu tlakových útvarov a z toho vyplývajúceho premenlivého počasia typického pre Európu.

Veľmi účinným nástrojom na rozvíjanie myslenia žiakov sú klimatické diagrame. Štatistický portál en.climate-data.org/ poskytuje údaje o základných klimatických prvkoch (teplota a zrážky) pre štáty sveta a vybrané mestá. Pri hodnotách priemerných mesačných teplôt sú uvedené aj mesiace, v ktorých boli zaznamenané historicky najnižšie resp. najvyššie priemery teplôt. Údaje sú ilustrované formou tabuliek a máp. V každom klimatickom diagrame je uvedená nadmorská výška príslušnej lokality ako údaj, ktorý je spravidla potrebné brať do úvahy pri vyvodzovaní záverov. Stránka je prehľadná s jednoduchou manipuláciou. Podobné spracovanie môžeme nájsť aj na stránke www.weatherbase.com/, ktorá ponúka štandardné a ľahko aplikovateľné údaje. Okrem uvedených stránok existujú samozrejme mnohé ďalšie, ktoré ponúkajú hodnoty základných klimatických charakteristík v grafickej podobe, napríklad www.klimadiagramme.de.

Európska komisia spravuje známy portál ec.europa.eu/eurostat/web/main, ktorého zistenia sú pomerne často prezentované v médiách. Môže byť účelne využitý aj na vzdelávacie aktivity umožňujúce porovnávanie rôznych údajov, podporu uvažovania v príčinno-logických súvislostiach. Ponuka kvalitného spracovania údajov o dynamike a štruktúre obyvateľstva, zamestnanosti, ekonomike a finančnictve, agrosektore a rôznych iných ukazovateľoch nielen pre členské štáty EÚ, ale aj pre štáty EZVO, štáty, v ktorých je euro neoficiálnym platidlom a štáty, ktoré začali prístupové rokovania. Cenné z hľadiska vyučovania geografie sú ukazovatele, ktoré stránka ponúka okrem tabuľkovej aj v grafickej a kartografickej podobe. V takýchto prípadoch sa dá vybrať nielen typ grafu, ale aj detailnosť regionálneho členenia (NUTS 1 až NUTS 3). V sekcii Data

odporúčame pozrieť možnosť GISCO: geographical information and maps, ktorá ponúka výber kartogramov prostredníctvom Statistical atlas 2015. Podobne zameraný je aj portál www.worldbank.org, ktorý prezentuje rôzne štatistické údaje (väčšinou orientované na človeka a jeho aktivity) pre štáty celého sveta.

Štatistické údaje možno nájsť aj na slovenských internetových stránkach. Jednou z nich je stránka Slovenského štatistického úradu (slovak.statistics.sk), ktorá prezentuje demografické, a ekonomické ukazovatele Slovenskej republiky v grafickej a tabuľkovej podobe. Nevýhodou portálu je málo zastúpená prezentácia údajov vo forme kartogramov. Informácie v tejto podobe môžeme nájsť iba vo výročných správach alebo monotematicky zameraných článkoch resp. publikáciách. Dáta Slovenského štatistického úradu sa dajú získať pomocou dvoch navzájom prepojených aplikácií: STATdat, ktorá uvádza údaje vo forme tabuliek, a DATAcube zahŕňajúca aj grafické znázornenia. V súvislosti s touto stránkou oceňujeme široký výber ukazovateľov a ich kombinácií.

1. časť výskumu – tvorba a overovanie úloh pre žiakov gymnázií

Princíp tvorby jednotlivých úloh bol zrejmy: obsahovali štatistické údaje ilustrované v podobe máp, grafov alebo tabuliek. V zadaní každej úlohy sme sa usilovali uviesť niekoľkými vetami danú tému (problém) a motivovať žiakov na jej riešenie. Tento úvod spravidla slúžil aj na pripomenutie toho, čo by žiaci o danom probléme mali už vedieť, alebo naopak na stručné vysvetlenie významu pojmov, o ktorých sme predpokladali, že ich žiaci nemusia v predloženej podobe z obsahu geografického vzdelávania poznať (ale mohli sa s nimi stretnúť v bežnom živote, médiách alebo v obsa-

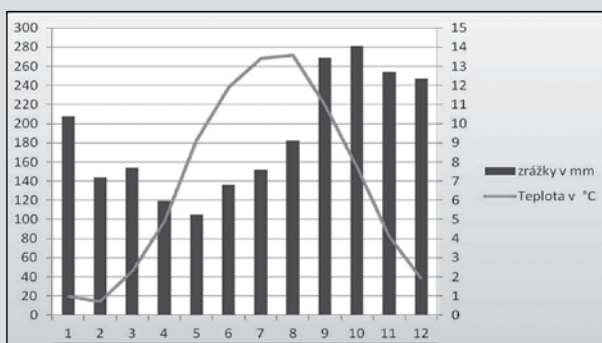
hu iných vyučovacích predmetov). Ďalej nasledovali čiastkové otázky (úlohy) usporiadané obyčajne od jednoduchších (z hľadiska myšlienkových operácií) po náročnejšie. Prvá z nich bola v niektorých prípadoch venovaná priestorovej lokalizácii príslušného procesu alebo javu. Úlohy sme navrhovali tak, aby správne odpovede neboli vždy jasné a jednoznačné, v záujme podpory divergentného myslenia a prepájania vedomostí žiakov. V tomto postupe konštrukcie úloh sa dajú identifikovať podobné princípy, aké sa využívajú pri konštrukcii úloh v testovaniach PISA (OECD 2016).

Celkove sme takto vytvorili banku 10 úloh. Štyri úlohy sme zamerali na témy fyzickej geografie a šesť sme venovali humánnej geografii. Z vytvoreného súboru sme vybrali 6 úloh (2 so zameraním na fyzickú geografiu, 4 orientované na humánnu geografiu), aby sme ich overili v rámci vyučovania. Každý žiak riešil dvojicu úloh, pričom sme použili formu samostatnej práce a úlohy sme skombinovali tak, aby každý z nich riešil približne rovnaký počet respondentov. Na vypracovanie úloh boli stanovené dve vyučovacie hodiny a možnosť použitia bežných pomôcok (učebnice, atlasy) aj internetu. Výskum bol realizovaný na vzorke 39 žiakov v štyroch maturitných triedach gymnázií.

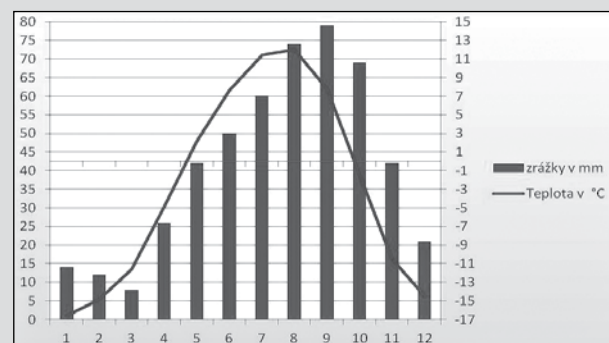
V článku uvádzame návrhy dvoch úloh v podobe, v akej ich žiaci riešili. Ku každej úlohe pripájame stručnú analýzu odpovedí resp. riešení žiakov. Okrem toho sme poskytli ku každej takejto úlohe vyučujúcim stručný manuál s možnosťami usmerňovania žiakov pri ich riešení či s variantmi formulácie čiastkových úloh, ale z priestorových dôvodov ho neuvádzame.

Ukážka úlohy zameranej na tému z fyzickej geografie

Zadanie úlohy: Na obrázkoch 1 a 2 sú znázornené klimatické diagrame

Obrázok 1: Ročný úhrn zrážok a chod teploty mesta X. Zdroj: <http://en.climate-data.org/location/100/>; vlastné spracovanie

Obrázok 2: Ročný úhrn zrážok a chod teploty mesta Y. Zdroj: <http://en.climate-data.org/location/986641/>; vlastné spracovanie

dvoch miest, z ktorých jedno sa nachádza na pobreží Tichého oceána a druhé na pobreží Atlantického oceána. Obe mestá ležia približne v rovnakej geografickej šírke (60° s. g. š.).

Tvojou úlohou je:

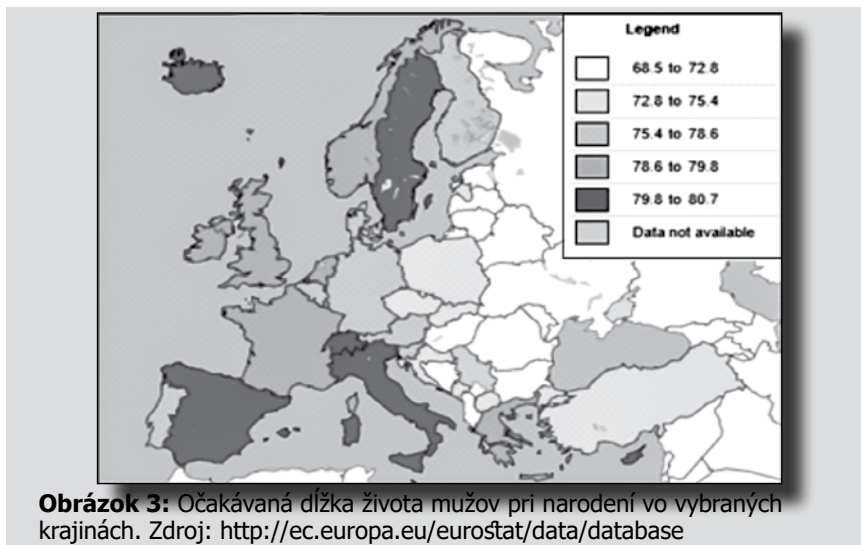
1. Porovnať hodnoty teplôt a úhrnu zrážok oboch miest.
2. Zistiť, ktoré činitele vplyvajú na hodnoty prvkov (zrážok a teploty) v klimatických diagramoch.
3. Na základe vyššie zisteného priradiť klimatické diagramy k oceánom, na pobreží ktorých ležia dané mestá.

Vyššie uvedenú úlohu riešilo celkovo 13 žiakov. Prvá otázka je zameraná na elementárne porovnanie dvoch klimatických diagramov. V tomto prípade si žiaci všimli všetky očakávané nepravidelnosti teplôt a zrážok. Vo viacerých odpovediach uviedli napríklad veľké výkyvy teplôt v klimatickom diagrame na obr. 2. Pri riešení 2. čiastkovej úlohy žiaci uvádzali viaceré činitele, ktoré môžu potenciálne vplyvať na hodnoty zrážok a teploty, ako nadmorská výška, charakter zemského povrchu a morské prúdy. Medzi nimi sme zaznamenali aj podnebie, ktoré nie je činiteľom, ale dôsledkom ročného priebehu teplôt a zrážok. V šiestich odpovediach sa vyskytli pojmy kontinentalita a oceanita. Hoci tieto činitele boli spomenuté, žiadny zo žiakov si ich nedal do kontextu so skutočnými dôsledkami, o čom sme sa presvedčili v poslednej čiastkovej úlohe, v ktorej iba jedna z odpovedí bola správna. V konečnom dôsledku musíme konštatovať, že žiaci pri priradovaní klimatických diagramov k oceánom síce videli výšku stĺpcov znázorňujúcich zrážky a pri porovnávaní priebehu krivky teplôt sa im obe javili podobné, ale neuvedomili si (nevšimli, neprečítali) ich reálne hodnoty. Priepastný rozdiel vo vplyve kontinentality na podnebie oboch miest ostal pre nich prakticky neviditeľný.

Ukážka úlohy zameranej na tému z humánnej geografie

Zadanie úlohy: Kartogram na obr. 3 zobrazuje očakávanú dĺžku života mužov pri narodení v európskych štátoch v roku 2013. Niekedy sa používa aj termín stredná dĺžka života. Tento ukazovateľ nám hovorí, akého veku by sa malo v priemere dožiť dieťa (v tomto prípade chlapec), ktoré sa v danom roku narodilo.

1. Charakterizuj priestorové rozloženie očakávanej dĺžky života mužov v európskych štátoch resp. v oblastiach Európy.
2. Údaje za niektoré štáty neboli pre účely tejto štatistiky vyhodnocované, ale dajú sa odhadnúť. Aký je tvoj odhad očakávanej dĺžky života

Obrázok 3: Očakávaná dĺžka života mužov pri narodení vo vybraných krajinách. Zdroj: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

mužov na Ukrajine? Svoju odpoveď zdôvodni.

3. Akého veku by sa mohol pravdepodobne dožiť chlapec, ktorý sa narodí na Slovensku, ale od útleho detstva bude žiť vo Francúzsku. Vymenuj faktory, ktoré na to môžu mať vplyv.

Úlohu vypracovalo 14 žiakov. Odpovede na prvú otázku boli celkovo správne a splnili naše predpoklady. Objavili sa však aj menej očakávané odpovede. Napríklad dvaja žiaci charakterizovali priestorové rozloženie očakávanej dĺžky života vzhľadom na vzdialenosť od mora. Prímorské štáty radili do skupiny s vyššou a vnútrozemské krajiny s nižšou očakávanou dĺžkou života. Samozrejme, na tieto tvrdenia sa dajú najst kontrapríklady, ale nie sú úplne neracionálne a bolo by možno potrebné venovať im osobitnú pozornosť. Podobne ako pri prvej čiastkovej úlohe, tak aj v ďalšej prevažná väčšina odpovedí spadala do rámca našich očakávaní (podpriemerná až výrazne podpriemerná stredná dĺžka života). Medzi zdôvodneniami figurovali nedostatočná sociálna starostlivosť, politická situácia, životná úroveň, nízka úroveň zdravotníctva a hospodárstva, ktoré sa dali predpokladať. Žiaci uvažovali aj o vplyve konfliktu na východe Ukrajiny na očakávanú dĺžku života. Posledná otázka umožňovala uplatnenie fantázie a tvorivosti žiakov. Z odpovedí vyplynulo, že žiaci predpokladali väčší vplyv faktorov prostredia ako dedičnosti. Domnievali sa napríklad, že úlohu by zohralo kvalitnejšie zdravotníctvo, vrátane lepšej dostupnosti liekov a zdravotníckych pomôcok. Ďalej spomenuli lepšie životné podmienky, vyššiu životnú úroveň, vyššie dôchodky a vhodnejšie prírodné podmienky. V odpovediach sa vyskytli aj názory, ktoré poukazovali na vplyv genetiky, úroveň vzdelania, náročnosť práce, športovú činnosť alebo celkový životný štýl človeka.

Pri analýze odpovedí žiakov k čiastkovým úlohám sa do istej miery prejavili faktory ako spôsoby riadenia učebnej činnosti žiakov, vyučovacie štýly príslušných pedagógov, ale tie sme vzhľadom na zameranie práce nemohli brať do úvahy. Vo viacerých prípadoch sme sa z odpovedí presvedčili, že žiaci podcenili čiastkové úlohy, nezamysleli sa nad ich zdanlivo jednoduchou formuláciou hlbšie, alebo nevedeli z grafov a tabuliek získať správne odpovede. To však nemusí byť problém, ak žiaci získajú rozsiahlejšiu prax pri riešení tohto typu úloh, vrátane bezprostrednej spätnej väzby od vyučujúceho (vzorové úlohy možno riešiť frontálne). Význam práce suvedenými úlohami vidíme aj v tom, že ich zadávanie a riešenie môže vyučujúcim pomôcť zistiť, do akej miery žiaci zvládajú prácu s grafmi, tabuľkami a mapami. Výsledky riešení samotných úloh naznačujú, že ak žiaci mali pri nich použiť nižšie myšlienkové operácie, nemali žiadne výraznejšie problémy. Pokiaľ však mali hodnotiť informácie, vyvodzovať závery, ktoré priamo viditeľné neboli, úspešnosť riešení klesala. Potvrdil sa aj predpoklad, že pomôcky ako atlasy, učebnice, internet, môžu pomôcť pri poskytnutí informácií, ale riešenie samotnej úlohy je na žiakoch.

Výsledky dotazníkového prieskumu k 1. časti výskumu

Najskôr uvádzame skrátenú verziu dotazníka bez častí, v ktorých respondenti mohli doplniť vlastné vyjadrenia (išlo o položky 3 – 6). V rámci jednotlivých položiek uvádzame pri každej z možností počet žiakov, ktorí sa k nej priklonili (n = 39). V poslednej položke si respondenti mohli vybrať dve z ponúknutých možností.

1. Zakrúžkujte možnosť, ktorá najlepšie vyjadruje váš vzťah ku geografii.

a) veľmi ma zaujíma (8); b) vcelku ma zaujíma (30); c) neviem sa vyjadriť (1); d) príliš ma nezaujíma (0); e) vôbec ma nezaujíma (0).

2. Bol tento typ úloh pre vás zaujímavý?

a) jednoznačne áno (3); b) skôr áno (29); c) neviem (2); d) skôr nie (5); e) vôbec nie (0).

3. Ako by ste hodnotili náročnosť úloh?

a) veľmi ľahké (1); b) skôr ľahké (10); c) stredne náročné (23); d) pomerne náročné (5); e) veľmi náročné (0).

4. Boli pre vás úlohy, ktoré ste riešili, nové, netradičné?

a) jednoznačne áno (5); b) skôr áno (23); c) neviem (0); d) skôr nie (9); e) vôbec nie (2).

5. Domnievate sa, že práca s týmito úlohami vám priniesla nové poznatky a informácie, že ste sa niečo naučili?

a) jednoznačne áno (7); b) skôr áno (23); c) neviem (8); d) skôr nie (1); e) vôbec nie (1).

6. V čom sú podľa vás výhody riešenia tohto typu úloh? Zakrúžkujte najviac dve odpovede, ku ktorým sa prikláňate.

a) ľahšie si zapamätám poznatky a informácie, ktoré prinášajú (10); b) nútia ma zamýšľať sa nad javmi a procesmi, ktoré prinášajú (30); c) ľahšie porozumením poznatkom a informáciám, ktoré sú v nich obsiahnuté (11); d) pomáhajú mi vytvoriť si na dané problémy, procesy a javy vlastný názor (20); e) ľahko zaujmú, pretože sú to úlohy s obrázkami (6); f) nevidím žiadne veľké výhody, pretože úlohy sú veľmi náročné (1); g) nevidím žiadne výhody, pretože to nie sú úlohy zo života (0).

Na základe reakcií na 1. položku dotazníka sme zistili, že takmer všetci žiaci majú záujem o geografiu, niektorí veľmi výrazný. Vzhľadom na charakter výskumnej vzorky (žiaci navštevujúci seminár z geografie) to nebolo veľké prekvapenie. Úroveň sympatií ku geografii sa prejavila v kladnom prístupe k vypracovávaniu úloh. Reakcie na 2. položku naznačili, že takmer 75 % žiakov považovalo úlohy za zaujímavé a pritažlivé. Niektorí z nich riešili napríklad okrem svojich zadaní aj zadania navyše. Podľa zvolených odpovedí na 3. položku dotazníka možno konštatovať, že približne 60 % žiakov hodnotilo úlohy ako stredne náročné.

Na miernejšom hodnotení v porovnaní s predpokladmi sa prejavilo zloženie výskumnej vzorky a korešpondovalo s ním aj hodnotenie ďalšej položky. V nej sa prevažná väčšina žiakov priklonila k hodnoteniu úloh ako nových, netradičných, ale časť respondentov (viac ako štvrtina) uviedla, že s podobným typom úloh už pracovala. Podľa ďalšej položky sa viac než 75 % žiakov stotožnilo s tým, že práca s úlohami im priniesla nové poznatky. Medzi výhodami riešenia tohto typu úloh jasne dominovali tie, ktoré dávajú do popredia rozvíjanie myslenia žiakov, využívanie vyšších myšlienkových operácií, vytváranie priestoru pre prezentáciu vlastného názoru na problém.

Záver

Aktivita samotných žiakov v procese získavania nových poznatkov a schopností sa len ťažko dá plnohodnotne nahradit' inými stratégiami vyučovacej činnosti. Prezentované úlohy sú samozrejme iba jednou z možností, ako viesť vyučovanie aktívne. Mali by nútiti žiakov nielen prezentovať nadobudnuté vedomosti, ale hlavne uvažovať, rozvíjať analytické myslenie, uvažovať o variantoch riešenia. Řezníčková a Matějček (2014) označujú tento typ úloh ako komplexné úlohy a domnievame sa, že aj vzhľadom na zaraďovanie takýchto úloh do medzinárodných testovaní majú svoje miesto aj v geografickom vzdelávaní. Podobné úlohy by sa mali objavovať vo vyučovacom procese aj na 2. stupni ZŠ (aspoň v jeho vyšších ročníkoch), aj keď by mali byť prispôbené obsahovej náročnosti vyučovacích predmetov a mentálnej úrovni žiakov. V každom prípade si plnohodnotná práca žiakov s týmto typom úloh vyžaduje aj systematickú prípravu budúcich učiteľov a cieľavedomú komunikáciu s tými, ktorí pôsobia v praxi.

Literatúra

CSACHOVÁ, S., 2016. Taxonómia otázok a úloh vo vyučovaní geografie. *Geografia*, Vol. 24, No. 1, pp. 9-14.

CSAPÓ, B., J. FUNKE, eds., 2017. *The Nature of Problem Solving: Using Research to Inspire 21st Century Learning*. OECD Publishing, Paris. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264273955-en>.

FONTANA, D., 2003. *Psychologie ve školní praxi*. Praha : Portál. 383 s.

KALHOUS, Z., OBST, O. et al., 2002. *Školní didaktika*. Praha, Portál. 448 s. ISBN 80-7178-253-X.

KOTRBA, T., L. LACINA, 2011. *Aktivizační metody ve výuce - příručka moderního peda-*

goga. Martin : Barrister & Principal., 188 s. ISBN 978-80-874-7434-1.

KRATHWOHL, D. R., 2002. *A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. Theory into Practice*. Vol. 41, No. 4, Autumn 2002, College of Education, The Ohio State University.

MADZIKOVÁ, A., J. KANCÍR, 2015. *Didaktika geografie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove. 198 s.

MARZANO, R. J., J. S. KENDALL, eds., 2007. *The New Taxonomy of Educational Objectives 2-nd ed.* Thousand Oaks: Corwin Press.

OECD, 2014. *PISA 2012 Results: Creative Problem Solving (Volume V): Students' Skills in Tackling Real-Life Problems*, OECD Publishing, Paris. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264208070-en>

OECD, 2016. *PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading, Mathematical and Financial Literacy*. PISA, OECD Publishing, Paris. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264255425-en>.

PAWSON, E., FOURNIER E., HAIGH M., MUNIZ O., TRAFFORD J., S. VAJOCZKI, 2006. *Problem-based Learning in Geography: Towards a Critical Assessment of its Purposes, Benefits and Risk*. *Journal of Geography in Higher Education*, Vol. 30, No. 1, pp. 103-116, DOI: 10.1080/03098260500499709. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/03098260500499709>.

PETTY, G., 2004. *Moderní vyučování*. Praha : Portál. 380 s.

ŘEZNÍČKOVÁ, D., T. MATĚJČEK, 2014. *Úlohy ve výuce geografie*. Praha, P3K. 96 s. ISBN 978-80-87343-46-3

SITNÁ, D., 2013. *Metody aktivního vyučování*. Praha : Portál. 152 s.

TOLLINGEROVÁ, D., 1970/1971. *Úvod do teorie a praxe programované výuky a výcviku*. Odborná výchova, Vol. 21, No5, s. 143-146.

TUREK, I., 2008. *Didaktika*. Bratislava : IURA EDITION., 595 s. ISBN 978-80-8078-198-9.

VESELSKÝ, M., 2011. *Pedagogická psychologie 1*. Bratislava : Univerzita Komenského, 192 s. ISBN 978-80-223-2273-7

VESELSKÝ, M., 2014. *Učenie ako aktívny proces*. In : *Inovácie a trendy v prírodovednom vzdelávaní* (B. BRESTENSKÁ, ed.), Bratislava: Univerzita Komenského. 260 s. ISBN 978-80-223-3718-2.

Informácie v grafickej podobe ako základ pre riešenie učebných úloh v geografickom vzdelávaní

Peter Likavský, Martin Jančíček

Abstract:

Príspevok je zameraný na prezentáciu niektorých výsledkov zisťovania schopností žiakov gymnázií riešiť úlohy obsahujúce informácie v grafickej podobe. V hodnotení konkrétnych postupov riešenia prevládajú kvalitatívne aspekty, následne vyplnené dotazníky respondentov sú vyhodnocované štandardnými kvalitatívno-kvantitatívnymi postupmi.

Kľúčové slová: geografia, geografické vzdelávanie, vyjadrovanie informácií, interpretácia tabuliek, grafov a máp

RNDr. Peter Likavský, CSc., Katedra didaktiky prírodných vied, psychológie a pedagogiky, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Martin Jančíček, Gymnázium Jána Baltazára Magina, Vrbové

E-mail: likavsky@fns.uniba.sk; mjancicek@gmail.com

Predpoklady a schopnosti budúcich učiteľov geografie pracovať s učebnými úlohami v grafickej podobe

Peter Likavský

Súčasnú dobu je často charakterizované ako vek informácií, prívlastok informačný sa spája aj s označením spoločnosti, v ktorej žijeme. V bežnom živote sa ľudia k informáciám dostávajú rôznymi spôsobmi: médiami, sociálnymi sieťami, komunikáciou, vlastným štúdiom; v prípade žiakov a študentov sa predpokladá, že svoju úlohu zohráva najmä systematické vzdelávanie. Ako je možné s informáciami pracovať? Dajú sa využiť vo vzdelávaní aj vtedy, keď ovplyvňujú žiakov nezámerné? Má geografia potenciál spracovať a interpretovať rôzne druhy informácií? Sú na to jej učitelia pripravení? Tieto otázky dávajú rámec nášmu príspevku.

Teoretické východiská problematiky a metodika výskumu

V článku LIKAVSKÝ a JANČIČEK (2017) sme sa venovali vymedzeniu problematiky z hľadiska terminológie a čiastkového prehľadu publikácií rôznych autorov, ktorí sa zaoberali jej jednotlivými aspektmi. Cieľom tohto príspevku je nadviazať na uvedené teoretické východiská a prezentovať výskumné zistenia na vzorke respondentov, ktorej charakteristiky sú odlišné (vyplývajú aj z názvu

príspevku). Z uvedeného dôvodu nemá tento článok plnohodnotnú teoretickú časť. V nasledujúcich odsekoch sa venujeme charakteristike výskumu, jeho metodike a prezentujeme aj to, v čom sa výskumná vzorka líšila od vzorky uvedenej v predchádzajúcom príspevku.

Základom výskumu bolo riešenie úloh s grafickým prvkom, ktoré sa vyznačovali rôznou náročnosťou, tematickým zameraním aj formou zadania. Ich riešiteľmi boli dve väčšie skupiny respondentov a jedna malá, ktorú sme do výsledného porovnávania vzhľadom na jej

rozsah ani nezahrnuli. Prvú väčšiu skupinu riešiteľov úloh predstavovali študenti magisterského stupňa učiteľstva geografie v dvoch po sebe nasledujúcich ročníkoch, druhú frekventanti rozširujúceho štúdia geografie (štúdium, ktoré niektorú z tradičných predmetových dvojkombinácií dopĺňa o tretí aprobačný predmet). V tomto prípade sme využili možnosť zadať úlohy súbežne študentom 1. aj 2. ročníka tohto štúdia s predpokladom, že študenti 2. ročníka by ich mali zvládnuť na vyššej úrovni ako ich kolegovia z 1. ročníka. Spomenutú malú

skupinu tvorili frekventanti atestačného štúdia geografie (štúdia na získanie 2. atestačného stupňa), ktorí mali byť na riešenie uvedeného typu úloh pripravení najlepšie. Na rozdiel od úloh zadávaných žiakom gymnázií sme v niektorých z úloh pre tieto cieľové skupiny kládli dôraz aj na zistenie schopností respondentov odhadnúť ich potenciál z hľadiska použiteľnosti vo vyučovacej praxi. To sa odrážalo aj v ich formuláciách: chceli sme nimi navodiť v rámci možnosti bezstresovú atmosféru, nevytvárať prehnany tlak na správnosť riešení.

Na fázu riešenia úloh sme nadviazali zadáním dotazníka so 6 položkami. Bol podobný ako dotazník zadáný žiakom. Vynechali sme iba položku orientovanú na zistenie vzťahu respondentov ku geografii (zákonite sme predpokladali, že bude pozitívny), súčasne sme však položku zameranú na hodnotenie náročnosti úloh rozdelili na dve: subjektívne posúdenie a posúdenie z pohľadu žiaka, ktorým by uvedené úlohy mohli byť určené. Ďalšie rozdiely vo formuláciách položiek boli minimálne. Okrem už uvedeného pohľadu na náročnosť úloh nás zaujímal najmä názor respondentov na prínos riešenia tohto typu úloh pre vedomosti žiakov a na výhody a nevýhody práce s nimi. Dve zo šiestich položiek boli uzavreté, ostatné štyri polouzavreté (možnosť doplniť vlastný názor na daný problém), pričom ponuka možností odpovedí bola vždy päťstupňová. V poslednej položke si respondenti mohli vybrať z predložených výhod a nevýhod využívania daného typu úloh najviac dve, s ktorými sa stotožňujú v najväčšej miere.

Pri myšlienkovvej konštrukcii podoby nášho výskumu sme vychádzali z toho, že ak chceme od žiakov, aby boli schopní riešiť úlohy obsahujúce grafické prvky (grafy, fotografie, schémy, kartogramy, kartodiagramy, mapové náčrty), zákoni-

te musia byť na využívanie uvedeného prvku pripravovaní ich učitelia. Je evidentné, že z tohto hľadiska nejde o budovanie stavby od základov, pretože teória učebných úloh, ale aj úloh pre vytváranie testov, je dostatočne rozpracovaná v publikáciách venovaných všeobecnej didaktike aj didaktike geografie. Ako príklady možno uviesť práce TUREKA (2008), KALHOUSA a OBSTA (2002), TOLLINGEROVEJ (1970/1971), MADZIKOVEJ a KANCÍRA (2015), ŘEZNÍČKOVEJ a MATĚJČEKA (2014), TOLMÁČIHO (2003), KAROLČÍKA (2012) a viacerých ďalších. Mnohé informácie prezentované v grafickej podobe nenadväzujú na obsah geografického vzdelávania priamo, ale ich vhodnou transformáciou možno žiakov viesť k tomu, aby takéto prepojenia hľadali, uvažovali v príčinách a súvislostiach, učili sa kriticky hodnotiť fakty, vnímať rôznosť a zložitosť súčasného sveta a pod.

Výskum – riešenie úloh študentmi učiteľstva geografie

Pre účely tohto príspevku sme vybrali 5 úloh. V každej z nich prezentujeme ich zadanie (bez priestoru ponechaného na odpoveď) a stručný komentár k riešeniam. V otvorených častiach úloh uvádzame príklady niektorých odpovedí resp. ich stručnú typológiu.

Základom prvej z úloh bola hrubá miera pôrodnosti znázornená v podobe kartogramu. Ide o bežný demografický ukazovateľ, ale naším úmyslom bolo, aby zadanie úlohy malo problémovitejší charakter.

Znenie úlohy: Kartogram na obrázku 1 uvádza hrubú mieru pôrodnosti v jednotlivých štátoch za rok 2009.

a) Akým spôsobom môžete využiť daný kartogram? Ktoré ďalšie procesy môže ilustrovať (sám alebo s vyu-

žitím iných podobných grafov alebo mapiek)?

b) Na základe daného kartogramu rozhodnite o pravdivostnej hodnote nasledujúcich výrokov. Výrok, ktorý pokladáte za pravdivý, označte písmenom P, nepravdivý výrok označte písmenom N.

Z vyspelých regiónov sveta je najpriaznivejšia demografická situácia v Európe. . . .

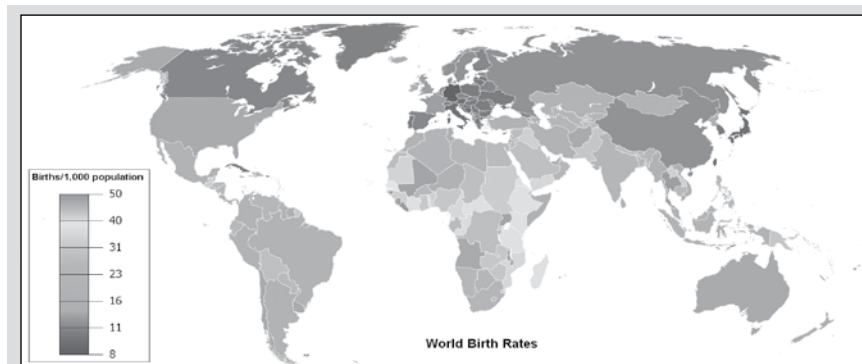
Až na malé výnimky nie sú v Južnej Amerike žiadne významné rozdiely v pôrodnosti. . . .

Je veľký rozdiel v demografickom správaní sa obyvateľov východnej Ázie a ďalších častí tohto svetadiela. . . .

Pri riešení tejto úlohy bolo prekvapujúce, že ani jeden z viac ako 20 riešiteľov nespomenul ako blízky ukazovateľ fertility (plodnosť), resp. jej index (počet detí na 1 ženu v plodnom veku). Väčšinou sa respondenti zhodli na prirodzenom prírastku (logické), úmrtnosti (dobrá odpoveď, ale len ak sa dá do súvislosti vysoká pôrodnosť s novorodeneckou alebo doječenskou úmrtnosťou, čo sme nezaznamenali), pomerne časté vyjadrenia spájali pôrodnosť s úrovňou zdravotnej starostlivosti (nie je s ňou spojená viac úmrtnosť?), čiastočne s náboženstvom /vierovyznaním. Veľmi časté bolo iba prvoplánové zopakovanie priestorovej diferenciácie daného ukazovateľa, ale bolo to akceptovateľné, ak nasledovala poznámka o príčinách rozdielov, resp. že by ich mali pomenovať žiaci. Pojmy ako vekový medián, očakávaná dĺžka života, zamestnanosť žien sa prakticky nevyskytovali, vzdelanostná úroveň iba celkom výnimočne. Celkove sa dá konštatovať, že respondenti preceňovali vplyv ekonomickej vyspelosti štátov na daný ukazovateľ v zmysle jednoduchej úmery: čím je štát ekonomicky vyspelejší, tým má nižšiu hrubú mieru pôrodnosti.

Posúdenie pravdivostnej hodnoty výrokov v 2. časti úlohy nebolo pre väčšinu respondentov nijako problematické, keďže vyplývala priamo z farebnej škály použitej v kartograme. Nesprávne odpovede sme zaznamenali iba ojedinele.

V ďalšej úlohe má kľúčovú úlohu kartogram, ktorý znázorňuje priestorovú diferenciáciu úmrtnosti vo svete podľa jednotlivých štátov. Podobné zadanie umožňuje porovnať riešenie tejto úlohy s predchádzajúcou.

Obrázok 1

Znenie úlohy: Nasledujúci kartogram na obr. 2 udáva hrubú mieru úmrtnosti v jednotlivých štátoch za rok 2009.

a) Akým spôsobom môžete využiť daný kartogram? Ktoré ďalšie procesy môže ilustrovať (sám alebo s využitím iných podobných grafov alebo mapiek)?

b) Na základe uvedeného kartogramu rozhodnite o pravdivosti nasledujúcich výrokov uvedením písmena **P** (pravdivý výrok) alebo **N** (nepravdivý výrok).

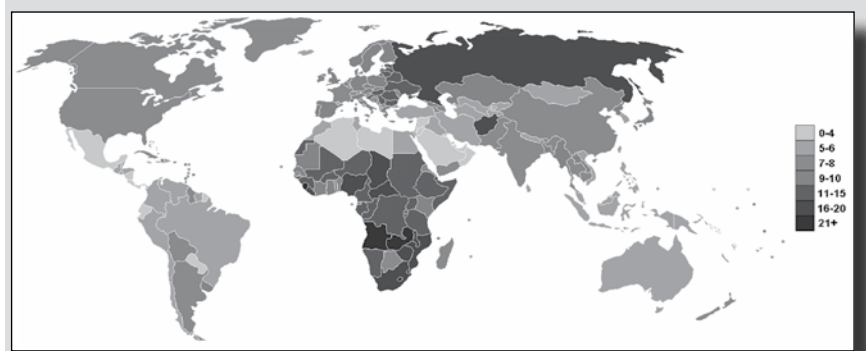
Vysoká úmrtnosť v Rusku je spôsobená hlavne nízkou úrovňou zdravotnej starostlivosti. . . .

Vysoká úmrtnosť v subsaharskej Afrike spôsobuje veľmi nízky prirodzený prírastok v tomto regióne. . . .

Štáty strednej a Južnej Ameriky sa vo všeobecnosti vyznačujú nižšími hodnotami úmrtnosti ako štáty v Európe. . . .

Nízka úmrtnosť v štátoch severnej Afriky a Blízkeho východu je spôsobená najmä priaznivou vekovou štruktúrou obyvateľstva (málo zastúpení seniori). . . .

Prvá časť riešenia tejto úlohy vyznela v porovnaní s predchádzajúcou lepšie, ale účastníci výskumu zďaleka neboli schopní vyčerpáť všetky možnosti (procesy, javy), s ktorými úmrtnosť súvisí. V odpovediach sa často objavovala zdravotná starostlivosť a ekonomická vyspelosť ako príčiny rozdielov v úmrtnosti. Významná časť respondentov poukazovala na nepriaznivý vplyv politických faktorov na úmrtnosť, hlavne v prípadoch, keď prerastá do vojnových konfliktov. Relatívne veľa účastníkov výskumu videlo vysokú mieru súvislosti s pôrodnosťou, ale nešpecifikovalo tento vzťah napríklad v tom zmysle, že vysoká pôrodnosť môže v kombinácii s ďalšími nepriaznivými faktormi ovplyvňovať špecifickú úmrtnosť (napríklad dojčenskú). Naopak, poukazovali skôr na nízku pôrodnosť ako príčinu vysokej úmrtnosti, čo sa môže prejavovať až v dlhodobom horizonte. V menšej miere, ako sme očakávali, sa v odpovediach objavovali pojmy spojené so starnutím populácie (priemerný vek, stredná dĺžka života) a iba veľmi zriedka sme zaznamenali uvedenie vzdelanostnej úrovne, kvality života, životného štýlu a pod., teda faktorov, ktoré môžu mať na úmrtnosť aspoň nepriamy vplyv.

Obrázok 2

Posudzovanie pravdivostnej hodnoty výrokov v 2. časti úlohy narazilo na bariéry vyplývajúce z problémového charakteru niektorých z nich. Vyžadovali si širší poznatkový základ, logické uvažovanie a hlbšie poznanie problematiky, ktorá nesúvisela bezprostredne iba so samotným ukazovateľom a jeho priestorovou diferenciáciou. Pri prvom výroku iba necelá polovica respondentov usúdila, že nie je v konečnom dôsledku pravdivý a že vysoká úmrtnosť v Rusku má viac príčin. V niektorých odpovediach sme registrovali určité pochybnosti v podobe doplnenia hodnotenia výroku slovným komentárom, ale ak taký komentár nevystihol relevantné príčiny, nemohli sme klasifikovať odpoveď ako správnu. Iba 5 respondentov zo 17, ktorí úlohu riešili, vyhodnotilo správne pravdivostnú hodnotu posledného výroku. Domnievame sa, že príčinou je nedostatočné komplexnejšie poznanie daného regiónu, ktorý je vnímaný ako politicky značne nestabilný, pričom sa následne ignoruje jeho relatívna ekonomická vyspelosť. Tak ako pri prvom výroku, aj v tomto prípade pôsobia viaceré faktory. Ako pravdivý by sa dal hodnotiť azda pred 30 – 40 rokmi, ale v súčasnosti už sotva. Ďalšie dva výroky

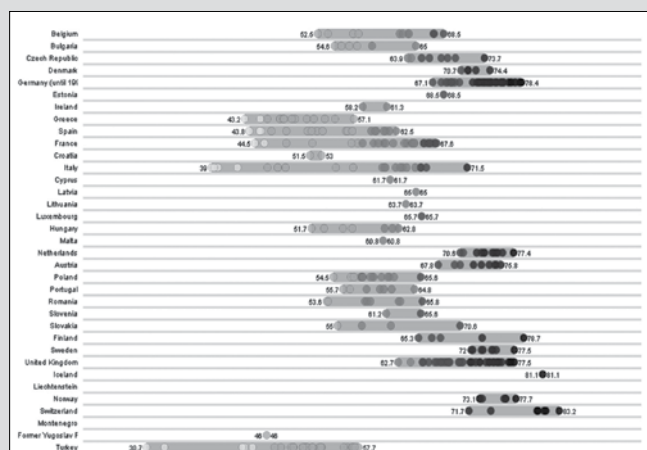
mali vyššiu mieru úspešnosti posúdenia ich pravdivosti. Pri treťom, ktorý vyplýval priamo z kartogramu, urobili chybu iba 3 respondenti, pri druhom 5.

Tretiu úlohu sme do nášho výberu zaradili napriek tomu, že nemala pozitívny ohlas a ak sa k nej respondenti vyjadrili, tak v tom zmysle, že by ju svojim žiakom na riešenie neponúkli. Výhrady mali aj k tomu, že nebola jasne sformulovaná, resp. že jej formulácia bola málo zrozumiteľná. Otázkou je, či bola úloha skutočne taká náročná, alebo by na jej riešenie bol potrebný dlhší čas a skutočne dôsledné čítanie zadania.

Znenie úlohy: Graf na obrázku 3 znázorňuje hodnoty zamestnanosti v oblastiach štátov EÚ a ďalších štátov v roku 2013 vyjadrené percentom z počtu obyvateľov produktívneho veku.

a) Akým spôsobom by ste využili uvedený graf? Ktoré charakteristiky ilustruje okrem tej, ktorá je priamo uvedená v nadpise?

b) Na základe uvedeného grafu rozhodnite o pravdivosti nasledujúcich výrokov. Výrok, ktorý pokladáte za

pravdivý, označte písmenom P, nepravdivý výrok označte písmenom N.

V členských štátoch EÚ je zamestnanosť vyššia ako v iných európskych štátoch. . . .

Štáty, ktoré vstúpili do EÚ v tomto storočí, sa vyznačujú nižšími hodnotami zamestnanosti ako „staré“ členské štáty únie. . . .

Štáty severnej Európy majú pomerne vysokú úroveň zamestnanosti. . . .

Z viacerých odpovedí v časti a) bolo zrejme, že časť respondentov naozaj nepochopila, čo graf vyjadruje. Svedčia o tom odpovede typu: oblasti (myslené ako sféry činnosti), v ktorých ľudia pôsobia; vek, v ktorom ľudia v príslušných štátoch pracujú a pod. Viacerí respondenti tvrdili, že najviac súvisiacim procesom /ukazovateľom je nezamestnanosť resp. jej percentuálne vyjadrenie. Nie je to až také previazané, ako sa niekedy pertraktuje, ale úvahy tohto druhu by išli nad rámec celého článku. Iba ojedinele sa v odpovediach objavovali náznaky, že by prostredníctvom grafu bolo možné poukázať na regionálne rozdiely vo vnútri niektorých štátov. Je paradoxom, že jediná študentka, ktorá medzi charakteristikami uviedla aj úplne ojedinelé, ale výstižné (historický vývoj, vzdelanosť, pracovnú vyspelosť = kvalifikáciu), neuspela v 2. časti úlohy, v ktorej správne priradila pravdivosťnú hodnotu iba k jednému výroku.

V ďalšej úlohe mali respondenti analyzovať nezamestnanosť na Slovensku vyjadrenú v podobe kartogramu, v ktorom referenčnými jednotkami boli okresy. Išlo o údaje z roku 2013, ktoré sú z dnešného pohľadu už neaktuálne, ale zadanie úlohy by neovplyvnili ani v súčasnosti. Ak niečo vzbudzuje rozpaky, je to farebná škála použitá v kartograme, ale prevzali sme originálnu mapu z ci-

tovaného zdroja a pre potreby zadania úlohy sme ju neupravovali.

Znenie úlohy: Kartogram na obrázku 4 udáva mieru evidovanej nezamestnanosti podľa okresov Slovenska v roku 2013.

a) Uvažujte nad príčinami a dôsledkami javu, ktorý znázorňuje daný kartogram. Ktoré ďalšie procesy, ktoré sú predmetom záujmu geografie, môže ilustrovať?

b) Na základe uvedeného kartogramu rozhodnite o pravdivostnej hodnote nasledujúcich výrokov. Výrok, ktorý pokladáte za pravdivý, označte písmenom P, nepravdivý výrok označte písmenom N.

V polovici krajov boli regióny, v ktorých nezamestnanosť presahovala kritickú hodnotu 20 %. . . .

Nezamestnanosť na Slovensku klesá v smere východ – západ. . . .

Vo všetkých krajoch sú výrazné rozdiely v nezamestnanosti podľa jednotlivých okresov. . . .

Riešenie tejto úlohy nebolo pre väčšinu respondentov mimoriadne náročné. Väčšina z nich dokázala vymenovať aspoň niekoľko relevantných príčin a dôsledkov vyššej nezamestnanosti, ale na hlbšie uvažovanie o nich chýbal buď čas, alebo dostatok schopností a skúseností. Medzi príčinami často figuroval nedostatok pracovných príležitostí resp. pracovných miest (ide skôr o sprievodný jav nezamestnanosti). Výstižnejšie a relatívne často sa vyskytujúce boli tvrdenia, ktoré zdôrazňovali slabo vyvinutú infraštruktúru a nedostatočnú vzdelanostnú úroveň (kvalifikáciu) potenciálnej pracovnej sily (miestami s poukázaním na vysoké percento rómskej populácie). Zriedkavejšie sa vyskytli príčiny ako nevýhodná (okrajová) poloha či

nedostatok investícií v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou, ich celková podrozvinutosť a pod. Medzi dôsledkami figurovali hlavne prehľbovanie regionálnych rozdielov, znižovanie počtu obyvateľov najviac postihnutých oblastí, odlev mladých ľudí do väčších sídel, regiónov s väčším počtom pracovných príležitostí, vrátane oblastí v zahraničí. Ojedinele sme zaznamenali uvedenie dôsledkov ako vysoká kriminalita, prípadne nižšie životné náklady v regiónoch s vyššou nezamestnanosťou. Žiadny z respondentov neuviedol ako možný dôsledok zmenu vekovej štruktúry obyvateľstva v postihnutých regiónoch v dôsledku nepriaznivého demografického vývoja. Dá sa konštatovať, že čím mali respondenti viac poznatkov a skúseností, tým relevantnejšie príčiny, dôsledky a súvisiace procesy a javy dokázali uviesť. Na druhej strane sme zaznamenali aj vyjadrenia, ktoré naznačovali nedostatočnú orientáciu v problematike.

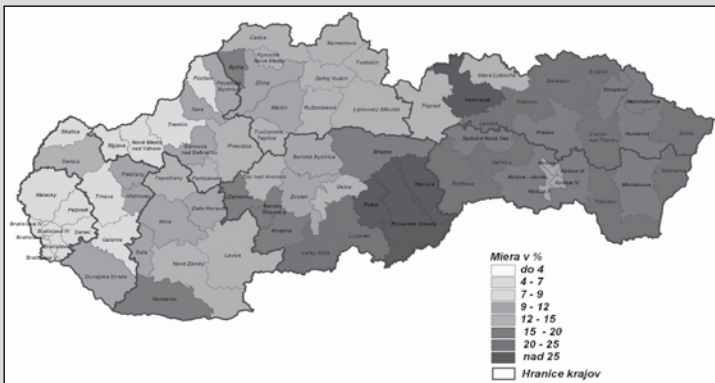
Úspešnosť v posudzovaní pravdivosti všetkých troch výrokov bola vysoká, čo bolo v súlade s očakávaním.

Posledná z úloh zaradených do tohto prehľadu sa viaže na vyhodnotenie údajov v klimatickom diagrame. V každom zo súborov úloh bola jedna, ktorá obsahovala tento prvok. Zo skúseností je zrejme, že pre žiakov nie je vôbec jednoduché riešiť úlohy tohto typu a výrazné komplikácie nastávajú, ak sa ročný chod teploty vzduchu a zrážok vymyká pravidelnosti, na ktoré sme zvyknutí v miernom podnebnom pásme. Z troch klimatických diagramov jeden reprezentoval lokalitu v subekvatoriálnom pásme na južnej pologuli, druhý predstavoval monzúnový typ podnebia (takisto v subekvatoriálnom pásme) a tretí ponúka v zadaní úlohy.

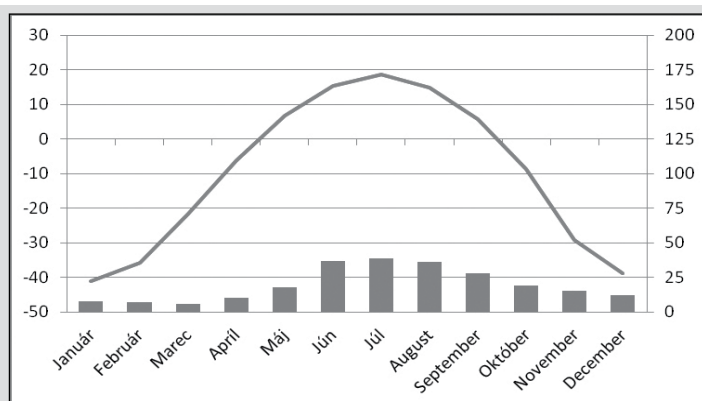
Znenie úlohy: Analyzujte klimatický diagram na obrázku 5. Čo sa z neho dá vyčítať? Odhadnite, v ktorom podnebnom pásme sa nachádza dané miesto, resp. aký typ podnebia predstavuje.

Pomocné kritériá: Ako sa mení priemerná teplota vzduchu počas roka a aké hodnoty dosahuje?; Ako možno charakterizovať zrážky počas roka z hľadiska ich priemerných hodnôt aj zmien?; Z hodnôt priemerných úhrnov zrážok za jednotlivé mesiace sa dá odhadnúť ich celkový priemerný úhrn za rok.

Riešenie tohto typu úloh malo väčšinou dve fázy. V prvej respondenti opiso-

Obrázok 4 Miera evidovanej nezamestnanosti v okresoch SR (31.12.2013)

Obrázok 5

vali priebeh teplôt a zrážok počas roka, čo spravidla zvládali, azda s výnimkou častého používania pojmov charakterizujúcich ročné obdobia v miernom pásme (letá a zimy), v druhej určovali s väčším alebo menším úspechom podnebné pásmo. Pre frekventantov rozširujúceho štúdia s relatívne nerozvinutým poznatkovým základom a málo zaužívanou terminológiou bolo pomenovanie príslušného pásma spravidla veľkým problémom. V klimatickom diagrame subekvatoriálneho pásma dokázali síce viacerí z nich identifikovať (a pomenovať) obdobia sucha a dažďov, ale v názve pásma veľmi často zlyhali. V klimatickom diagrame typickom pre monzúnovú oblasť bolo veľmi častým záverom, že reprezentuje subtropické pásmo. Čo sa týka klimatického diagramu uvedeného v príspevku, napriek zjavne extrémnym teplotám vzduchu v zimnom období úplne nereálnym pre priemerné hodnoty mierneho pásma sa práve táto identifikácia vyskytovala najčastejšie. Stačili na to zrejme typické ročné priebehy oboch ukazovateľov v grafe. Mnohí z frekventantov rozširujúceho štúdia sa uspokojili s pomenovaním „studené“ alebo „chladné“ podnebie (podnebné pásmo), čo je z hľadiska požiadaviek na úroveň ich vedomostí málo. Ojedinele sme zaznamenali generalizáciu vzťahu teploty vzduchu a zrážok v tom zmysle, že ich vyššie a nižšie hodnoty sú navzájom prepojené. Zaznamenali sme aj poukázanie na nízky ročný úhrn zrážok (občas vyjadrený ako ich mesačný priemer) ako základ tvrdenia, že podnebie je suché, avšak bez zohľadnenia hodnôt teploty vzduchu. Viacero respondentov sa pokúsilo lokalizovať miesto, v ktorom má ročný priebeh teplôt vzduchu a zrážok takýto priebeh, ale za správne sme nemohli pokladať tvrdenia, že ide o lokalitu na severe Švédska, Nórska alebo Fínska, v Kanade alebo v Rusku (ak nešpecifikovali časť tohto štátu). Nebolo to však súčasťou

zadania úlohy. Celkove sa dá konštatovať, že ak si respondenti nedokázali uvedomiť vysoký stupeň kontinentality, ktorý daný diagram naznačuje, bola správnosť riešenia úlohy maximálne obmedzená.

Výsledky dotazníkového prieskumu

Najskôr uvádzame skrátenú verziu dotazníka bez častí, v ktorých respondenti mohli doplniť vlastné vyjadrenia (išlo o položky 3 – 6). V rámci jednotlivých položiek uvádzame pri každej z možností počet respondentov, ktorí sa k nej priklonili ($n = 40$). V poslednej položke si respondenti mohli vybrať najviac dve z ponúknutých možností, ale nie všetci to rešpektovali, a preto je súčet hodnôt vyšší ako 80.

Boli pre vás úlohy, ktoré ste riešili, nové, netradičné?

a) jednoznačne áno (5); b) skôr áno (19); c) neviem (1); d) skôr nie (13); e) vôbec nie (2).

Do akej miery vás zaujal uvedený typ úloh?

a) jednoznačne ma zaujal (23); b) zaujal ma, ale nič viac (14); c) neviem sa vyjadriť (3); d) príliš ma nezaujal (0); e) vôbec ma nezaujal (0).

Ako by ste hodnotili náročnosť úloh zo subjektívneho pohľadu?

a) veľmi ľahké (0); b) skôr ľahké (2); c) stredne náročné (20); d) pomerne náročné (15); e) veľmi náročné (3).

Ako by ste hodnotili náročnosť úloh z pohľadu žiakov, ktorým by mohli byť určené?

a) veľmi ľahké (0); b) skôr ľahké (0); c) stredne náročné (8); d) pomerne náročné (17); e) veľmi náročné (15).

Domnievate sa, že práca s týmto typom úloh môže priniesť vám resp. žiakom nové poznatky a informácie?

a) jednoznačne áno (21); b) skôr áno (18); c) neviem (1); d) skôr nie (0); e) vôbec nie (0).

V čom sú podľa vás výhody riešenia tohto typu úloh pre žiakov? Zakrúžkujte najviac dve odpovede, ku ktorým sa prikláňate.

a) ľahšie si zapamätajú poznatky a informácie, ktoré prinášajú (10); b) nútia ich zamýšľať sa nad javmi a procesmi, ktoré prezentujú (36); c) mali by ľahšie porozumieť poznatkom a informáciám, ktoré sú v nich obsiahnuté (10); d) mali by im pomôcť vytvoriť si vlastný názor na dané problémy, procesy a javy (17); e) ľahko ich zaujmú, pretože sú to úlohy s obrázkami (9); f) nevidím žiadne veľké výhody, pretože úlohy sú veľmi náročné (1); g) nevidím žiadne výhody, pretože to nie sú úlohy zo života (0).

Vzhľadom na početnosť výskumnej vzorky sme nepovažovali za účelné vyhodnocovať významnosť rozdielov v názoroch a postojoch dvoch väčších skupín respondentov exaktnými štatistickými metódami. Niektoré výsledky tohto prieskumu napriek tomu stoja za spomenutie.

Pre študentov učiteľstva neboli úlohy nové resp. netradičné. Priemer vyjadrený na 5-stupňovej škále (jasný súhlas = 5, jasný nesúhlas = 1) bol tesne pod hodnotou 3. Respondenti medzi frekventantmi rozširujúceho štúdia sa viac priklonili k hodnoteniu úloh ako nových resp. netradičných, hoci sa to nedá interpretovať ako jednoznačný súhlas (stredná hodnota = 3,7). Zdá sa, že medzi oboma skupinami respondentov bolo relatívne veľa takých, ktorí sa už s úlohami tohto typu stretli, riešili ich (napríklad v rámci niektorých predmetov štúdia), prípadne ich sami cieľavedome využívajú.

V hodnotení miery vlastného záujmu o tento typ úloh sa neprejavili výrazné rozdiely medzi oboma väčšími skupinami respondentov. Stredné hodnoty na 5-stupňovej škále oscilujú medzi vyjadreniami veľkého a bežného záujmu. (Možno by bolo lepšie ponúknuť v dotazníku možnosť „viac zaujali ako nezaujali“.) Ak by sme chceli dať do vzťahu hodnotenie záujmu o tento typ úloh s názorom na ich novosť (netradičnosť), tak predsa len môžeme konštatovať, že veľmi zaujali hlavne tých respondentov, pre ktorých boli nové. Pre respondentov, ktorí sa s podobným typom úloh už stretli, boli síce o niečo menej zaujímavé, stále ich však hodnotili pomerne vysoko aj z tohto hľadiska.

V čom sa názory respondentov oboch väčších skupín líšili naozaj výrazne, bolo hodnotenie náročnosti úloh. Študenti učiteľstva hodnotili úlohy zo svojho pohľadu ako stredne náročné a z pohľadu žiakov približne na rozhraní strednej a vyššej náročnosti (stredná hodnota = 3,53). Frekventanti rozširujúceho štúdia boli so svojím hodnotením vyššie v oboch položkách (stredné hodnoty 3,8 a 4,55). Je veľmi pravdepodobné, že v týchto rozdieloch sa prejavujú skúsenosti z praxe. Z našich skúseností vyplýva, že študenti učiteľstva skutočne občas zápasia s tým, ako primerane odhadnúť mieru náročnosti obsahu učiva na potenciálnych žiakov. Na druhej strane mali frekventanti rozširujúceho štúdia skúsenosti hlavne z vlastnej praxe v základných školách a keďže úlohy boli zamerané na žiakov gymnázií, je možné, že ich náročnosť až preceňovali.

Veľmi vysoké bolo hodnotenie užitočnosti úloh z hľadiska potenciálu pre nadobudnutie nových poznatkov žiakmi. Navyše sa medzi oboma väčšími skupinami respondentov líšilo len minimálne (stredné hodnoty 4,4 resp. 4,6).

V poslednej položke označila významná väčšina respondentov práve dve možnosti. Iba výnimočne sme zaznamenali označenie jednej alebo viac ako dvoch možností. Pri hodnotení výhod resp. nevýhod sme žiadne viditeľné rozdiely medzi oboma väčšími skupinami respondentov nezaznamenali. Vo výberoch jasne dominovali výhody (iba jeden respondent uviedol aj nevýhodu - vysokú náročnosť úloh pre žiakov). Možnosť „nútiť ich (žiakov) zamýšľať sa nad javmi a procesmi, ktoré prezentujú“ sa

neobjavila v dotazníkoch iba 4 respondentov a bola vo frekvencii výskytu suverénne v popredí. Takmer polovica respondentov uviedla aj možnosť, v ktorej bolo v popredí vytvorenie si vlastného názoru žiakov na dané problémy, procesy a javy.

Záver

Požiadavky viesť vyučovanie tak, aby si významnú časť poznatkov osvojovali žiaci vlastnou aktivitou, zapájaním myšlienkových operácií na rôznom stupni náročnosti, rozhodne nie sú nové. Na význam systematického využívania učebných úloh bolo poukazované už viackrát v minulosti. Čo sa však dá označiť ako záležitosť posledných desaťročí, je významne väčšia dostupnosť prezentovania informácií v grafickej podobe. V dôsledku toho je aj množstvo úloh, ktoré sa takto dajú žiakom ponúknuť, takmer neohraničené. Ak však chceme, aby takýto spôsob výučby priniesol želatelné efekty, je potrebné pripravovať na učiteľov na všetkých úrovniach vzdelávania. Tzv. komplexné úlohy, ako ich označujú ŘEZNIČKOVÁ a MATĚJČEK (2014) majú vzhľadom na svoje časté zaraďovanie do medzinárodných testovanií svoje miesto aj v geografickom vzdelávaní.

Náš príspevok je jedným z prvých, ktorý naznačil, do akej miery je možné zaraďovať tento typ úloh do geografického vzdelávania, ako si s ním dokážu poradiť (budúci) učelia a aké názory majú oni sami na ich využiteľnosť.

Literatúra

KALHOUS, Z., OBST, O. et al. 2002. *Školní didaktika*. Praha, Portál. 448 s. ISBN 80-7178-253-X

KAROLČÍK, Š. 2012. *Základy tvorby a využitia didaktických testov a interaktívnych cvičení vo vyučovaní geografie*. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave. 113 s.

LIKAVSKÝ, P., JANČIČEK, M. 2017. *Informácie v grafickej podobe ako základ pre riešenie učebných úloh v geografickom vzdelávaní*. Geografia, Vol. 25, in press.

MADZIKOVÁ, A., KANCÍR, J. 2015. *Didaktika geografie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove. 198 s.

ŘEZNIČKOVÁ, D., MATĚJČEK, T. 2014. *Úlohy ve výuce geografie*. Praha, P3K. 96 s. ISBN 978-80-87343-46-3

TOLLINGEROVÁ, D. 1970/1971. *Úvod do teorie a praxe programované výuky a výcviku*. Odborná výchova, Vol. 21, No5, s. 143-146.

TOLMÁČI, L. 2003. *Didaktické testy v geografii*. Bratislava, MAPA Slovakia, Škola, s.r.o. 122 s.

TUREK, I. (2008) *Didaktika*. Bratislava : IURA EDITION. 595 s. ISBN 978-80-8078-198-9

Zdroje obrázkov:

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Countries_by_Birth_Rate_in_2014.svg/>

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/09/Death_rate_world_map_CIA_2009.PNG>

<<http://ec.europa.eu/eurostat/cache/RCI/#?vis=nuts2.labourmarket&lang=en>>

<http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2013.html?page_id=268686>

Predpoklady a schopnosti budúcich učiteľov geografie pracovať s učebnými úlohami v grafickej podobe

Peter Likavský

Abstrakt:

Tento príspevok je konkrétne zameraný na prezentáciu niektorých výsledkov zisťovania schopností budúcich učiteľov geografie (v príspevku je táto charakteristika spresnená) riešiť a hodnotiť úlohy obsahujúce informácie v grafickej podobe. V hodnotení konkrétnych postupov riešenia prevládajú kvalitatívne aspekty, následne vyplnené dotazníky respondentov sú vyhodnocované štandardnými kvalitatívno- kvantitatívnymi postupmi.

Kľúčové slová: geografia; geografické vzdelávanie; vyjadrovanie informácií; interpretácia tabuliek, grafov a máp

RNDr. Peter Likavský, CSc.: Katedra didaktiky prírodných vied, psychológie a pedagogiky, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

E-mail: likavsky@fns.uniba.sk

Rovníková Guinea – najrozvinutejší štát Afriky?

Mária Trnková, Daniel Gurňák

Príspevok podáva stručnú politicko-geografickú charakteristiku jedného z najmenších, ale podľa niektorých ukazovateľov najrozvinutejšieho štátu v súčasnej Afrike. Rovníková Guinea je u nás pomerne málo známym štátom, no jeho „príbeh“ si zaslúži pozornosť. Bývalá španielska kolónia bola od svojho vyhlásenia nezávislosti chudobnou krajinou, ktorú sužoval despotickej diktátorský režim. Čo a ako sa v tejto krajine zmenilo po objavení bohatých nálezísk ropy koncom 20. storočia predstavuje náš príspevok.

Úvod

Ropa počas ostatného storočia bola a stále je výrazným faktorom ovplyvňujúcim svetovú ekonomiku i svetovú politiku. Jej ťažba dokáže spustiť výrazný hospodársky vzostup krajiny, v ktorej bola objavená, čoho typickým príkladom je Rovníková Guinea. Tento rozlohou i počtom obyvateľov nenápadný štát ležiaci na západnom pobreží Afriky v oblasti Guinejského zálivu, je dnes práve vďaka objavu ropy v 90-tych rokoch 20. storočia a jej následnej ťažbe najbohatšou krajinou tohto svetadielu v prepočte na obyvateľa a zároveň krajinou atraktívnou pre vyspelé štáty sveta, akými sú USA, Čína, či štáty EÚ. Ropný boom v Guinejskom zálive v 90-tych rokoch 20. storočia pretransformoval pôvodne chudobnú a zaostalú Rovníkovú Guineu, ktorej hospodárstvo bolo založené na pestovaní kakaových bôbov a kávy, na bohatú ropnú krajinu. Krajina v priemere denne vyťažila 300 000 barelov ropy, čo je porovnateľné napríklad s Konžskou republikou, Turkménskom či Vietnamom. Veľké zisky a prílev zahraničných investícií krajinu štatisticky zaradili medzi vyspelé štáty Afriky. Podľa Medzinárodného menového fondu patrí ekonomický rast Rovníkovej Guiney k najrýchlejšie rastúcim vo svete. Takýto rýchly rast spolu s nízkym počtom obyvateľov spôsobil, že hrubý domáci produkt v prepočte na obyvateľa sa stal najvyšším spomedzi všetkých afrických štátov. Aký však malo toto „šťastie“ skutočný dopad na vývoj krajiny a život jej obyvateľov? Stal sa z Rovníkovej Guiney „africký Dubaj“ či Brunej“?

Geografická charakteristika Rovníkovej Guiney

Rovníková Guinea, oficiálny názov Republika Rovníkovej Guiney, je štát ležiaci na západnom pobreží Afriky, v oblasti Guinejského zálivu, približne 200 km severne od rovníka. Rozlohou 28 051 km² je druhým najmenším štátom strednej Afriky. Okrem kontinentálnej časti nazývanej Rio Muni zaberajúcej rozlohu 26 017 km², k štátu patrí aj ostrovná časť zložená z piatich ostrovov ležiacich v Guinejskom zálive Atlantického oceánu: ostrov Bioko (2 017 km²), Annobón (17 km²), Corisco (15 km²) a malé ostrovy Elobeys (2,5 km²). Zo severu krajina susedí na pevnine s Kamerunom, z východu a z juhu s Gabonom. Na mori má spoločnú hranicu s Nigériou a s Republikou Svätého Tomáša a Princovho ostrova. Teritoriálne vody štátu siahajú do vzdialenosti 22 námorných míľ a výlučná ekonomická zóna využívaná na hospodárenie s ropnými zdrojmi sa rozprestiera do vzdialenosti 370 námorných míľ (The World Factbook 2015).

Fyzickogeografická charakteristika

Pobrežie kontinentálnej časti Rovníkovej Guiney je tvorené dlhým pásom pláží, ktoré smerom do vnútrozemia krajiny prechádzajú do náhorných plošín dvíhajúcich sa do vyšších nadmorských výšok pohoria Crystal Mountains smerom ku hraniciam s Gabonom. Najvyšším vrchom celého štátu je však sopečný vrch Pico Basile (3 008 m n. m.) na ostrove Bioko. Sopečného pôvodu

je i ostrov Annobón, ležiaci južnejšie od rovníka, približne 640 km juhozápadne od ostrova Bioko (FRAME 2012). Geografická poloha a reliéf ovplyvňujú krajinu aj z klimatického hľadiska. Územie zasahuje do vlhkého tropického podnebia so striedajúcimi sa obdobiami dažďov a sucha. Kým v kontinentálnej časti Rio Muni je obdobie sucha od júna do augusta, v ostrovej časti krajiny prevláda vtedy obdobie dažďov. Od decembra do februára je to naopak. Zvyšné mesiace tvoria postupný prechod medzi jednotlivými obdobiami (FRAME 2012). Kontinentálnu časť v porovnaní s ostrovnou zasahujú menšie klimatické výkyvy.

Rieky Rovníkovej Guiney sú krátke, najväčšou je Benito (aj Rio Mbini) ústiaca do Atlantického oceánu pri meste Mbini. Posledných 20 km je rieka splavná a využíva sa pre hospodárske účely, keďže v tejto časti krajiny sa rozprestierajú mangrovové pralesy. Ďalšími významnejšími riekami sú Campo (Ntem) na hraniciach s Kamerunom a Kye na hraniciach s Gabonom. Cez ostrov Bioko preteká

významná rieka Musola a nachádza sa tu päť vulkanických jazier vyplňajúcich krátery vyhasnutých sopiek. Rieky pretekajúce ostrovom Bioko majú väčší hydroenergetický potenciál z dôvodu väčšieho množstva zrážok, ako rieky v kontinentálnej časti štátu. Tieto sú využívané predovšetkým ako splavné rieky pri ťažbe dreva (MANENE NSOGO 2004).

Vysoké teploty a vysoký stupeň vlhkosti spôsobujú urýchlenie procesu feralizácie pôd – teda červené sfarbenie pôd seskvioxidmi železa. Tieto pôdy sa síce dobre obrábajú, no nie sú veľmi úrodné. Na ostrove Bioko však vďaka sopečnému podkladu bohatému na minerály sú pôdy pomerne úrodné a boli využívané na zakladanie plantáží. Malá rozloha štátu je vykompenzovaná veľkou biodiverzitou, ktorá však čiastočne ustúpila monokultúram na plantážach, typické sú kakaovníky, kávovníky, banánovníky, orchidey. Medzi bežne viditeľné živočíchy v kontinentálnej časti krajiny patria opice, šimpanzy, slony, antilopy, rôzne druhy plazov, obojživelníkov a hmyzu (THORHAUG 2009). Z celkovej rozlohy štátu zaberajú lesy 57,5 %, poľnohospodárska pôda 10,1 % a zvyšných 32,4 % tvorí ostatná pôda (The World Factbook 2015).

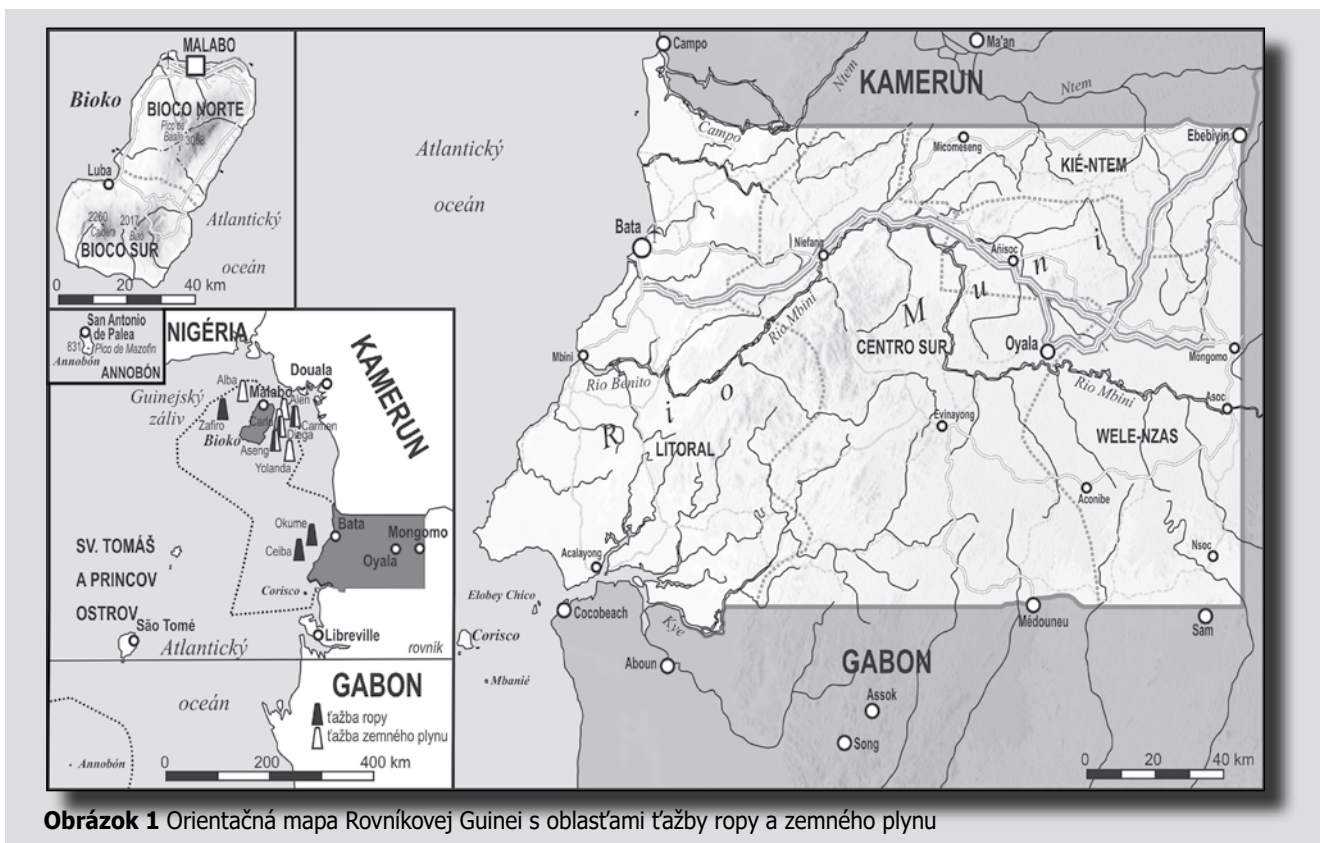
Humánnogeografická charakteristika

Administratívne sa Rovníková Guinea delí na provincie. Kontinentálnu časť štátu s tvarom obdĺžnika tvoria štyri provincie: Litoral, Centro Sur, Kié-Ntem a Wele-Nzas. Ostrov Bioko tvaru rovnobežníka, situovaný v Guinejskom zálive, je administratívne členený na dve provincie: Bioko Norte a Bioko Sur. Ostrov Annobón je samostatnou provinciou.

Obyvateľstvo Rovníkovej Guiney sa koncentruje predovšetkým pri pobrežiach a v mestách. Najmenej obyvateľov žije vo vnútrozemí krajiny pokrytom hustým pralesom, a to tak na ostrove Bioko ako aj na pevnine v regióne Rio Muni. K 31. decembru 2015 žilo v Rovníkovej Guinei podľa medzinárodných odhadov 845 060 obyvateľov (The World Factbook 2015). Rozdiely medzi kontinentálnou a ostrovnou časťou sa prejavujú aj v etnickom zložení obyvateľov. V kontinentálnej časti žije kmeň Fangov, ktorých podiel sa odhaduje na 80 % až 90 % z celkovej populácie štátu. Kmene Kombe, Balengue a Bujeba boli v minulosti pod nátlakom Fangov zatlačované smerom viac k pobrežiu a ich podiel na obyvateľstve je veľmi nízky. Počet pôvodných obyvateľov ostrova

Bioko, nazývaní Bubi, je odhadovaný na 5 000. Len veľmi malé percento tvoria potomkovia bývalých kolonistov Španielov (FRAME 2012). Dlhoročná portugalská a po nej španielska nadvláda však spôsobili, že až 89 % obyvateľov sa hlási k rímskemu katolicizmu, 5 % obyvateľov vyznáva tradičné viery (animizmus) a zvyšné obyvateľstvo vyznáva iné vierovyznania alebo sú bez vyznania (MZVaEZ SR, 2009). Ďalším dôsledkom španielskeho kolonializmu je jazyk. Rovníková Guinea je jediným štátom pevninskej Afriky, kde je španielčina úradným jazykom (s výnimkou dvoch španielskych enkláv v Maroku). Od februára 1998 sa oficiálnym jazykom krajiny stala aj francúzština. Okrem úradných jazykov sa obyvatelia jednotlivých kmeňov dorozumievajú domorodými jazykmi a niektoré zdroje uvádzajú aj tretí úradný jazyk, a to portugalčinu (FRAME 2012).

Pred príchodom „ropnej éry“ bolo hospodárstvo krajiny sústredené na poľnohospodárstvo, predovšetkým na produkciu kakaa a kávy. Tento sektor výroby však po vyhlásení nezávislosti začal upadať. Zo živočíšnej výroby je dominantný chov hovädzieho dobytku a vzhľadom na prímorskú polohu Rovníkovej Guiney má významné postavenie tiež rybolov. Práve ostrov Annobón

je lokalizovaný uprostred najbohatších rybolovných pásiem Atlantického oceána. Aj napriek tomu kvôli nedostatku moderných technológií a zastaraných metód je výlov nedostatočný a ryby sa pre domácu spotrebu musia dovážať. Hospodárstvo celej krajiny je od 90. rokov minulého storočia založené na ťažbe ropy, ktorej objavenie stimulovalo najrýchlejší ekonomický rast krajiny zo všetkých štátov Afriky. Druhým najdôležitejším zdrojom príjmov štátu je ťažba dreva, ktorá je sústredená v kontinentálnej časti krajiny, v oblasti dažďových pralesov. Okrem ropného bohatstva sa v krajine nachádzajú menšie, zatiaľ nevyužívané prírodné zdroje zlata, bauxitu, mangánu, uránu a diamantov (Zastupiteľský úrad ČR v Abují 2015).

Pozitívny vplyv ropného boomu sa prejavil na infraštruktúre krajiny, no väčšinou iba v okolí hlavného mesta Malaba na ostrove Bioko a v okolí najväčšieho mesta štátu Bata na pobreží Rio Muni. Ostatné časti krajiny zostali naďalej zaostané a nerozvinuté. Dopravná sieť je zastúpená cestnou, lodnou a leteckou dopravou. Železničné trate v krajine neboli nikdy vybudované. Najviac rozvinutá je lodná doprava. V mestách Malabo, Luba a Bata sa nachádzajú veľké prístavy, ktoré patria k najhlbším prístavam v celom regióne Guinejského zálivu. V súčasnosti prechádzajú prístavy rekonštrukciou kvôli rozšíreniu kapacít. Prístav Luba, ktorý slúži najmä ropným spoločnostiam, by sa mal stať jednou z najväčších lodných križovatiek v rámci okolitých krajín Guinejského zálivu. Vnútroštátnu a medzinárodnú dopravu zabezpečujú letecké spoločnosti Punto Azul, Ceiba a Cronos. V krajine sa nachádza sedem letísk, z ktorých šesť má spevnenú prístavaciu plochu. Medzinárodné letiská sú lokalizované v hlavnom a najväčšom meste Rovníkovej Guiney. Cestnú sieť tvorí približne 3 000 km ciest. Z nich je iba 10 % je spevnených. Na výstavbe ciest sa podieľajú predovšetkým čínske, španielske a francúzske spoločnosti. V Rio Muni prevažnú časť cestnej siete tvoria prašné cesty, ktoré sú v období dažďov ťažko prejazdné (Zastupiteľský úrad ČR v Abují, 2015). V súčasnosti sa však dokončuje naprieč kontinentálnou časťou diaľnica z Bata na východné hranice v dĺžke 200 km.

Hlavné a prístavné mesto Malabo (asi 100 tis. obyvateľov) leží na severnom pobreží ostrova Bioko, približne 250 km od pobrežných hraníc s Kamerunom.

Je najstarším mestom a zároveň politickým, finančným, obchodným, vzdelávacím a religióznym centrom krajiny. Najľudnatejším mestom štátu je však Bata (vyše 170 tis. obyvateľov), ktorá sa nachádza na severozápade pevninskej časti Rio Muni, pri pobreží Guinejského zálivu. Až 60 % obyvateľov štátu žije vo vidieckych sídlach. V mestách sa žije zvyšných 40 % obyvateľov, no z nich asi tri štvrtiny sa koncentrujú do dvoch najväčších miest. Väčšina mestského obyvateľstva však žije v slumoch na ich okraji (SCAFIDI 2015).

Politický systém Rovníkovej Guiney

Rovníková Guinea po dlhšej 190-ročnej španielskej nadvláde (ktorá vystriedala 300-ročnú portugalskú prítomnosť) získala dňa 12. októbra 1968 nezávislosť. Podľa ústavy z roku 1991 je krajina demokratickou republikou s prezidentským systémom, kde je oficiálne povolená existencia viacerých politických strán, no podľa viacerých kritikov je systém krajiny skôr diktátorský ako demokratický. Skutočnú demokraciu vlastne táto krajina nikdy nepoznala. Hlavou štátu a súčasne predstaviteľom výkonnej moci je prezident (už dlhodobo Teodoro Obiang Nguema Mbasogo – ďalej Obiang Nguema), volený na funkčné obdobie siedmich rokov. Prezident menuje do funkcie viceprezidentov, premiéra a ministrov. Zákonodarnú moc tvorí dvojkomorový parlament zložený zo Zhromaždenia ľudových zástupcov (poslanecká snemovňa) a Senátu. O skutočnej podobe „pluralitného“ systému svedčí však to, že doteraz v každých voľbách získala dominantné postavenie vládna strana PDGE¹ s 99 % hlasov a po nej nasledovala strana CPDS² so zvyšným 1 % hlasov (The World Factbook, 2015). „Nezávislosť“ súdnicstva dokladá fakt, že na jeho vrchole je síce Najvyšší súd a Ústavný súd, no na čele Najvyššieho súdu stojí prezident a deväť sudcov, ktorí sú menovaní prezidentom na funkčné obdobie piatich rokov. Ústavný súd má predsedu súdu a štyroch sudcov. Dvaja z nich sú menovaní poslaneckou

snemovňou a zvyšní dvaja prezidentom. Súdny systém sa riadi kombináciou španielskeho a tradičného práva. Obžalovaní podľa zákona síce majú právo na právneho zástupcu aj právo odvolať sa, ale v praxi im tieto práva nie sú vždy poskytnuté (SCAFIDI 2015).

Politický vývoj štátu v období rokov 1968 až 1979

V roku 1968, po získaní nezávislosti Rovníkovej Guiney, sa v krajine uskutočnili voľby, v ktorých kvôli podvodu pri sčítaní hlasov zvíťazil Francisco Macías Nguema (ďalej Macías) a stal sa tak prvým prezidentom nezávislého štátu. Macías takmer okamžite nastolil vládu teroru a celú moc krajiny uchopil do svojich rúk. Zlúčil všetky dovtedy existujúce politické strany do jednej politickej strany s názvom Zjednotená národná strana (UNP) a vyhlásil sa za doživotného prezidenta. Vládu zostavil najmä z členov svojej rodiny (SCAFIDI 2015). Prezident sa hrdo hlásil ku kmeňu Fangov, ktorých všemožne protežoval a naopak brutálne postupoval voči obyvateľom ostrova Bioko z kmeňa Bubi. Správanie jeho režimu voči tomuto etniku možno označiť za genocídu, približne tretina populácie Bubi bola vyvraždená, prípadne nútená odísť do exilu. Ďalej boli perzekvovaní aj španielski a nigérijski imigranti, ale aj skupiny, ktoré mohli predstavovať možnú opozíciu – inteligencia (príslušnosť k nej bola „určená“ napr. nosením okuliarov), veriaci a kirkvy. Po vyhnaní posledného španielskeho misionára diktátor vyhlásil Rovníkovú Guineu za ateistický štát a kostoly premenil na sklady kakaa a obyvatelia boli nútení zmeniť si kresťanské mená na africké (NEKOLA 2015). Medzinárodná organizácia pre ľudské práva odhadla, že počas Macíasovej vlády bolo najmenej 50 tisíc ľudí zabitých a ďalších 40 tisíc zotročených. Táto „očista“, ako viacerí autori uvádzajú, spôsobila v krajine úpadok ekonomiky, pokles HDP a praktický rozpad kakaového priemyslu, ktorý mal z hľadiska exportu dominantné postavenie (McSHERRY 2006).

¹ PDGE je Demokratická politická strana Rovníkovej Guiney, na čele ktorej stojí prezident republiky Obiang Nguema. Strana vznikla v roku 1987 a bola prvou oficiálnou politickou stranou v krajine od vlády Macías a jedinou politickou stranou do roku 1991. V každých politických voľbách získala takmer 100% podporu (Election Guide 2016).

² CPDS je politická Strana sociálnej demokracie. Je najväčšou opozičnou stranou v štáte. Vedúcim lídrom strany je Placido Mico Abogo. Vznikla v roku 1991, ale významnou sa stala až po štátnom v roku 2004. V Senáte a v Zhromaždení ľudových zástupcov obsadzuje iba jeden mandát (Election Guide 2016).

Vláda teroru, neustále vyvražďovanie obyvateľov a ekonomický úpadok krajiny vyvrcholili dňa 3. augusta 1979, kedy synovec prezidenta, Obiang Nguema, veliteľ Národnej gardy, vojenský guvernér a riaditeľ väznice Black Beach, zorganizoval vojenský puč proti strýčkovej vláde a sám chopil moci. Vláda prezidenta Macíasa bola zvrhnutá a prezident popravený. Obiang Nguema bol označovaný za osloboditeľa krajiny (McSHERRY 2006).

Vláda prezidenta Teodora Obianga Nguemu Mbasoga

Súčasný prezident Rovníkovej Guiney, Obiang Nguema, teda vládne krajine už 38 rokov, stojí na čele Demokratickej strany Rovníkovej Guiney (PDGE) a je považovaný za najdlhšie vládnuceho prezidenta subsaharskej Afriky. Po vojenskom prevrate v roku 1979 sa stal prezidentom republiky. Ako prvý vo funkcii prezidenta prepustil všetkých politických väzňov a požiadal emigrantov v exile, aby sa vrátili späť do krajiny. V roku 1982 vyhlásil novú ústavu s tým, že naďalej boli všetky politické strany zakázané. V roku 1991 bol pod medzinárodným tlakom v ústave krajiny zakotvený demokratický systém, ktorý viedol k vzniku viacerých politických strán. Tento zákon prilákal do krajiny exilových politikov. Najznámejším bol aktívny opozičný líder Severo Moto, ktorý bol na čele Pokrokovej strany Rovníkovej Guiney (PPGE) a v roku 1981 vyhľadal azyl v Španielsku (WOOD 2004). Ako už bolo spomenuté, vo všetkých piatich prezidentských voľbách, ktoré sa uskutočnili od roku 1979 získal Obiang Nguema takmer stopercentnú podporu obyvateľov, naposledy v roku 2016 (African Elections Database 2011). Druhé prezidentské voľby, ktoré sa uskutočnili v roku 1996, boli napadnuté opozičnými stranami. Tie sa vyjadrili, že voľby boli zmanipulované a obyvatelia, ktorí sa volieb zúčastnili, boli zastrašovaní vládou. V roku 1995 vypracovala OSN zoznam voličov, ale tento zoznam bol zlikvidovaný v prospech zoznamu, ktorý vypracovala vláda Obianga Nguemu (FRAME 2012). Tretie voľby v roku 2002 odsúdila dokonca aj Európska únia. Štyria opoziční kandidáti na prezidenta v deň volieb odstúpili z postov kandidátov, aby vyjadrili protest voči priebehu volieb. V niekoľkých hlasovacích priestoroch boli totiž prítomné vojenské jednotky, voliči boli zastrašovaní a niekoľkí čle-

novia opozície boli vylúčení z volebných miestností. S každými novými voľbami moc prezidenta silnela až do miery, že všetky vládne kreslá obsadila prezidentova rodina. Toto bol hlavný dôvod, pre ktorý Obiang Nguema reorganizoval vládu tak často, ako to bolo možné (FRAME 2012).

V roku 2004 sa uskutočnil prevrat (Wonga coup) proti prezidentovi s cieľom zosadiť ho z postu prezidenta a nahradiť ho opozičným politikom Severom Motom, ktorý sľúbil prednostné ťažobné práva ropným spoločnostiam, ktoré ho podporovali a prevrat financovali. Prevratu, podporovaného viacerými zahraničnými vládami, sa zúčastnili juhoafrickí a britskí žoldniersi financovaní britskými, juhoafrickými a libanonskými podnikateľmi. Žoldniersi pod vedením Simona Manna však boli ešte pred uskutočnením prevratu zatknutí v Zimbabwe, kde na medzinárodnom letisku v Harare objavili zbrane, ktoré mali smerovať do Rovníkovej Guiney. Aj keď sa Simon Mann vyjadril, že tieto zbrane sú potrebné pri baníckych činnostiach v Konzárskej demokratickej republike, cez letiskovú kontrolu neprešli. Wonga coup sa dostal do povedomia zahraničných médií po tom, ako vyšli na povrch informácie, že prevrat bol spolufinancovaný aj synom bývalej britskej premiérky Margaret Thatcherovej, toho zatkla juhoafrická polícia (LE BILLON 2012). Po neúspešnom prevrate Severo Moto ušiel do Španielska, kde získal opäť azyl a španielska vláda ho odmietla vydať súdom v Rovníkovej Guinei. Pokroková strana prestala fungovať a jej zastúpenie v Zhromaždení ľudových zástupcov nahradila Strana sociálnej demokracie (CPDS) (LE BILLON 2012). Podľa O. SCAFIDIHO (2015) prevrat zlyhal kvôli dezorganizácii, nedostatku finančných prostriedkov, ale najmä kvôli tomu, že informácie o pripravovanom prevrate neboli dostatočne utajené. J. KLÍMA (2012) uvádza, že prevrat zlyhal aj preto, že vtedajší americký prezident G. Bush v roku 2003 obnovil diplomatické vzťahy s Rovníkovou Guineou, nakoľko sa krajina stala tretím najvýznamnejším exportérom ropy v subsaharskej Afrike a prezident Obiang Nguema zaisťoval stabilné podmienky pre ropných investorov.

V roku 2011 sa v krajine konalo referendum, ktorým bolo schválené, že prezident môže vládnuť po sebe maximálne dve volebné obdobia. Prezident Obiang Nguema súhlasil, avšak s tým,

že tento zákon sa nebude vzťahovať na predchádzajúce obdobia. Podľa ustanoveného zákona tak môže súčasný prezident vládnuť do roku 2030, pričom by vtedy mal dosiahnuť vek 88 rokov. V roku 2012 bola ústava doplnená o zákon, ktorý uvádzal vytvorenie funkcií dvoch viceprezidentov. Jedným z nich sa stal najstarší syn prezidenta Teodorín, ktorý sa s veľkou pravdepodobnosťou stane nasledovníkom prezidenta po jeho smrti alebo v prípade choroby (FRAME 2012).

Korupcia, kriminalita a porušovanie ľudských práv

Monopol moci v rukách prezidenta a jeho rodiny by ešte Rovníkovú Guineu veľmi neodlišoval od väčšiny iných bohatých ropných štátov. No systém Rovníkovej Guiney má svoje ďalšie špecifiká. Do 90-tych rokov 20. storočia bola korupcia v štáte pomerne utajovaným a skrývaným problémom, resp. veľmi nezaujímala medzinárodnú scénu. Od objavenia a ťažby ropy v Guinejskom zálive sa však do povedomia verejnosti i zahraničia dostávali čoraz častejšie správy o praní špinavých peňazí, o plytvaní a spreneverení stále bohatších štátnych príjmov. Všetky spomínané obvinenia smerovali proti prezidentovi a jeho rodine (FRAME 2012). Prezident Obiang Nguema tieto obvinenia popieral a naopak ich nasmeroval proti ministrom, ktorých sa chcel zbaviť. Vzápätí prijal opatrenia na boj proti korupcii, ktoré slúžili ako prostriedok na upokojenie situácie v krajine a odvrátenie pozornosti od seba a svojej rodiny. Účinnosť týchto opatrení však bola, aj je v praxi nulová. V roku 1995 bola zatvorená ambasáda USA so sídlom v hlavnom meste Malabo po tom, čo sa americkému veľvyslancovi Johnovi Bennetovi, otvorene vystupujúcemu v otázkach o porušovaní ľudských práv a korupcie, vyhrážali smrťou. Vyjadril sa: „V tomto štáte nie je skutočná vláda, ale iba zločinecká organizácia prezidenta a jeho rodiny.“ (SCAFIDI 2015, s. 31) V roku 2004 americký výbor pre vyšetrovanie korupcie odhalil, že došlo k transferu 700 miliónov USD pôvodne štátnych prostriedkov z amerických ropných spoločností na osobné účty prezidenta Rovníkovej Guiney, jeho syna - ministra obrany a jeho synovca - štátneho tajomníka pre financie. Vyšetrovanie taktiež ukázalo presun veľkého množstva peňazí na bankové účty v americkom štáte Maryland, ktoré patria nielen prezidentovi, ale aj jeho ďalším príbuzným (FRAME 2012).

V septembri 2008 španielska organizácia pre ľudské práva podala žalobu na prezidenta Obianga Nguemu, niekoľko členov jeho rodiny a na členov vlády za spreneverenie 26 miliónov USD zo štátnej ropnej spoločnosti na zakúpenie nehnuteľností vo viacerých španielskych mestách. Vyšetovania prípadu sa ujal protikorupčný útvar v Las Palmas. Vyšetovanie bolo odložené na rok 2011 a dodnes je výsledok z procesu neznámy (FRAME 2012).

Od roku 2007 sa vyšetovania zamerali najmä na najstaršieho syna prezidenta Teodorína. Podľa amerického ministerstva spravodlivosti Teodorín spreneveril a previedol 75 miliónov USD prostredníctvom troch európskych bánk do niekoľkých bánk v USA medzi rokmi 2005 až 2007. Okrem toho sa stal predmetom vyšetovania v trestnej činnosti. Teodorín vedie búrlivý a extravagantný život, o čom svedčia mnohé nehnuteľnosti v Kapskom Meste a vo viacerých štátoch USA. Tiež vlastní automobily najdrahších svetových značiek a originálne obrazy od svetových umelcov. Podľa viacerých kritikov by si samozrejme tieto veci nemohol dovoliť z platu ministra. Obvinenia, ktoré boli na jeho osobu vznesené, boli popreté vládou a samozrejme aj samotným prezidentom. Prezident Obiang Nguema súhlasil, že takýto majetok nemohol nadobudnúť len z postu ministra, ale potvrdil, že pred touto funkciou pôsobil ako podnikateľ. Okrem spoločností v Rovníkovej Guinei, vlastní niekoľko ďalších aj v Malajzii a podľa prezidenta neexistuje žiaden dôkaz o sprenevere peňazí (FRAME 2012).

Transparency International (2013) od roku 2014 neposkytuje informácie o korupcii v krajine vzhľadom na nedostatok relevantných údajov. Na to, aby organizácia mohla posúdiť a vyhodnotiť korupčnú situáciu v krajine, potrebuje najmenej tri spoľahlivé zdroje dát z dôveryhodných organizácií. Vláda Rovníkovej Guiney ignoruje pravidlá a nariadenia od Transparency International zverejňovať všetky informácie týkajúce sa firiem a spoločností, ktoré podnikajú v krajine. Podľa hovorca Rovníkovej Guiney, ktorý je zároveň švagrom prezidenta, sa peniaze môžu použiť na to, čo uznajú za vhodné. Napriek nedostatku informácii patrí Rovníková Guinea medzi najskorumpovanejšie štáty nielen subsaharskej Afriky, ale celého sveta. Podľa posledných dostupných údajov z roku 2013 Rovníková Guinea obsadi-

la 163. miesto zo 175 skúmaných krajín. Bezpečnostná rada USA zaraďuje Rovníkovú Guineu k štátom s najvyššou kriminalitou podľa údajov z roku 2015. Z dôvodu nedostatočnej policajnej aktivity kriminalita zasahuje nielen do mestských, ale aj do vidieckych oblastí. Gangy zločincov neváhajú využiť akékoľvek fyzické násilie na dosiahnutie svojich cieľov. K najbežnejším trestným činom v krajine patrí vydieranie obyvateľov skorumpovanými policajtmi, krádeže a bytové vlámnia. Kriminalita nie je pozorovaná len na pevnine, ale aj vo vodách Guinejského zálivu, kde bolo zaznamenaných viacero pirátskych útokov na lode patriace Rovníkovej Guinei, ale najmä susedným štátom (McSHERRY 2006). Podľa svetových organizácií pre ľudské práva patrí súčasný prezident Rovníkovej Guiney k najhorším svetovým diktátormi porušujúcim ľudské práva a obmedzujúcim ľudské a politické slobody. Americká správa v oblasti ľudských práv z roku 2002 poukázala na využívanie väzňov ako robotníkov pre úradníkov, prípadne na stavebných prácach bez akejkoľvek odmeny. V správe sa taktiež uvádza, že sudcovia, ktorí odsúdili väzňov, ich nakoniec využívali ako pracovníkov v domácnostiach (McSHERRY 2006). Okrem toho zákony Rovníkovej Guiney povoľujú obchodovanie s ľuďmi a krajina sa stala krížovatkou tohto obchodu so susednými štátmi. Deti, ktoré pochádzajú väčšinou z Nigérie alebo Beninu, sú využívané na prácu na miestnych trhoch v meste Bata a v hlavnom meste Malabo. Rozvoj ropného priemyslu prilákal do krajiny mnoho prisťahovalcov, a práve tento prílev cudzincov mal vplyv na šírenie prostitúcie. Ženy, ktoré sú zneužívané na prostitúciu pochádzajú hlavne z Kamerunu, Beninu a Nigérie. Pracovné práva obyvateľov sú zastrešené jedinou odborovou organizáciou, ktorá síce legálne existuje, ale akékoľvek štrajky, protesty, návrhy, či opatrenia sú zakázané (WOOD 2004). Americká správa v oblasti ľudských práv v roku 2013 zistila, že v štáte dochádzalo k policajnému mučeniu, diskriminácii žien a detí, obchodovaniu s ľuďmi, neslobode v tlači, médiách, svojvoľnému a nezákonnému zabíjaniu osôb, týraniu väzňov, svojvoľnému zatýkaniu a väzneniu, obťažovaniu a vyhosteniu cudzincov zo štátu bez riadneho súdneho procesu, obmedzovaniu práv obyvateľov na súkromie, slobodu pohybu a prejavu. Obmedzená je činnosť národných a medzinárodných mimovládnych organizácií, obmedze-

né sú pracovné práva pre ľudí so zdravotným postihnutím, etnické menšiny, prisťahovalcov, ľudí s inou sexuálnou orientáciou, či pre tých, ktorým bola zistená choroba AIDS (SCAFIDI 2015).

Medzinárodné vzťahy štátu

Od získania nezávislosti v roku 1968 je Rovníková Guinea plnoprávnym členom OSN, členom Svetovej banky, Medzinárodného menového fondu a získala štatút pozorovateľa v rámci Svetovej obchodnej organizácie. V Afrike je členom Africkej únie a Hospodárskeho spoločenstva štátov strednej Afriky. Štáty, s ktorými Rovníková Guinea udržiava intenzívne zahraničné vzťahy možno rozdeliť do troch skupín.

Prvú skupinu tvoria USA a Čína, ktoré sú hlavnými importérmi ropnej produkcie krajiny a zároveň jej finančnými donormi. USA si stále udržiujú dominantné postavenie na ropnej scéne a sú jedným z kľúčových obchodných partnerov Rovníkovej Guiney. Čínsky vplyv v krajine vzrástol najmä po prevrate v roku 2004. Podľa prezidenta Obianga Nguemu je Čína hlavným rozvojovým partnerom štátu, ktorá nechala v Rovníkovej Guinei okrem iného vybudovať aj budovu rozhlasu a televízie. Prezident udržiava silné vzťahy s Čínou aj preto, ako on sám vyhlásil, že: „Pokiaľ ide o politický život som realista. Idem tam, kde sú ponuky. Vychádzam dobre s Čínou, pretože Čína mi poskytla úver vo výške 2 miliárd USD, ktoré mi žiaden iný štát neponúkol.“ (SCAFIDI 2015, s.40) Na rozdiel od USA alebo štátov EÚ partnerstvo s Čínou je vyslovene založené len na obchodných zmluvách, ktoré majú prinášať zisk ako Rovníkovej Guinei, tak aj Číne. Problematiku ľudských práv a demokracie v krajine Čína tradične nerieši.

Do druhej skupiny krajín patria Španielsko a Francúzsko ako bývalé koloniálne štáty. Rovníková Guinea udržiavala najtesnejšie vzťahy so Španielskom ako bývalou koloniálnou veľmocou, ktorá Rovníkovej Guinei poskytovala značnú ekonomickú pomoc. Tento vzťah sa zhoršil v 90. rokoch minulého storočia z dôvodu korupcie, porušovania ľudských práv, zneužívania finančných prostriedkov a vyhostenia španielskych obyvateľov z krajiny. Vláda Rovníkovej Guiney obviňovala španielsku vládu zo zasahovania do vnútropolitických záležitostí krajiny, z financovania opozičných strán, ktoré sa snažili zmeniť režim v krajine a zosadiť

Obianga Nguemu z postu prezidenta. Vzťahy so Španielskom sú často napäté, ale keďže je významným dovozcom do krajiny, tak stále zohráva dôležitú úlohu v ekonomike Rovníkovej Guiney. Španielsko na jednej strane podporuje demokratický systém, poskytuje azyl utečencom a kritizuje porušovanie ľudských práv, ale na druhej strane si snaží chrániť svoje záujmy v Rovníkovej Guiney (Global Security 2016). Od 80-tych rokov 20. storočia sa Rovníková Guinea pokúšala vymaniť spod dominantného španielskeho vplyvu a stať sa súčasťou francúzskej hospodárskej sféry. Dôkazom toho, že sa jej to podarilo, je členstvo v Stredoafrickej hospodárskej a menovej únii, prijatie stredoafrického franku, ktorý vydáva Banka štátov strednej Afriky a v roku 1998 sa francúzština stala druhým úradným jazykom štátu (Global Security 2016).

Do tretej skupiny patria štáty stredoafrického regiónu prípadne celkovo niektoré africké štáty. Problémové vzťahy Rovníkovej Guiney so susedným štátmi pramenia z umelo vytýčených pôvodne koloniálnych hraníc v minulosti. Najväčší problém má Rovníková Guinea s Gabonom o sporné územia v Guinejskom zálive, ale obe vlády pracujú na vyriešení problémov cestou medzinárodnej dohody. Etnické problémy sa dotýkajú kmeňa Fangov, ktorý žije aj na území Gabonu a Kamerunu. Priaznivé vzťahy zabezpečuje vývoz potravín a iných výrobkov z Kamerunu do Rovníkovej Guiney a vývoz ropy do Kamerunu. Dobrý partnerský vzťah krajina udržiava aj s Nigériou po vymedzení pobrežných hraníc, ktoré uľahčili rozvoj ťažby ropy v oboch štátoch (Global Security 2016). Nadštandardné vzťahy si krajina udržiava aj s Angolou, ktorá pomáha Rovníkovej Guiney s rozvojom bezpečnostných síl, ďalej s Marokom, ktoré pomohlo prezidentovi Obiangovi Nguemovi zorganizovať prevrat v roku 1979 a prezident za to ako protislužbu v roku 1980 uznal nárok Maroka na územie Západnej Sahary (Zastupiteľský úrad ČR v Abují 2015). V roku 2014 vstúpila Rovníková Guinea do Spoločenstva portugalsky hovoriacich krajín. Od 15. do 18. storočia bola portugalskou kolóniou a niektorí obyvatelia, predovšetkým ostrova Annobón hovoria kreolským jazykom, ktorý vznikol vplyvom portugalčiny. Oficiálny internetový zdroj vlády Rovníkovej Guiney uvádza, že v roku 2010 sa portugalčina stala tretím úradným jazykom krajiny. Napriek tomu, podľa viacerých zahraničných autorov sú ofi-

ciálnymi jazykmi štátu len španielčina a francúzština (Equatorial Guinea's press and information Office 2014).

Malabo verzus Oyala

Aby sme boli objektívni, samozrejme nie všetky zisky z ťažby ropy v Rovníkovej Guiney zmiznú na zahraničných účtoch prezidentovej rodiny, či sa premenia na nehnuteľný, či hnuteľný majetok v zahraničí. Časť príjmov sa pretavila i do výstavby v samotnej Rovníkovej Guiney. No i tento modernizačný a stavebný boom má svoje špecifiká. Jeho najviditeľnejším symbolom je založenie nového hlavného mesta krajiny. Súčasné hlavné mesto Rovníkovej Guiney Malabo leží na ostrove Bioko v Guinejskom zálive. Do roku 2020 by však malo vyrásť nové hlavné mesto Oyala v pevninskej časti Rio Muni, ktoré sa prezident rozhodol budovať od roku 2012 s cieľom zaisťovať bezpečný úkryt pre seba a svojich blízkych. Uvedomuje si, že on sám sa dostal k moci vďaka prevratu a nechce, aby sa zopakovala situácia z roku 2004. Izolované mesto vo vnútrozemí je totiž menej zraniteľné ako prístavné mesto na ostrove, prípadne na pobreží. Budúce hlavné mesto Oyala bude ležať uprostred pralesa na ploche 81,5 km² vo východnej časti Rio Muni, vo vzdialenosti približne 120 km od pobrežia a 70 km od východných hraníc s Gabonom. Výstavba mesta je financovaná zo ziskov z ropného priemyslu a navrhnutá portugalskými architektmi. Všetok stavebný materiál je dovážaný zo zahraničia, najmä z Kamerunu, odkiaľ sa dovážajú aj potraviny pre robotníkov (Týden.cz 2012). Podľa plánu by sa mali do roku 2020 do nového hlavného mesta presťahovať všetky úrady, prezident so svojou rodinou a vládou a približne 200 000 obyvateľov. Je však otázne, či sa podarí prezidentovi naplniť mesto až štvrtinou z celkovej populácie krajiny. Prvou prekážkou je, že väčšina obyvateľov žije na západnom pobreží, vzhľadom na lepšie prírodné podmienky pre poľnohospodárstvo, ktoré tvorí hlavný zdroj ich obživy. Druhou prekážkou je, že väčšina obyvateľov žije na pokraji chudoby, takže by si len sotva mohli dovoliť financovať nové a drahé bývanie. Zároveň by nemali prostriedky na základnú obživu, nakoľko podmienky na pestovanie poľnohospodárskych plodín sú uprostred pralesa nevyhovujúce a posty na úradoch a v iných inštitúciách by nemohli zaujať vzhľadom na nízku vzdelanostnú úroveň (KOHLEERT 2014).

Oyala by mala byť novým hospodárskym, politickým a vzdelávacím centrom nielen Rovníkovej Guiney, ale celého stredoafrického regiónu. Viacerí zahraniční pozorovatelia súhlasia s vybudovaním nového hlavného mesta, nakoľko Malabo nemá strategickú polohu, ale nestotožňujú sa s názorom vybudovať hlavné mesto úplne od základov a uprostred pralesa, čo je z finančného hľadiska veľmi náročné. Skôr sa prikláňajú k názoru premiestniť hlavné mesto do najväčšieho mesta štátu Baty, ktorá leží na pobreží pevninskej časti Rio Muni, čím by stačilo do mesta investovať podstatne menej peňazí. Prezident však nad takouto myšlienkou neuvažoval, zrejme preto, že pobrežná Bata by nevyriešila jeho bezpečnostný problém. V Oyale je zatiaľ vybudovaný hotelový komplex, ktorý patrí do siete hotelov Kempinski, golfové ihrisko, univerzita, niekoľko kilometrov ciest a vládnych budov. Je samozrejme otáznne, kto bude tento hotel s kapacitou 450 izieb obývať (KOHLEERT 2014). Podľa najnovších správ BBC sa prezident, jeho rodina a vláda presťahovali začiatkom roka 2017 do zatiaľ nevybudovaného budúceho hlavného mesta Oyaly.

Rovníková Guinea nie je jediným štátom subsaharskej Afriky, ktorý sa rozhodol vybudovať nové hlavné mesto. Typickými príkladmi sú aj Nigéria s hlavným mestom Abuja, Botswana (Gaborone), Malawi (Lilongwe), Tanzánia (Dodoma), Pobrežie Slonoviny (Yamoussokro), Južný Sudán (ktorého nové hlavné mesto má byť vybudované v lokalite Ramciel), ale počas vlády Mobutu aj Zair (Konžská demokratická republika), kde chcel diktátor preniesť sídlo z Kinshasy do Kawele na severe pri hraniciach Stredoafrickej republiky a začal si tam budovať „kópiu“ Versailles. Všetky tieto presuny boli obhajované ekonomickými, či politickými dôvodmi, no vo väčšine prípadov za nimi stáli osobné pohnútky jednotlivých prezidentov a s ich výstavbou sa spravidla spájala rozsiahla korupcia.

Ekonomická základňa bohatstva Rovníkovej Guiney

Hospodárstvo Rovníkovej Guiney bolo do 90. rokov 20. storočia zamerané na produkciu kakaa. V roku 1968 sa kakaový priemysel podieľal na HDP krajiny až 75 % a tvoril hlavnú komoditu exportu. V tomto období patrila krajina

medzi najchudobnejšie a najzaostalejšie krajiny sveta. Na začiatku 90-tych rokov bola v Rovníkovej Guinei objavená ropa. Ropný priemysel sa stal najrýchlejšie sa rozvíjajúcim odvetvím nielen v samotnom štáte, ale aj v celej Afrike a ropa sa stala základným faktorom, ovplyvňujúcim nielen domácu, ale aj svetovú politiku a ekonomiku (ZÁHORÍK 2010). Rovníková Guinea je v súčasnosti tretím najväčším ropným producentom v subsaharskej Afrike hneď po Nigérii a Angole, ktoré predstavujú $\frac{3}{4}$ celkovej produkcie ropy v tomto regióne. Krajina vyťaží v priemere 300 000 barelov (ďalej bbl) ropy denne. Rovníková Guinea patrí medzi štáty Guinejského zálivu, ktoré ťažia ropu z mora, na rozdiel od štátov ako je Sudán a Čad, kde sa ropa ťaží na súši (World Data Atlas 2015).

„Ropný boom“

Po neúspešných starších pokusoch bola v Rovníkovej Guinei objavená ropa až v roku 1991 španielskou spoločnosťou Hispanoil v pásme Alba, nachádzajúcom sa 32 km severozápadne od ostrova Bioko. Ešte v tomto roku sa začala jej ťažba. V súčasnosti je tretím najväčším ťažobným pásmom Rovníkovej Guiney, ktoré slúži predovšetkým na ťažbu skvapalneného zemného plynu (LPG). Pásmo kontroluje americká spoločnosť Marathon Oil Corporation a štátna spoločnosť GEPetrol. V roku 1995 americké medzinárodné ropné spoločnosti ExxonMobil a Ocean Energy objavili ložiská ropy v pásme Zafiro, ktoré sa nachádza 68 km severovýchodne od ostrova Bioko. Zafiro bolo a stále je považované za najväčšieho producenta ropy, napriek tomu, že ťažba dosiahla maximum v roku 2006, a to vyťažením 240 000 bbl ropy za deň. Druhým najväčším ropným pásmom je Ceiba, ktoré sa nachádza pri pobreží pevninskej časti Rio Muni a bolo objavené v roku 1999. V roku 2009 sa z tohto pásma vyťažilo 80 000 bbl ropy za deň. Ceiba je pod kontrolou americkej spoločnosti Hess Corporation, britskej Tullow Oil a štátnej spoločnosti GEPetrol. Okrem vyššie uvedených ropných pásiem bolo od roku 1995 objavených ešte sedem ďalších, ktorých ropné rezervy sa odhadovali na 300 – 500 miliónov bbl. K roku 2015 sa ropné rezervy celej krajiny odhadovali na 1,1 miliardu bbl, podobne ako v Bruneji, Austrálii alebo v Čade (SCAFIDI 2015). Po objavení ropy v pásmach Zafiro a Alba, ťažba ropy stúpila zo 6 000 bbl/deň na 366 000 bbl/deň v roku 2004, čo predstavuje najvyššiu

produkcii od objavenia ropy až po súčasnosť. Od tohto roku produkcia ropy postupne klesá. V roku 2014 sa ustálila na 248 000 bbl/deň. Počas ostatných desiatich rokov produkcia ropy klesla o 32,24 % (World Data Atlas 2015).

Ropný priemysel v štáte spadá pod kontrolu Ministerstva baníctva, priemyslu a energetiky. Vláda Rovníkovej Guiney začiatkom 21. storočia založila štátnu ropnú spoločnosť známu pod názvom GEPetrol, ktorá začala fungovať v roku 2002. Jej cieľom bolo a naďalej je presadzovanie záujmov štátu v ťažbe ropy, zabezpečovať, aby ropné pásma neboli ovládané len zahraničnými, predovšetkým americkými, ale aj inými korporáciami, ako napríklad: Hess Corporation, Devon Louisiana, Exxon Mobil, Marathon Oil, Noble Energy, Triton Oil (USA), NNPC (Nigéria), ONGC Videsh (India), Repsol (Španielsko), Tullow Oil (Spojené kráľovstvo), CNOOC (Čína), pre ktoré sa ropné pásma stali atraktívne vzhľadom na nízke prevádzkové a ťažobné náklady. Tiež je zodpovedná za obchod a vzájomnú spoluprácu so zahraničnými investormi (Gary a Lynn Karl 2003). Keďže sa v krajine nachádzajú rôzni zahraniční investori, zvýšil sa aj prílev priamych zahraničných investícií. Tie rástli priamoúmerne s rastom cien ropy. V roku 2008 zahraničné investície poklesli z dôvodu celosvetovej finančnej krízy, ktorá sa na cenách ropy prejavila až o rok neskôr. Zahraničné investície dosiahli maximum v roku 2010, keď prekročili 2,7 miliárd USD. V tomto období začali stúpať aj ceny ropy až do roku 2014. Väčšina z týchto investícií smerovala do ropného priemyslu a pochádzala z USA, ktoré sú najväčším zahraničným investorom v krajine, ďalej z Francúzska a Talianska. Pokiaľ by sa faktory (vysoká korupcia, zlý stav infraštruktúry, nedostatočný prívod vody a elektriny a nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily), ktoré negatívne vplyvajú na atraktivitu krajiny, aspoň čiastočne zlepšili, je pravdepodobné, že prílev zahraničných investícií by vzrástol. Časť zahraničných investícií smerovala aj do rozvoja infraštruktúry, ktorá bola najväčším rozvojovým deficitom z čias kolonizácie nielen pre Rovníkovú Guineu, ale aj pre ostatné africké štáty (ZÁHORÍK 2010).

Chudobní obyvatelia v bohatom štáte

Pred objavením ropy HDP na obyvateľa Rovníkovej Guiney tvoril necelých

300 USD, čím sa krajina zaradila medzi 30 najzaostalejších a najchudobnejších štátov sveta. Do roku 2014 sa situácia prudko zmenila, keď krajina obsadila prvé miesto v HDP na obyvateľa (17 287 USD) v subsaharskej Afrike s výrazným nárastom oproti ostatným štátom. V porovnaní s Južnou Afrikou, ktorá je považovaná za najrozvinutejší štát celej Afriky, mala Rovníková Guinea trikrát vyšší HDP na obyvateľa. Berúc do úvahy údaje o ročnom HDP na obyvateľa z roku 2008, sa obyvatelia Rovníkovej Guiney spomedzi všetkých štátov umiestnili na 36. mieste, čo bolo na úrovni Nového Zélandu, Slovinska a Izraela. V roku 2015 sa Rovníková Guinea nachádzala podľa HPD na obyvateľa na úrovni Slovenskej republiky, ktorá obsadila 40. miesto. Táto vysoká hodnota HDP bola spôsobená na jednej strane ťažbou a vývozom ropy a na druhej strane nízkym počtom obyvateľov v porovnaní s ostatnými štátmi (World Data Atlas 2015). Od roku 2008 sa však aj Rovníkovej Guiney dotkli viaceré výkyvy globálnej ekonomiky (svetová finančná kríza, pokles cien ropy na svetových trhoch po roku 2014), ktoré viedli k medziročnému prepadu HDP na obyvateľa v roku 2015 až o 44,77 % (World Data Atlas 2015).

Ako sa dá na základe už uvedeného tušiť, štatisticky prudký ekonomický rast krajiny nemal pozitívny dopad na životnú úroveň jej obyvateľov. Hoci parameter HDP na obyvateľa by zaraďoval Rovníkovú Guineu k vyspelým štátom sveta, reálna životná úroveň jej obyvateľov je výrazne nižšia. Rovníková Guinea totiž nedokáže (resp. jej vláda nemá záujem) využiť ekonomický potenciál na rozvoj zdravotníctva, školstva, ktoré sú v krajine zanedbané a fungujúceho trhu, ktorý by rovnomerne prispieval k rozvoju štátu aj v ďalších oblastiach. Medzinárodný menový fond v roku 2014 odhadol, že viac ako 60 % obyvateľov krajiny žije pod hranicou chudoby s príjmom 1 USD na deň, iba 31,5 % obyvateľov žijúcich na vidieku má prístup k pitnej vode a 43 % týchto obyvateľov má prístup k elektrine. V mestách sú podmienky na bývanie lepšie, keďže prístup k pitnej vode má 72,5 % obyvateľov a k elektrine 93 % obyvateľov (The Global Economy 2014), no ako sme uviedli, v mestách žije len 40 % z celkovej populácie.

V roku 2014 výdavky na zdravotnú starostlivosť predstavovali 663 USD na jedného obyvateľa (čo je zhruba úroveň Bulharska, Srbska, Mexika či Argentíny;

v porovnaní so Slovenskom je to približne polovica). V rámci štátov subsaharskej Afriky sú výdavky na zdravotnú starostlivosť Rovníkovej Guiney najvyššie, no zdravotný stav obyvateľstva tomu nezodpovedá (World Data Atlas 2015). Podľa doktora Mansoga ALA (2011), ktorý pôsobil v krajine ako praktikant, je zdravotný systém štátu niečo, čo v skutočnosti neexistuje. Kvôli nedostatku štatistických údajov nielen v oblasti zdravotníctva, sú všetky údaje odhadované, čo neumožňuje získať reálny obraz o krajine v danej oblasti. Hoci boli v krajine zo štátnych prostriedkov vybudované dve moderne vybavené zdravotnícke zariadenia, slúžia výhradne pre súkromné účely prezidenta, jeho rodiny a politických prívržencov. Pre bežných obyvateľov nie sú dostupné už len z finančného hľadiska (pokiaľ by bol pacient hospitalizovaný v týchto zariadeniach len jednu noc, musel by zaplatiť poplatok vo výške dva a pol mesačného platu zamestnanca administratívy, teda vysoko nad priemerný zárobok v krajine). Ostatné nemocnice, ktoré sú v krajine ešte z koloniálnych čias, nie sú dostatočne vybavené na to, aby poskytovali obyvateľom adekvátnu zdravotnú starostlivosť. To, čo vníma Dr. Mansogo Alo ako pozitívny krok je financovanie vládneho programu v boji proti HIV/AIDS, v ktorom sa angažuje aj manželka prezidenta, avšak najmä z dôvodu politickej propagandy. Počet nakazených vírusom HIV sa podľa odhadov od roku 2008 ustálil na počte 28 000 osôb, čo predstavuje 3,4 % z celej populácie krajiny.

Podľa indexu ľudského rozvoja³ sa Rovníková Guinea s hodnotou 0,578 v roku 2008 umiestnila na 138. mieste zo 188 sledovaných štátov, čím sa zaradila medzi štáty so strednou životnou úrovňou obyvateľstva (na úrovni Indie, Pakistanu, či Nepálu). V rámci štátov subsaharskej Afriky tak síce patrí medzi štáty s najvyššou životnou úrovňou (Human Development Reports 2016), no opäť len štatisticky. Dalo by sa napr. predpokladať, že rozvoj ropného priemyslu zníži nezamestnanosť, ale nestalo sa tak. Ropný priemysel,

ktorý sa v roku 2014 podieľal na HDP krajiny takmer 90 %, tvoril 87 % daňových príjmov a na exporte krajiny sa podieľal 89 %, zamestnával len necelé 1 % obyvateľov. Väčšina zamestnancov pracujúca v ropnom priemysle pochádza zo zahraničia, predovšetkým z USA, Číny, Filipín, keďže ide o kvalifikovanú pracovnú silu. Obyvatelia Rovníkovej Guiney slúžia len ako lacná, či dokonca prakticky bezplatná pracovná sila (napr. väzni), pracujúca viac ako 10 hodín denne, 6 až 7 dní v týždni, často pre čínske spoločnosti, ktoré sa podieľajú na výstavbe infraštruktúry v krajine. Sú to predovšetkým mosty, prístavy, letiská a cesty, ktoré sú určené najmä pre zahraničných investorov a nie sú využívané bežnou populáciou (Sant Gisbert, n.d.).

Na ekonomiku krajiny a životnú úroveň jej populácie negatívne vplyvajú dopady holandskej choroby⁴. Prvým dopadom je pokles konkurencieschopnosti ostatných komodít, najmä kakaa a dreva, ktoré sa popri rope dostali do úzadia a na tvorbe HDP krajiny sa podieľali necelými 5 %. Druhým dopadom je zvýšený import luxusných tovarov a služieb do štátu. Tie sa však týkajú iba prezidenta a členov vlády Rovníkovej Guiney, ktorí si tieto produkty môžu dovoliť. Domácomu obyvateľstvu sú v podstate nedostupné. Tretím dopadom je nerovnosť príjmov z ropy. Výhody z ropy nie sú rovnomerne distribuované v rámci spoločnosti, ale profitujú z nich iba tí, ktorí sú zapojení do systému (vláda štátu, zahraničné spoločnosti, resp. významnejší štátni zamestnanci). Štvrtým dopadom sú daňové príjmy. Vysoké výnosy z ropy vedú k značným daňovým príjmom pre vládu. Tá má možnosť využiť a investovať prebytok rozpočtu do vzdelávania, zdravotníctva a iných oblastí, ale túto možnosť nevyužíva a prebytok prevádza na svoje súkromné účty v zahraničí, prípadne ich investuje do luxusných nehnuteľností (PETTINGER 2014).

Záver

Rovníková Guinea, malý nenápadný, donedávna chudobný a zaostalý

štát v západnej časti Afriky, je dnes, vďaka objavu ropy koncom minulého storočia a jej následnej ťažbe, tretím najväčším producentom ropy v regióne subsaharskej Afriky a šiestym najväčším v celej Afrike. Ako jedna z najmenších krajín Afriky zaujíma Rovníková Guinea z hľadiska ťažby ropy a exportu tejto suroviny popredné miesta popri štátoch ako je Nigéria, Angola, Alžírsko, Líbya, Egypt, Gabon a stala sa najbohatšou krajinou Afriky aspoň podľa prepočtu HDP na obyvateľa. Náhly prílev „petrodolárov“ do tejto malej a chudobnej krajiny však nevedol k vzniku akéhosi „afrického Dubaja, či Bruneja“. Životná úroveň väčšiny obyvateľstva sa zmenila len minimálne a okrem štatistických ukazovateľov sa v krajine zmenilo za posledných 20 rokov len málo. Otázka je, prečo je to tak? Ani iné malé ropné štáty v ostatných častiach Zeme (štáty Perzského zálivu, či Brunej) nie sú práve vzorom demokracie, no napriek tomu sa stali symbolom ekonomického pokroku a životná úroveň ich obyvateľov sa považuje za jednu z najvyšších na svete. Na rozdiel od spomenutých krajín je prípad Rovníkovej Guiney odlišný. Spomenuté malé ropné monarchie sa môžu vykázať aspoň určitou stabilitou svojich vládnych režimov v podobe takmer absolutistických monarchií (hoci aj v ich nevelmi vzdialenej minulosti sa často prelialo dosť krvi v bojoch o moc), ktoré sa viac, či menej oprávnene odvolávajú na dávnejšie tradície (dynastie a klanové miestnych šejkov, či sultánov). Naproti tomu Rovníková Guinea zažila len jednu krvavú a druhú menej krvavú diktatúru povýšencov, ktorí sa vlastnou brutalitou prebojovali na čelo štátu, ktorý ďalej riadil a vlastne stále riadia takmer gangsterskými metódami. Ostatné malé bohaté ropné krajiny sa ďalej vyznačovali nepočtým národnostne a nábožensky homogénnym pôvodným obyvateľstvom, kde v rámci klanov a kmeňov existoval pomerne silný pocit spolupatričnosti a istež solidarity, pričom lojalitu členov klanu jeho vládcovia odmeňovali svojou starostlivosťou a ochranou. Preto arabskí šejkovia svojim súkmeňovcom dopriali z ropných ziskov zvyšovanie životnej úrovne (oslobodenie od daní, či bezplatné služby štátu), no tieto výhody zostali odopreté cudzím, teda prisťahovalcom, členom podmanených klanov a pod. V Rovníkovej Guiney však takáto stabilizovaná sociálna štruktúra neexistovala, takže jedinou spoľah-

³ Index ľudského rozvoja je ukazovateľ kvality života v jednotlivých krajinách sveta. Meria sa na základe štyroch ukazovateľov, a to očakávaná dĺžka života pri narodení, miera gramotnosti dospelého obyvateľstva, miera zápisu na základné, stredné a vysoké školy a HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily. (Národná správa o ľudskom rozvoji SR 2000)

⁴ Holandská choroba je ekonomický termín, ktorý pomenúva dopady vyplývajúce z výrazného zvýšenia hodnoty meny krajiny. Primárne je spojená s objavom prírodných zdrojov, ale okrem toho môže vyplývať aj z akéhokoľvek veľkého prílivu cudzej meny do krajiny, vrátane priamych zahraničných investícií. Ekonomika krajiny sa stáva závislou na jednej surovine a ostatné zaznamenávajú pokles a stávajú sa menej konkurencieschopné. (PETTINGER 2014)

livou skupinou obyvateľov pre prezidenta zostala iba jeho rodina, či širší rodinný klan. Skrátka táto krajina má možno smolu v tom, že tu nemala šancu vzniknúť ani demokracia, ale ani „osvietená“ monarchia. Takže príjmy z ropy, ktoré mimochodom znižuje i neschopnosť vlády vyrokovať si výhodnejšie postavenie voči ropným koncernom, slúžia v prvom rade na uspokojenie súkromných potrieb prezidenta a jeho klanu a až potom na nevyhnutný rozvoj krajiny. Zisky z ropy boli investované do najzákladnejšieho rozvoja infraštruktúry, aby bola zabezpečená najmä ťažba a export ropy, či dreva, prípadne zabezpečená moderná zdravotná starostlivosť pre vládne elity alebo pre nevyhnutných kvalifikovaných zahraničných pracovníkov. Teda prakticky nič nesmeruje do zvyšovania životnej úrovne ostatného obyvateľstva, ktoré dokonca ani nemá šancu sa zamestnať v ropnom priemysle. Vláda nepochopila nutnosť investícií do rozvoja iných odvetví hospodárstva, ktoré by umožnili diverzifikovať závislosť krajiny na exporte ropy. Čo je však najsmutnejšie, hoci skorumpovaný diktátorský režim verbálne odsudzuje viaceré štáty sveta, v skutočnosti sa snažia udržať si obchodné vzťahy s režimom, niektoré skryte, iné celkom otvorene bez ohľadu na ľudské práva obyvateľov Rovníkovej Guiney. Dlhoročný prezident Obiang Nguema sa počas svojej takmer štyri desaťročia trvajúcej vlády naučil obratne lavírovať medzi ekonomickými a politickými záujmami rôznych krajín a zabezpečiť si tak udržanie moci vo svojich rukách. Podľa všetkého však tento systém vyhovuje aj zahraničným ropným spoločnostiam, pretože je pre ne menej nákladné korumpovať obmedzený okruh prezidentovho klanu v malej chudobnej africkej krajine, než mať „proti sebe“ vyspelú krajinu s fungujúcim právnym systémom a sebavedomým kvalifikovaným obyvateľstvom, ktoré si je vedomé svojich politických a ekonomických práv, či dokonca majúce environmentálne povedomie.

Ak sa teda máme vrátiť k nadpisu nášho príspevku, musíme konštatovať, že ziaľ Rovníková Guinea rozhodne nepatrí a v dohľadnej dobe ani nebude patriť medzi rozvinuté krajiny ani v rámci Afriky, tobôž v rámci sveta. Jediné, čo sa dá k jej bohatstvu povedať je len to, že prezident a jeho rodina patria nepochybne k najbohatším súčasným vládnucim klanom, či vlád-

com v subsaharskej Afrike. No až sa raz ropa v limitovaných ložiskách malej Rovníkovej Guiney minie, rozplynú sa „skvelé“ ekonomické ukazovatele tohto štátu bez stopy rovnako rýchlo ako milióny dolárov na kontách prezidentovej rodiny.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0540/16: Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálno-geografický prístup.

Literatúra

AFRICAN ELECTIONS DATABASE 2011. *African election database*. Dostupné na: <<http://africanelections.tripod.com/gq.html>> [cit.2017-02-11]

ELECTION GUIDE 2016. *Republic of Equatorial Guinea*. Dostupné na: <<http://www.electionguide.org/countries/id/67/>> [cit.2017-01-23]

EQUATORIAL GUINEA'S PRESS AND INFORMATION OFFICE 2014. *Integration into the CPLP, a long and meditated journey*. Dostupné na: <<http://www.guineaecuatorialpress.com/noticia.php?id=5441&lang=en>> [cit.2017-02-04]

FRAME, I. 2012. *Africa South of the Sahara*. United Kingdom: Routledge, 2011, 1 591s. ISBN 978-1-85743-623-5

GARY, I., LYNN KARL, T. 2003. *Bottom of the barrel: Africa's oil boom and poor*. Baltimore: Catholic Relief Services, 2006, 103 s.

GLOBAL SECURITY 2016. *Equatorial Guinea - foreign relations*. Dostupné na: <<http://www.globalsecurity.org/military/world/africa/gq-forrel.htm>> [cit.2017-02-05]

KLÍMA, J. 2012. *Dějiny Afriky: Vývoj kontinentů regionů a států*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 688s. ISBN 978-80-7422-189-7

KOHLERT, M. 2014. *Absurdní stavba uprostřed pralesů: Rovníková Guinea od základu staví nové hlavní město*. Dostupné na: <<http://africkyportal.cz/clanky/absurdni-stavba-uprostred-pralesu-rovnikova-guinea-od-zakladu-stavi-nove-hlavni-mesto>> [cit.2017-02-01]

LE BILLON, P. 2012. *Wars of Plunder: Conflicts, profits and the politics of resources*. London: C.Hurst&Co.(Publishers) Ltd., 2012, 240s. ISBN 978-1-84904-145-4

MANENE NSOGO, J. 2004. *Hidrografia de Guinea Ecuatorial*. Dostupné na: <<http://www.guineaequatorial-info.net/es/hidro-es.htm>> [cit.2016-11-19]

MANSOGO ALO, W. 2011. *A broken health system in Equatorial Guinea*. Dostupné na: <<http://www.egjustice.org/post/broken-health-system-equatorial-guinea>> [cit.2017-03-11]

MCSHERRY, B. 2006. *The Political Economy of Oil in Equatorial Guinea*. In *African Studies Quarterly*, vol.8, no.3, pp. 1-23

MINISTERSTVO ZAHRAŇIČNÝVH VECÍ A EURÓPSKYCH ZÁLEŽITOSTÍ SR 2009. *Rovníková Guinea*. Cestovanie a konzulárne info z roku 2009. Dostupné na: <https://www.mzv.sk/cestovanie_a_konzularne_info/detail/-asset_publisher/lw1ppvnScIPx/content/republika-rovnikovej-guiney?displayMode=1> [cit.2016-11-20]

NÁRODNÁ SPRÁVA O ĽUDSKOM ROZVOJI SLOVENSKÁ REPUBLIKA 2000. *Meranie kvality života*. Dostupné na: <http://www.cphr.sk/undp2000sl_07_cast4.pdf> [cit.2017-02-18]

NEKOLA, M. 2015. *Diktátori černého kontinentu*. Praha: Nakladatelství Libri, 2015, 191s. ISBN 978-80-7277-537-8.

PETTINGER, T. 2014. *Dutch disease*. Dostupné na: <<http://www.economicshelp.org/blog/11977/oil/dutch-disease/>> [cit.2017-03-06]

SANT GISBERT, J. (n.d.). *El petróleo las urnas. evolución del estado en guinea ecuatorial*. Dostupné: <http://novafrica.net/documentos/archivo_NA23/04NA23.Sant-Gisbert61-74.pdf> [cit.2017-03-06]

SCAFIDI, O. 2015. *Equatorial Guinea*. United Kingdom: Bradt Travel Guides Ltd, 2015, 242s. ISBN 987-1-84162-925-4

THE WORLD FACTBOOK. 2015. *Equatorial Guinea*. Dostupné na: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ek.html>> [cit.2016-11-23]

THORHAUG, A. 2009. *Botany in Equatorial Guinea and in the Island Nation of Sao Tomé and Príncipe*. Dostupné: <<http://www.floradeguinea.com/static/pdf/Thoraug.pdf>> [cit.2016-11-17]

TRANSPARENCY INTERNATIONAL. 2013. *Corruption perceptions index 2013*. Dostupné na: <http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016> [cit.2017-02-02]

TÝDEN CZ 2012. *Diktátor si staví nové hlavní město. Nechce být na ráně*. Dostupné na: <http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/afrika/diktator-si-stavi-nove-hlavni-mesto-nechce-byt-na-rane_255849.html?showTab=diskutovane> [cit.2017-02-01]

WOOD, G. 2004. *Business and Politics in a Criminal State: The Case of Equatorial Guinea*. Dostupné na: <http://www.cmeyan-chama.com/Documents/Guinee/2004_wood_geoffrey.pdf> [cit.2017-01-23]

WORLD DATA ATLAS 2015. *World and regional statistics, national data, maps, rankings*. Dostupné na: <<https://knoema.com/atlas>> [cit.2017-01-31]

ZÁHORÍK, J. 2010. *Subsaharská Afrika a svetové mocnosti v ére globalizace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 148s. ISBN 978-80-7422-021-0

ZASTUPITELSKÝ ÚRAD ČR V ABUJI. 2015. *Souhrnná teritoriální informace Rovnicková Guinea*. Oficiální portál pro podnikání a export zo dňa 1.6.2015. Dostupné na: <<http://www.businessinfo.cz/cs/zahranicni-obchod-eu/teritorialni-informace-zeme/rovnikova-guinea.html>> [cit.2016-11-19]

Equatorial Guinea - the most developed country of Africa?

Mária Trnková, Daniel Gurňák

Abstract

The presented article deals with a brief political and geographical characteristics of one of the smallest and one of the most developed country in Africa, according to some selected indicators. It is a relatively unknown country for Slovakia (also for other countries), but its "story" deserves attention. Equatorial Guinea was a poor country that suffered from a despotic dictatorship, since its declaration of independence from Spain, but its situation swift changed after the "oil boom" in the late 20th century. How these changes impact on the political, economic and social life of the country, you can learn in our post.

Bc.Mária Trnková

Doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.

obaja: Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

E-mail: trnkova.m21@gmail.com, gurnak@fns.uniba.sk

KILIMANDŽÁRO

– vývoj a premeny pohoria s najvyšším vrchom Afriky

Anna Tolmáči, Ladislav Tolmáči, Michal Noga

Kilimandžáro, symbol Afriky, je nie celkom správne považované za najvyšší vrchol tohto kontinentu. V skutočnosti tento názov nesie celý rozsiahly horský masív, ktorý je najväčším samostatne stojacim sopečným horstvom na svete. Je to prírodný fenomén, ktorý z okolitej plošiny vyrastá 4 788 m až po vrchol vo výške 5 895 m n. m., známym ako najvyšší bod Afriky s bielym zaľadneným vrcholom. Tajomná hora, ktorá púta pozornosť vedcov, horolezcov, spisovateľov aj umelcov, sa nazýva Kibo s najvyšším bodom Uhuru. (V časti o histórii objavovania používame v súlade s vtedajším poznaním a terminológiou názov Kilimandžáro aj pre pomenovanie tohto najvyššieho bodu.) Vedci na základe meraní odhadujú, že charakteristická črta vrcholu – biela ľadovcová pokrývka, sa vplyvom otepľovania klímy do roku 2020 úplne stratí.

História objavovania

O jestvovaní Kilimandžára dlho neboli žiadne písomnosti, ktoré by dokazovali jeho existenciu. V starých spisoch sa nachádzajú len zmienky o tom, že na africkom kontinente sa nachádza hora s bielym vrcholom. Z viacerých historických správ sa môžeme len domnievať, že išlo v skutočnosti o Kilimandžáro. Žiadna z prác sa však vrcholu nevenuje podrobnejšie, čo dokazuje, že pohorie nikto bližšie nepreskúmal a bolo len spozorované. Prvotné správy o ňom pochádzali od obchodníkov s karavánami, ktoré prinášali vzácny tovar ako zlato, rohy nosorožcov,

slonie kly a otrokov. Karavány prenikali hlboko do nepreskúmaného vnútrozemia popri pohorí Kilimandžáro. Na jeho úpätí si z bohatých prameňov doplňali zásoby vody a potravín. Po celé stáročia bolo podhorie Kilimandžára s príjemnou chladnejšou klímou miestom na odpočinok a doplnenie zásob počas dlhého putovania obchodných karaván. Nie je presne známe, kedy sa takýto obchod s tovarom z vnútrozemia začal, ale obchodovanie Arabov s otrokmi trvalo takmer 2 000 rokov a narastalo so šírením islamu. Arabi osídlili východné pobrežie a Zanzibar a vďaka obchodovaniu extrémne zbohatli. Nadvládu Arabov v tomto regióne

prevzali v 16. storočí Portugalci, ktorý si po objave Vasca da Gama podmanili časť pobrežia východnej Afriky. Z tohto obdobia existuje ďalšia zmienka o Kilimandžare z pera španielskeho geografa Martina Fernándeza de Enciso, ktorý v roku 1519 uviedol, že západne od Mombasy je veľmi vysoký africký „Olympus“.

Prvá písomná zmienka o pohorí Kilimandžáro sa objavuje u Ptolemaia z Alexandrie v 2. storočí, kde v jednej zo svojich geografických prác píše o mieste, ktoré nazýva Rhapta, ležiace južne od Somálie. Ptolemaios uvádza, že vo vnútrozemí Rhaptu sa nachádza „obrovská hora so zasneženým vrcholom“. V kronikách čínskych obchodníkov z 12. až 13. storočia, ktorí počas arabskej nadvlády na Zanzibare obchodovali s pevninou, sa spomína „obrovská hora“ západne od Zanzibaru. Ďalšia zmienka sa objavila v prvej polovici 14. storočia v práci arabského geografa Abū al Fidā, kde ju opisuje ako „horu bielej farby.“

Od záznamu Fernándeza de Enciso z roku 1519 nie je nasledujúce storočia o Kilimandžare v Európe nájdená žiadna zmienka. Až v roku 1848 nemecký misionár Johann Rebmann uviedol, že videl biely zasnežený vrchol. Jeho svedectvo o pohorí v horúcej rovníkovej Afrike, na vrchole ktorého sa nachádza večný sneh a ľad, bolo prijaté v odborných kruhoch s nedôverou a výsmechom. Jeho objav potvrdil až nemecký barón Karl Klaus von der Decken v roku 1862, ktorý sa dostal so svojou výpravou do výšky 4 200 m n. m. Následne bola správa o existencii Kilimandžára uznaná aj Kráľovskou geografickou spoločnosťou v Londýne. No ešte ďalšie desaťročia sa žiadnemu cestovateľovi nepodarilo prekonať hranicu večného snehu a ľadu a vystúpiť na vrchol. V roku 1871 vystúpil do výšky 4 000 m n. m. misionár Charles New. O výstup na vrchol sa pokúsil aj o dva roky, ale pri tomto pokuse zahynul. Pomerne úspešným boli J. Thompson a H. H. Johnston, ktorí v roku 1884 dosiahli výšku 4 944 m. Prvým Európanom, ktorý vystúpil do výšky 5 310 m, bol v roku 1887 maďarský cestovateľ a objaviteľ gróf Sámuel Teleki. Počas ďalších rokov, ktoré uplynuli od prvého potvrdenia existencie Kilimandžára, sa pokúšalo zdolať vrchol tejto mohutnej hory mnoho odvážlivcov. Najúspešnejším, v poradí päťdesiatym Európanom, ktorí sa o výstup pokúsili, bol lipský geograf Hans Meyer. V roku 1887 sa Meyer dostal až do výšky 5 500 m. V ďalšom výstupe mu zabránila mohutná ľadová stena obklopujúca vrchol

Foto L. Tolmáči

Vstupná brána do NP po ceste Marangu route

krátera. Pre nedostatok horolezeckého vybavenia bol nútený sa vrátiť. Druhú výpravu na vrchol v roku 1888 mu prekazilo zatknutie počas povstania známeho ako Abushiri. Úspešná bola až jeho tretia výprava v roku 1889, keď ako prvý človek zdolať po namáhavom výstupe najvyšší vrch Afriky, Kilimandžáro (Uhuru). Na vrchol, ktorý pomenoval na počesť nemeckého panovníka Vrch cisára Wilhelma, sa dostal 5. októbra 1889. Pri výstupe ho sprevádzal rakúsky horolezec Ludwig Purtscheller a dvaja miest-

ni vodcovia. Štvrtá Meyerova výprava v roku 1898 sa už zaoberala podrobným výskumom oblasti Kilimandžára.

V nasledujúcich rokoch sa vrchol Kilimandžára stal miestom, ktoré priťahovalo veľa dobrodruhov aj vedcov. Na vrchol bolo podniknutých najviac výstupov zo všetkých pohorí vo východnej Afrike. V roku 1929 letec Mittelholzer preletel ponad Kilimandžáro a zaobstaral prvé letecké snímky pohoria (BALATKA a kol. 1971, VOTRUBEC 1973, JOHNSONOVÁ a kol. 2004). Po získaní nezávislosti nazvali naj-

Foto L. Tolmáči

Chodníky v NP vedú cez husté porasty dažďového lesa

Stúpanie vresoviskami a rašeliniskami

vyšší bod pohoria Kilimandžáro Uhuru, čo v preklade znamená víťazstvo. V roku 1973 bol na ochranu tamojšej prírody založený Národný park Kilimandžáro. Zaberá územie celého masívu nad hranicou lesa až po vrchol a aj časť prirodzeného dažďového lesa lemujúceho pohorie. NP Kilimandžáro bol v roku 1989 zaradený do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO (<http://whc.unesco.org>).

Prírodné podmienky horského masívu

Geologické a geomorfologické podmienky pohoria

Jeden z najväčších vulkanických masívov sveta – Kilimandžáro leží na pomerne vysokom pevninskom štíte, jeho základňu tvorí platô vo výške 1500 m (VOTRUBEC 1973). Pohorie zaberá 3885 km², má oválny tvar, dĺžku 60 km a šírku 40 km (VOTRUBEC 1973). Skladá sa z troch navzájom prepojených kužeľov – Shira, Kibo a Mawenzi. Kilimandžáro kulminuje vrcholom Kibo s najvyšším bodom Uhuru (5 895 m n. m.). Zhruba 10 km na východ leží druhý, nižší vrchol Kilimandžára, Mawenzi (5 149 m), ktorý nemá žiadne ľadovce. Mawenzi v preklade znamená tmavý. Názvy vrcholov Tmavý a Svetlý (Kibo) pochádzajú od kmeňa Vatsagov žijúceho na úpätí pohoria, ktorý nemá vo svojom jazyku jednotné pomenovanie pre celý masív. Mawenzi podlieha intenzívnej erózii a je vrcholom

mohutných, rozorvaných a ostrých skál. Nemá typický kužeľovitý tvar ale tvorí ho 2 km dlhý rozoklaný hrebeň s ostrými vežami a rásochami. Západne leží tretí kráter masívu Shira s výškou 3 962 m (VOTRUBEC 1973).

Masív sa začal vytvárať v čase vzniku Veľkej priekopovej prepadliny zhruba pred 1 až 2 mil. rokov. Práve v treťohorách prebiehali na plošinách východnej Afriky tvorenými prekambrikými horninami najintenzívnejšie tektonické procesy, kto-

Vodopády a bujná vegetácia dažďového lesa na dolných svahoch pohoria

ré boli sprevádzané silnou vulkanickou činnosťou. Počas tohto geologického obdobia vznikli mnohé kužeľové vulkány a vulkanické masívy, medzi nimi aj Kilimandžáro. Berúc do úvahy, že Zem je stará okolo 4,5 mld. rokov, možno formáciu tohto gigantického vulkánu považovať za nedávny horotvorný proces. Na mieste, kde dnes čnie do výšky takmer 5 900 m masív Kilimandžára, bola pôvodne mierne zvlnená planina a staré erodované pohoria. Zhruba pred miliónom rokov sa planina začala lámať a poklesávať. Pomedzi trhliny zemskej kôry začala láva prenikať na zemský povrch. Pozdĺž prepadliny sa vytvorili zlomy, z ktorých vyrastali vulkány a planina sa zmenila na sopečné krátery. Nasledovalo zrodenie Kilimandžára pred zhruba 750 tisíc rokmi. Tri neďaleko seba stojace vulkány Kibo, Mawenzi a Shira sa dvíhali z planiny, narastali a formovali sa desiatky tisíc rokov. Ich veľké kužele sú budované čadičovými horninami, čiastočne aj fonolitmi a porfýrmi (VOTRUBEC 1973). Po dlhej sopečnej aktivite ako prvá vyhasla sopka Shira, jej kráter sa prepadol do mohutnej kaldery, niekoľkonásobne väčšej ako bola pôvodná veľkosť aktívneho krátera. Po nej vyhasla aj Mawenzi. Len Kibo pokračovalo vo vulkanickej aktivite, naďalej rástlo a produkovalo množstvo lávy valiacej sa v lávových prúdoch. Rast pohoria sa ukončil zhruba pred 450 tisíc rokmi ale vulkán Kibo zostával naďalej aktívny. Najmohutnejšia erupcia Kiba, počas ktorej vyprodukoval množstvo čiernej lávy, sa odohrala asi pred 360 tisíc rokmi. Láva vyplnila kalderu vulkánu Shira, zaliala základňu Mawenzi a rozliala sa smerom na sever a na juh. Geológovia odhadujú, že vrchol Uhuru bol v tom čase o 5 metrov vyššie, ako je dnes. Po odznení najsilnejších prejavov vulkanickej aktivity celé pohorie začalo denudovať (znižovať sa). Príležitostné erupcie lámali a formovali ostré veže tvrdého jadra Mawenzi a zarovnávali povrch vulkánu Shira. Kibo sa zarovnávalo a preformovalo do systému terás a kužeľov (JOHNSONOVÁ a kol. 2004). Ľadovec postupoval a stekal po stenách krátera. Pred zhruba 100 tisíc rokmi obrovský zosuv pôdy spôsobil odvalenie časti vrcholu krátera, čím sa vytvorilo Kibo Barranco nazývané aj Údolie Kibo. Vulkanická aktivita postupne utíchala a explodovali už len parazitické krátery, ktoré vytvárali skupinu kužeľov chrliacich sopečný materiál smerom na juhovýchod a severozápad. Po poslednej erupcii vulkánu Kibo sa sformovala súčasná kaldera, vnútorný kráter a priehlbina napl-

nená popolom. Miestami možno dodnes v kráteri pozorovať postvulkanické javy ako fumaroly (VOTRUBEC 1973).

Svahy horského masívu modeloval ľadovec. Kužeľ vulkánov sú rozbrázdnené pleistocénnymi ľadovcami. V období pleistocénu bolo zaľadnenie také rozsiahle, že ľadovce stekali do výšky 2 000 m. Mohutné čelné a bočné morény sú dnes pokryté hustými pralesmi, takže ich nie je možné preskúmať. Smerom nadol prechádzajú v rozsiahle fluvio-glaciálne nánosy. Odhaduje sa, že Kilimandžáro pokrývalo v pleistocéne 226 km² ľadovcov. Na periférii ľadovca a firnovísk sa vytvorili početné mrazom podmienené fenomény ako polygonálne pôdy, brázdnené štruktúry a pod. (VOTRUBEC 1973). Rovnako voda a vietor spôsobovali eróziu a sformovali povrch pohoria do dnešnej podoby (JOHNSONOVÁ a kol. 2004).

Prírodné krajiny

Na svahoch najvyššieho pohoria Afriky je zreteľne vyvinutá vertikálna zonalita (BALATKA a kol. 1971). So stúpajúcou nadmorskou výškou ubúda vegetácia, živočíšstva i zrážok. Teplota klesá približne o 1 °C na 200 výškových metrov. Množstvo zrážok je vyššie na dolných svahoch a miestach s pralesmi. Vo výškach nad 2 000 m klesajú teploty pod nulu. Odborná literatúra z roku 1971 uvádza, že na Kilimandžáre začína oblasť večného snehu vo výške 5 250 m (BALATKA a kol., 1971). Vplyvom globálneho otepľovania klímy to v súčasnosti už neplatí. Hranica večného snehu a ľadu sa posunula až na samotný vrchol a hrany krátera, kde sa udržiavajú zvyšky horského ľadovca. Prvý kontakt so stálym snehom čaká turistu až tesne pod vrcholom vo výške 5 800 m. Pohorie je rozdelené na 5 vegetačných stupňov. Každý z nich zaberá približne 1000 výškových metrov (JOHNSONOVÁ a kol. 2004, VOTRUBEC 1973).

Dolné svahy tvoria krajinu medzi 900 až 1 800 m n. m. Úhrn zrážok sa líši od 500 mm za rok na nižších západných planinách ležiacich v zrážkovom tieni až po 1 800 mm za rok po hranicu lesa na vlhkejších východných svahoch. Dolné svahy sú husto obývané. Sídlia sú najmä na južných svahoch pohoria s úrodnou pôdou na sopečnom podloží a dostatkom vody stekajúcej z priľahlých dažďových lesov. Banány a káva patria medzi hlavné plodiny pestované domorodým obyvateľstvom.

Dažďový les sa rozprestiera medzi 1 800 a 2 800 m n. m. Úhrn zrážok je vysoký, miestami 2 000 mm za rok na južných

Foto L. Tolmáči

Starčekovia patria medzi typické rastliny rastúce vo vysokých nadmorských výškach.

a východných svahoch, 1 000 mm za rok na západných a severných svahoch. Je to najúrodnejšia oblasť pohoria. Široký pás bujných a pestrých lesov obkolesuje celé pohorie. Z tejto zóny pochádza viac ako 90 % vody Kilimandžára. Množstvo dažďových zrážok preniká do pôdy a pôrovitého lávového podložia a opätovne vyvierajú nižšie v podobe prameňov v obývanej časti. Vysoká vlhkosť a nadmorská výška spôsobujú, že oblaky sa často súvisle držia vo výške medzi 2 500 a 3 000 m n. m. To zabraňuje prenikaniu slnečných lúčov a výparu, pričom sa v lesoch vytvára hmľa a udržiava vysoká vlhkosť vzduchu. Noci sú relatívne chladné, cez deň sa udržiava teplota okolo 20 °C. Tento stupeň je charakteristický druhovou pestrťou flóry. Najrozšírenejším druhom stromov je *Macaranga kilimandscharica*. Prakticky všade v pralese stromy pokrývajú lišajníky, machy a paprade. Na najvlhších miestach paprade dorastajú až do výšky 6 m. Kvôli nižšiemu úhrnu zrážok majú severné a západné svahy odlišný typ vegetácie. Najrozšírenejší je tam *Podocarpus milanjanus* dorastajúci do výšky 30 m. Okrem flóry je v stupni lesa aj najpestrejšia škála divo žijúcich zvierat Kilimandžára. Najbežnejšie je možné zahliadnuť opice – žijú tam paviany (*Papio*), *Cercopithecus mitis* a *Colobus guereza*. Znamenajúci je výskyt leopardov (*Panthera pardus*), servalov (*Leptailurus serval*), surikát (*Suricata suricatta*) zriedkavo bol už pozorovaný lev (*Panthera leo*). V lesoch žijú početné skupiny prasiat (*Potamochoerus larvatus*), bohato sa vyskytujú rôzne

hľodavce napr. dikobrazy (*Hystrix*) a časté sú aj veverice (*Sciuridae*). Na severných a západných svahoch žijú aj typické savanové zvieratá ako slon africký (*Loxodonta africana*), byvol (*Syncerus caffer*), žirafa (*Giraffa*), nosorožec čierny (*Diceros bicornis*) a rôzne druhy antilop. Oveľa viac ako cicavcov žije v lesoch vtáctva, motýľov a hmyzu.

Vresoviská a rašeliniská, charakterizované aj ako alpínska zóna, sa nachádzajú v nadmorskej výške medzi 2 800 a 4 000 m n. m. Úhrn zrážok s nadmorskou výškou klesá, v nižšie položených častiach nadväzujúcej na dažďové lesy je to okolo 1 300 mm, vo vyšších polohách tejto zóny je to viac ako o polovicu menej, len okolo 530 mm zrážok za rok. Je tu výrazne chladnejšie, nad 3 000 m n. m. teploty pravidelne klesajú pod bod mrazu. Intenzívnejšie slnečné žiarenie spôsobuje veľmi jasné počasie s výnimkou výskytu hmiele na hranici lesa. Práve v tomto stupni sa ponúkajú nádherné výhľady na Kibo a Mawenzi, ktoré v nižších nadmorských výškach kvôli hmle a oblakom nemožno pozorovať. Ak je dostatočne jasno a nad lesom sa nevznáša vrstva oblakov, možno tiež vidieť pláne Mt. Meru a Mt. Kenya. Aj táto zóna má ešte stále bohatú flóru a faunu. Na vresoviskách rastú rôzne druhy vresov, krovín, tráv a kvitnúcich rastlín adaptovaných na nižšie teploty. Najznámejší je vresovec stromový (*Erica arborea*) dorastajúci až do výšky 7 m či vresovec *Erica excelsa*. Druhovo bohatý trávnatý porast chráni pôdu a udržiava v nej vlhkosť. Prekvapujúco tu rastie tiež veľký počet

rôznych kvetov. Tzv. „večné“ kvety rastú v zhlukoch a svoje pomenovanie si vyslúžili svojím pevným pichľavým vzhľadom a tuhými malými listami. Rozšírená je slamiha (*Helichrysum*). Rastie tu tiež krásna protea (*Protea kilimandscharica*) a nezačlenená *Kniphofia thomsonii* nazývaná pre svoje červeno-oranžovo-žlté sfarbenie aj „alpínsky poker“ alebo „red hot poker“. Pre oblasť rašelinísk je charakteristická lobelka obrovská (*Lobelia deckenii*) rastúca v zhlukoch a starčekovia (*Senecios*). Pre tieto nadmorské výšky sú obe rastliny veľmi typické. Zvyčajne rastú v záveroch dolín a popri prameňoch a potokoch. Endemický *Senecio kilimanjari* dorastá do výšky 3 – 5 m. Starček obri (*Senecio johnstoni*) dosahuje výšku 5 až 15 m a vek až 200 rokov (VOTRUBEC 1973). Vyskytujú sa tu aj močiare, ktoré poskytujú prostredie pre rast mnohých druhov rastlín. Fauna v týchto nadmorských výškach je oveľa chudobnejšia. Veľké cicavce sú zriedkavosťou, pričom žiaden z nich tu trvalo nežije a objavajú sa tam len ojedinele pri tranzite týmto územím. Pozorované boli antilopy, slon, byvol i lev (BALATKA a kol. 1971). Malé cicavce, najmä rôzne hlodavce, sú častejšie. Redukovaná nadmorskou výškou je aj pestrosť vtáctva. Chlad a nehostinné prírodné podmienky neposkytujú vhodné podmienky pre život ani plazom a hmyzu.

Vysokohorská púšť siaha od 4 000 do 5 000 m n. m. Jej hlavnú časť tvorí sedlo medzi Kibom a Mawenzi posiate balvanmi, lávovými kameňmi a parazitickými kuželmi. Ročný úhrn zrážok dosahuje len okolo 250 mm. Teploty počas dňa a noci výrazne kolíšu. Kým cez deň môže teplota na slnku vystúpiť až na 40 °C, v noci klesne pod bod mrazu. Voda je vzácna, nevyskytujú sa tu pramene a vlhkosť sa v tenkej pôdnej pokrývke neudrží. Tieto drsné prírodné podmienky tu minimalizovali život rastlín a zvierat. Rastlinstvo okrem extrémnych teplôt musí čeliť aj soliflukcii. Týmto nehostinným podmienkam sa napriek všetkému prispôbilo 55 druhov rastlín. Vyskytujú sa tam najmä rôzne druhy lišajníkov, ktoré nie sú závislé na pôde a pokrývajú lávové skaliská. Adaptovali sa aj niektoré „večné“ kvety, slamihy a trávy. Na miestach, kde sa dokáže udržať vlhkosť, rastú napr. starčekovia. Podobne ako rastlinstvo, aj živočíšstvo dokáže v týchto podmienkach prežiť len ťažko. Ojedinele sa tu vyskytnú migrujúce cicavce, vtáctvo s ťažkosťami zvláda lietanie v riedkom vzduchu a silnom vetre, hmyz prežíva len pod kameňmi alebo v trsoch trávy, kde sa ukrýva najmä pred vetrom.

Foto L. Tolmáči

Sopka Mawenzi je s Kibom prepojená sedlom cez vysokohorskú púšť.

Vrchol tvorí časť pohoria nad 5 000 m n. m. Zrážky spadnú zväčša v podobe snehu v objeme menej ako 100 mm za rok. Povrchová voda prakticky neexistuje, pretože zrážky okamžite absorbuje pórovitý skalný povrch alebo sa ukladajú a tvoria ľadovec. Na vrchole prevládajú typické chladné vysokohorské podmienky. Teplota v noci klesá hlboko pod bod mrazu a cez deň páli slnko. Je tu vysoká snežná radiácia. Objem kyslíka vo vzduchu je polovičný v porovnaní s objemom kyslíka v oblastiach

na úrovni mora. V týchto podmienkach sa adaptovali len lišajníky, v nižších polohách okolo 5 600 m n. m. sa výnimočne vyskytujú „večné“ rastliny. Živočíchy sú tu extrémne vzácne, zvyčajne ide o zablúdené jedince.

Ľadovec na vrchole sa pomaly stráca

Najvyššie oblasti africkej pevniny zasiahlo štvrtohorné zaľadnenie a jeho stopy sa zachovali v horskom masíve Kilimandžára dodnes. V štvrtohorách však

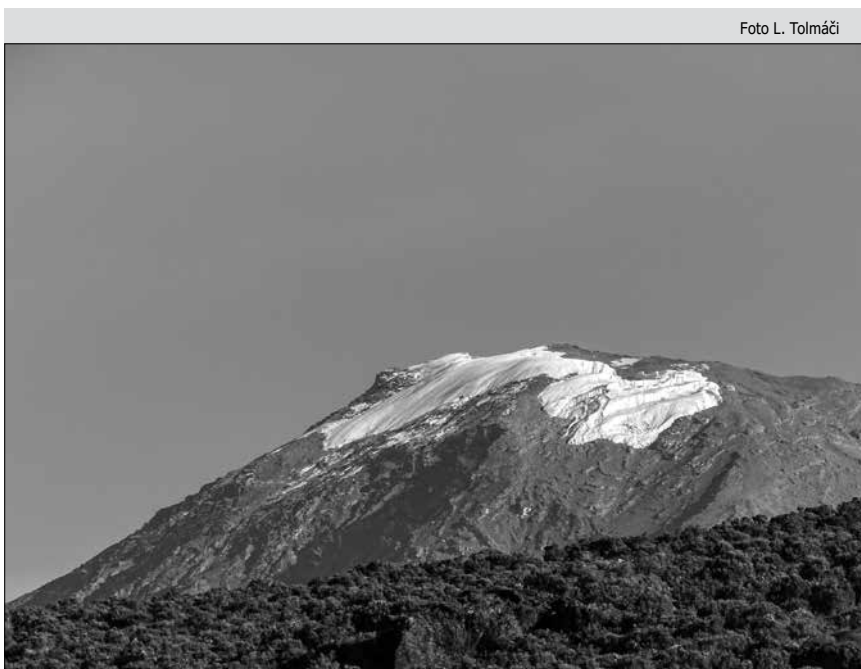

Foto L. Tolmáči

Vrchol Kiba s ľadovcom sa odhalí len zriedka

siahali ľadovce podstatne nižšie ako v súčasnosti, cca od výšky 1 500 m n. m. (BALATKA a kol. 1971). Napriek tomu, že sa Kilimandžáro nachádza v blízkosti rovníka, suchý a chladný vzduch na vrchole udržal mohutnú vrstvu ľadu vyše 10 tisíc rokov. Ľadovec pokrýval kompletne celú kalderu krátera. Rozbor vzoriek z jadra ľadovca dokázal, že ľadovec pretrval počas období sucha, tepla a odolal aj náhlým klimatickým zmenám (NASA 2012). Žiaľ, ľadovec z vrcholu Kiba nezastaviteľne ustupuje. Tento proces ale prebieha už vyše 200 rokov. Dokazuje to aj fakt, že Hans Meyer v roku 1889 pri výstupe na Kilimandžáro dosiahol ľadovec v nadmorskej výške 5005 m n. m a celý kráter našiel vyplnený ľadom a snehom. Keď sa o 11 rokov vrátil ľadovec skúmať, zistil, že ľadovec po všetkých stranách vrcholu ustúpil. Dno krátera našiel takmer bez ľadu a v súčasnosti tam nie sú už ani jeho zvyšky (JOHNSONOVÁ a kol. 2004).

Trend posledných 100 rokov naznačuje, že Kilimandžáro bude čoskoro bez ľadu úplne. Podľa meraní sa od roku 1912 do roku 2011 ľadovec na vrchole zmenšil o 85 %. Už nie je teda otázkou, či ľadovec zmizne alebo nie, vedci sa skôr pýtajú kedy. Podľa niektorých z nich by ľadovec pri súčasnej rýchlosti topenia mohol z vrcholu Kibo zmiznúť do roku 2020 (NASA 2012).

Pre porovnanie, v súčasnosti zaberá ľadovec na celom svete približne 15 mil. km², z toho sa nachádza na africkom kontinente len 20 km² ľadovca a len jedna pätina z tejto rozlohy je rozloha horského ľadovca na vrchole Kilimandžára (JOHNSONOVÁ a kol. 2004).

Kilimandžáro znamená v svahilčine výstižne Žiarivá hora. Aj keď Kilimandžáro o svoje pomenovanie už nikdy nepríde, je otáznou, dokedy ho tento prívlastok bude vystihovať.

Obyvateľstvo

Archeologické nálezy nasvedčujú, že úpätie Kilimandžára mohlo byť obývané človekom už pred viac ako 2 000 rokmi. Väčšina nájdených artefaktov však patrí ľuďom z kmeňa Chagga, ktorí začali do oblasti pohoria Kilimandžára etapovite migrovať pred 250 až 400 rokmi. Nevie sa úplne presne, odkiaľ pochádzajú, ale predpokladá sa, že sú zmesou skupín z rôznych oblastí, dominantne zo severovýchodu. Prvýkrát sa o kmeni Chagga zmienil Rebmann v roku 1848. V tom čase bol kmeň rozdelený do najmenej 100 územných jednotiek, z toho každá

mala svojho klanového vodcu. Politickým vplyvom kolonizátorov sa počet klanov postupne redukoval, v čase získania nezávislosti v roku 1961 ich bolo už len 15. Z histórie kmeňa Chagga je známych 5 silných náčelníkov, ktorí ovplyvňovali dejiny tohto kmeňa a život obyvateľstva pod Kilimandžárom. Do príchodu Európanov si moc upevňovali silou a početnou skupinou bojovníkov. Obchodovali s Arabmi, ktorým dodávali slonovinu a otrokov, výmenou hlavne za zbrane a oblečenie. Príčinili sa však aj o kultiváciu pôdy. Na rozsiahlych plochách zeme začali pestovať banány, sladké zemiaky, fazuľu a kukuricu. Po príchode kolonizátorov bola moc jednotlivých náčelníkov založená na spolupráci s Európanmi. Platilo to aj naopak: kolonizátori (či už Nemci alebo Briti) sa snažili o relatívne dobré vzťahy s vodcami Chagga. Navzájom sa potrebovali pre udržanie moci v regióne. Po 1. svetovej vojne za nadvlády Britov sa zaviedlo

Obyvateľstvo sa venuje väčšinou poľnohospodárstvu. Pôdy, ktoré vznikli zvetrávaním sopečných hornín, sú veľmi úrodné a spolu s príjemným podnebíom vytvárajú ideálne podmienky pre poľnohospodárske aktivity aj osídlenie (VOTRUBEC 1973). Územie je známe hlavne pestovaním kávy, čaju a banánovníkov. Typické pre tento región je zmiešané pestovanie kávovníka a banánovníkov na jednej plantáži. V kmeni Chagga platí zvyk, že po smrti otca sa pôda delí medzi žijúcich mužských potomkov. Výsledkom je výrazná fragmentácia pozemkov a fariem (JOHNSONOVÁ a kol. 2004).

Cestovný ruch na najvyššej hore Afriky – cesty na vrchol

Základňou pre všetky výstupy je mesto Moshi. Odtiaľ vyrážajú turisti

Foto L. Tolmáči

Vnútorňý kotol krátera je pokrytý sopečným popolom

pestovanie kávy ako komerčnej plodiny na plantážach. Boli budované školy, zdravotnícke zariadenia a cesty. Vláda kmeňových náčelníkov Chagga nad územím sa skončila vznikom samostatnej Tanganiky v roku 1961, keď sa začal dôraz na jednotu národa a prestali zvyrazňovať osobitosti jednotlivých kmeňov. Kmeň si však zachoval svoje silné postavenie v krajine a až do roku 1995 bol v každej vláde členom kabinetu aj príslušník kmeňa Chagga a tento kmeň je dodnes v sídlach na husto osídlenom úpätí pohoria najpočetnejší.

k jednotlivým vstupným bránam do národného parku Kilimandžáro podľa toho, pre ktorú trasu vedúcu na vrchol pohoria sa rozhodnú. V meste je množstvo hotelov aj jednoduchších ubytovacích zariadení. Nechýba ani ostatná vybavenosť pre fungujúci cestovný ruch v tomto regióne, sú tam reštaurácie, bary a dokonca veľkoplošný supermarket, čo je na tanzánske pomery veľmi ojedinelé. Skutočnou mekkou safari výletov je však 80 km vzdialená Arusha. Kilimandžáro totiž nie je jedinou destináciou turizmu v severnej Tanzánii. Mimoriadne popu-

Foto L. Tolmáči

Vrchol Uhuru je označený tabuľami

lárne sú viaceré národné parky (Serengeti, Tarangire, Manyara, Ngorongoro, Arusha a iné).

Najatraktívnejšími časťami pohoria pri výstupoch sú náhorná plošina Shira plateau, Great Western Breach, sedlo medzi Mawenzi a Kibo a samotná sopka Mawenzi. Parazitický kužeľ Shira vyrastá z náhornej plošiny do výšky 200 m, južný chrbát plošiny je rozoklaný a čnejú tam dva dramatické vrcholy nazývané Katedrála a Ihla. Cesta Great Western Breach umožňuje zostúpiť až dole na dno krátera, k Ash pit, Inner cone, fumarolom a k severnému ľadovcu. V sedle sa nachádza viacero atraktívnych foriem reliéfu: vežičky, parazitické kužele, zlomy a rokliny. Cez uvedené sedlo sa dá dostať k vrcholu Mawenzi. Liezť tam sa odporúča len skúseným horolezcom, pretože skaly na sopke sa rozpadajú a výstup je nebezpečný. Povrch a štruktúra hornín Mawenzi je iná ako vrcholu Kibo. Pri výstupe cestou Marangu sa odporúča krátka zachádzka ku kráteru Maundi s výhľadom na Kibo a k útesu Zebra rock, ktorý dostal pomenovanie podľa vertikálne sa striedajúcich svetlých a tmavých pásov horniny.

Turistov na vrchol musia sprevádzať vodcovia. Batožinu a ostatné vybavenie nesú nosiči. Základným pravidlom pri výstupe na Kilimandžáro je postupovať pomaly. So stúpajúcou nadmorskou výškou ubúda kyslík, čo môže vyvolať nepriaznivé prejavy výškovej choroby. Nedostatok kyslíka v organizme sa

prejavuje bolesťou hlavy, nevoľnosťou, zvracaním, závratmi, extrémnou únavou, dýchavičnosťou, búšením srdca až po opuch mozgu a pľúc. Horskí vodcovia vždy opakujú „pole, pole“, čo v preklade znamená pomaly. Pomalá zmena nadmorskej výšky, prípadne vhodne zvolená aklimatizácia, pomáha telu prispôbiť sa zmeneným podmienkam a vyrábať viac červených krviniek. Rýchly výstup ohrozuje šancu dosiahnuť vrchol.

Kilimandžáro je známe tým, že pre výstup na jeho vrchol nie sú nevyhnutné žiadne špičkové horolezecké schopnosti. Získal povesť jednoduchého výstupu, čo je veľmi klamlivé a zradné. Nadmorská výška a rýchlosť postupu môžu mať fatálne dôsledky. Ročne pri výstupe zomrie priemerne 10 ľudí, príčinou smrti býva väčšinou akútna výšková choroba. Kvôli rôznym menej vážnym prejavom výškovej choroby sa zo zhruba 30 tisíc turistov, ktorí sa každoročne pokúsia zdolať vrchol, dostane k Uhuru Peak len menej ako tretina (KOL: Tanzanie, Turistický príručok 2006).

Na Kibo vedie 7 trás: Marangu, Mweka, Umbwe, Machame, Rongai so začiatkom pri vstupnej bráne Rombo gate a Shira so vstupnou bránou Londorossi gate. Väčšina výstupov sa realizuje v Tanzánii (JOHNSONOVÁ a kol. 2004).

Marangu route je najpopulárnejšia a najjednoduchšia cesta na vrchol. Nazývajú ju aj Coca Cola route. Výstup a zostup zaberie minimálne 5 dní. Je to jediná cesta, kde sa dá ubytovať v jednoduchých

horských chatkách s relatívne dobrým obslužným vybavením ako jedáleň a spoločné sociálne zariadenia. Na ostatných cestách spia turisti len v stanoch, prípadne v hromadných horských chatkách bez vybavenia. Výstup začína pri Marangu gate v nadmorskej výške 1 800 m, postupuje sa do Mandara hut (2 700 m n. m.), ďalej k Horombo hut (3 700 m n. m.) a tretí deň sa zakončí v Kibo hut v nadmorskej výške 7004 m. Nočný výstup na vrchol začína okolo polnoci, pretože kamenná sutina je zamrznutá a na hranu krátera sa po cca 6 hodinovom výstupe dorazí pri východe slnka. Posledný úsek po hranu je strmý a skalnatý. Bod, kde začína hrana sa nazýva Gillman Point a je vytúženým bodom pri výstupoch. Odtiaľ trvá výstup k vrcholu Uhuru ešte 1 – 2 hodiny. Po dlhom nočnom stúpaní, v riedkom vzduchu a zime je tento úsek síce krátky, no veľmi namáhavý. Mnohí, ktorí sa na výstup vybrali, sa tu vzdajú a zvyšnú trasu nevládnu. Po hrane krátera sa postupuje k bodu Stella point (približne na polceste od Gillman Point k Uhuru), kde sa pripája ďalšia trasa Mweka route.

Machame route je označovaná za najkrajšiu cestu na vrchol Kilimandžára, pretože poskytuje jedny z najkrajších výhľadov na Kibo, Shira plateau a Západný zlom (Western Breach). Používa sa aj jej neoficiálne pomenovanie ako „Whisky route“, lebo je náročnejšia od „Coca Cola route“. Vstupná brána do národného parku s nástupom na túto trasu je k mestu Moshi najbližšie. Samotná trasa zažina v dedinke Machame, z ktorej sa postupuje cez kávovníkové a banánovníkové plantáže až k vstupnej bráne. Odtiaľ sa ďalej prechádza opäť cez plantáže a dažďové lesy horským chrbtom vymodelovaným po oboch stranách potokmi Weru Weru a Makoa. Úzky chodník vedie chrbtom až k Machame huts (3 000 m n. m.), kde v chatkách bez akéhokoľvek vybavenia môže prespať 12 ľudí. Trasa stále pokračuje strmým chrbtom do rokliny a stúpaním na Shira plateau, kde existujú 2 alternatívne cesty ako sa dostať na vrchol.

Mweka route je najrýchlejšia, najstrmšia a najpriamejšia cesta k vrcholu. Začína v nadmorskej výške 1 400 m. Turistický chodník vedie náročným, občas šmykľavým terénom, pozdĺž roklín a nad lesom pretína chrbát až po prvú chatu Mweka hut v nadmorskej výške 3 000 m n. m. Odtiaľ sa ďalej pokračuje horským chrbtom na západ k Barafu hut (4 600 m n. m.). Od Barafu hut vedie cesta priamo na hranu krátera Kibo. Tento úsek je veľmi strmý a smeruje k ľadov-

cu Rebmann (4 870 m n. m.), kde popri útese trasa prechádza medzerou medzi dvoma ľadovcami Rebmann a Ratzel. Na hrane krátera cesta ústi západne od Stella point. Odtiaľ je to k vrcholu Uhuru cca hodina chôdze. Táto trasa poskytuje krásne vyhlíadky na Kibo, južný ľadovec a nižšie položené planiny.

Umbwe route je reľatívne krátka, no strmá. Známa je zaujímavými výhľadmi na okolitú scenériu – Kibo, Veľký západný zlom a Barranco. Trasa začína na misii v Umbwe, do 2 100 m n. m. vedie chodník dažďovým lesom a vyššie úzkym chrbtom medzi dvomi riekami Lonze a Umbwe. V prvej etape trasy sú na prespatie dve alternatívy – Bivouc 1 (2 800 m n. m.) a Bivouc 2 (3 780 m n. m.). Nie sú to chaty, len prístrešky, v prípade Bivouc 2 je to skalný previs slúžiaci ako prístrešok. Voda sa tam dá nabrať z prameňov. Trasa pokračuje horským chrbtom k Barranco hut (3 900 m n. m.), odkiaľ vedú k vrcholu dve cesty. Jedna možnosť je ísť na západ ku kráteru Shira a využiť Severný okruh, alebo sa dostať k Lava Tower Hut a Veľkým západným zlomom prejsť k vrcholu. Horská chata Barranco je jednoduchá chata s drevenou podlahou, kde môže prespať 6 ľudí. Mnohí turisti radšej využívajú na prespatie jaskyne pod lávovou stenou Barranco.

Záver

Krajina v okolí Kilimandžára je veľmi zaujímavá a láka ročne stotisíce turistov. Rýchlo sa mení, najmä mestá Arusha a Moshi patria k najrýchlejšie sa hospodársky rozvíjajúcim centráam v Tanzánii. Poľnohospodárstvo má stále dominantnú funkciu ale služby prinášajú väčší ekonomický efekt. Kilimandžáro a národné parky sú cieľom safari expedícií a výjazdov, na ktorých zarába štát aj miestni, či zahraniční podnikatelia. Chudoba v tejto časti Afriky nie je taká výrazná a aj dopravná dostupnosť regiónu je dobrá. Aj keď sa mnohé zmenilo, pohorie Kilimandžáro aj v súčasnosti značne ovplyvňuje život obyvateľov v jeho okolí.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0540/16: Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálnogeografický prístup.

Literatúra

- BALATKA, B. a kol. 1971. *Zeměpis světa. Afrika*. Praha : Orbis.
- Cole, R., De Blij, H. J. 2007. *Survey of Sub-Saharan Africa. A regional geography*. New

Zostup po hrane krátera

- York : Oxford UP, ISBN 0-19-517080-6
- NASA, 2012. Earth Observatory. Dostupné na: <http://earthobservatory.nasa.gov/IOTD/view.php?id=79641>
- JOHNSON, P., BOYD, J., McCULLUM, H, 2004. *Kilimanjaro Tanzania. Land – People – History*. Arusha : TANAPA Tanzania National Parks, ISBN 1-77901-15-8
- Kol. TANZANIE. *Turistický průvodce*. Rough guides. ISBN 978-80-7217-625-0

Votrubec, C., 1973. *AFRIKA. Zeměpisný přehled kontinentu a jeho oblastne ekonomické problémy*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství.

WORLD HERITAGE LIST. National park Kilimanjaro. Dostupné na: <http://whc.unesco.org/en/list/403>

http://www.ng.hu/Civilizacio/2004/03/Teleki_Samuel_a_magyar_Afrika_kutato

KILIMANDŽÁRO – vývoj a premeny pohoria s najvyšším vrchom Afriky

Anna Tolmáči, Ladislav Tolmáči, Michal Noga

Abstract

Geographical analysis of the current state and gradual changes in the region of the highest mountain range of Africa. Summarizing the history of knowledge, use, and routes to Kilimanjaro with an aim to enabling them to be applied in the teaching process of geography, history and biology.

RNDr. Mgr. Anna Tolmáči: Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, PRIF UK, Bratislava

prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.: Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied, UMB, Banská Bystrica

Mgr. Michal Noga: Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, PRIF UK, Bratislava

E-mail: annatolmaci@hotmail.com, tolmaci@fns.uniba.sk, noga@fns.uniba.sk

Správa o výstupe na Kilimandžáro pri príležitosti storočnice prof. Lukniša

Pri príležitosti 100. výročia od narodenia prof. Lukniša sa uskutočnil národný výstup na najvyšší bod afrického kontinentu. Výstup na Kilimandžáro sa konal 8. - 12. júla 2016 a zúčastnilo sa ho 9 Slovákov, z toho 5 geografov. Geografickú obec na Slovensku reprezentovali pracovníci troch geografických pracovísk a to z Katedry regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.; RNDr. Mgr. Anna Mydlová), Katedry geografie a geológie na Fakulte prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.) a Katedry geografie a regionálneho rozvoja na Fakulte prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (prof. PhDr. RNDr. Martin Boltižiar, PhD.; RNDr. PaedDr. Ján Veselovský, PhD.). Do tímu geografov patrili aj žiak prof. Lukniša a absolvent odboru fyzickej geografie RNDr. Anton Magula. Výstup sa konal pod záštitou a iniciatívou prezidenta Slovenskej geografickej spoločnosti prof. RNDr. Ladislava Tolmáčiho, PhD. Na vrchol Uhuru (v preklade „Sloboda“) vo výške 5 895 m n. m. úspešne vystúpili štyria slovenskí geografi, kde na počesť prof. Lukniša slávnostne rozprestrelí slovenskú zástavu.

Výstup sa začal pri vstupnej bráne do národného parku Kilimandžáro Marangu Gate v nadmorskej výške 1 879 m n. m. počas pochodu sa prenocovalo v troch táboroch – v Mandara Hut vo výške 2 720 m n.

Foto L. Tolmáči

Členovia výpravy, ktorí úspešne dosiahli vrchol pohoria Kilimandžáro, sprava prof. Tolmáči, Dr. Mydlová, Ing. Vašková, Dr. Veselovský, Dr. Kabát a prof. Boltižiar.

m., Horombo Hut vo výške 3 720 m n.m. a Kibo Hut vo výške 4 720 m n. m. Celková dĺžka trasy od štartovacieho bodu až po vrchol merala 34 km. Každý deň výstupu prekonalí 1 000 výškových metrov, posledný úsek činil rozdiel v prevýšení 1 175 m. Z posledného tábora vyštartovali na nočný

pochod strmou stenou krátera Kibo krátko pred polnocou. Po vyše 6 hodinovom nočnom stúpaní šiesti odvážlivci dosiahli hranu rozsiahleho krátera pri bode Stella point (5 756 m n.m.). Odtiaľ s nasadením všetkých síl pokračovali na 1,5 hodinový presun až po najvyšší bod Uhuru. Teplota ovzdušia na hrane krátera sa pohybovala okolo -10 °C. Počasie bolo slnečné a bez silného vetra, ktorý je typický pre tieto vrcholové časti. Najzdatnejším a najvytrvalejším sa naskytli výnimočné pohľady z najvyššej hory Afriky. Svojím výkonom sa zaradili medzi tých ľudí planéty, ktorým sa ešte podarilo vidieť roztápajúci sa ľadovec na vrchole. V ten istý deň sa skupina presunula do bezpečnej nadmorskej výšky 3 720 m n. m. v tábore Horombo Hut. Posledný piaty deň zostupu prekonalí takmer 2 000 výškových metrov a 19 km úseku trasy Marangu route. Výstup ukončili v Marangu Gate, kde si účastníci prevzali gratulácie a najúspešnejší aj certifikáty. Napriek ohrozeniam spôsobeným výškovou chorobou, nebezpečným terénom a nepriaznivými klimatickými podmienkami, všetci účastníci ukončili svoj výstup bez vážnej ujmy na zdraví.

Úcta pre výnimočný výkon a odvahu patrí aj ďalším členom výpravy Ing. Mariane Vaškovej, Mgr. Agáte Gazdagovej, RNDr. Jánovi Kabátovi a Ing. Jozefovi Ťažkému.

Foto L. Tolmáči

Členovia národného výstupu na Kilimandžáro

Ladislav Tolmáči, Anna Tolmáči

Kežmarská prechádzka

Organizátori tradičných školských výletov a geografických exkurzií do Tatier musia niekedy dosť imprimovať, pretože im obvyklá tatranská nepohoda často hatí pôvodný starostlivo pripravovaný plán vysokohorských túr. Keď sa ostré končiare a hlboké doliny zahalia do takzvanej bielej tmy, stáva sa aktuálnym náhradný program v pohostinnejšej podtatranskej krajine. Medzi cieľmi bohatej ponuky spišského regiónu by nemalo chýbať mesto Kežmarok. Čitateľom ponúkame námet na optimálne poznávanie tohto nádherného starobylého mestečka. Ak Kežmarok žije po stáročia v tieni bohatej a slávnej Levoče, neznamená to, že by sa svojmu odvekému mestskému rivalovi nemohol rovnať. Prechádzka po meste nám ukáže, že kežmarské pamätihodnosti sú porovnateľné s levočskými a navyše tu nachádzame niečo, čo v meste Majstra Pavla chýba, je to mestský hrad a bezprostredná vizuálna prítomnosť Tatier.

Kežmarok je prostredným z troch okresných miest ležiacich pri rieke Poprad. Od mesta Poprad je vzdialené 15 kilometrov od mesta Poprad, Stará Ľubovňa leží asi 30 kilometrov dolu prúdom tejto peknej rieky tečúcej cez Dunajec a Vislu až do Baltského mora. Starobylé mesto ležiace na dohľad od Tatier založili v 13. storočí nemeckí kolonisti na mieste starších slovanských osád. Názov Kežmarku je zložený z dvoch nemeckých slov Käse (syr) a Markt (trh), pretože bol miestom, kde sa na trhu predával výborný syr. Kežmarčania získali od panovníka mnoho mestských výsad, jednej sa však od uhorského kráľa akosi nevedeli domôcť. V udelení práva skladu umožňujúceho mestu ovládnuť tranzitný obchod medzi Uhorskom a Poľskom im vehementne bránili ich odvekí rivali Levočania. Spor medzi dvomi pyšnými spišskými mestami prerástol do takzvanej storočnej vojny. V novších dejinách podtatranského kraja vzniklo ďalšie mestské súperenie vedené medzi Kežmarkom a

Popradom. Košicko-bohumínska železnica dobudovaná rokoch 1871 až 1875 narušila na Spiši tradičné siločiarly moci a prosperity. Mesto Poprad ležiace v jej tesnej blízkosti získal nad Kežmarkom vzdialenejším od tohto nositeľa pokroku zjavnú ekonomickú výhodu. Podobná situácia nastala aj v prípade Levoče, ktorú hospodársky a neskôr aj administratívne predčila Spišská Nová Ves. Utlmenie rozvoja Kežmarku a Levoče sa podpísalo pod uchovanie starobylého vzhľadu oboch spišských miest, ktorý je dnes tak turistický príťažlivý a zaujímavý.

Okrem množstva hodnotných pamiatok je súčasný Kežmarok aktraktívnym turistickým cieľom aj vďaka mimoriadnym historickým väzbám k neďalekým Tatram. Prvý známy turistický výlet do tatranskej prírody absolvovala v roku 1565 kežmarská hradná pani Beata Laská s spolu s ňou niekoľko kežmarských mešťanov. Odvážny počín emancipovanej ženy nenašiel pochopenie u jej manžela

Alberta, ktorý ju za túto trúfalosť uvrhol do hradnej temnice. Keď sa o niekoľko desaťročí odštartoval vedecký záujem o tajomstvá tatranskej prírody opäť bol pritom ako prvý Kežmarok. Z miestneho evanjelického gymnázia sa na prvé tatranské výskumné výpravy vydali tamojší profesori David Fröhlich, Juraj Buchholtz mladší, Juraj Bohuš a Kristián Generisch, oduševneným Tatrancom bol aj osvietený kežmarský kazateľ a nadšený prírodovedec Tomáš Mauksch. V školských lavičkách tejto modernej školy vyššieho typu asi uzrel svetlo sveta slávny dobrodružný cestopis *Simplicissimus hungaricus seu dacianus* so vzrušujúcim opisom výletu skupiny študentov do Vysokých Tatier.

Účastníkov prechádzky po meste Kežmarok môže autobus vysadiť na parkovisku pri železničnej stanici a potom môže na nich čakať na veľkom parkovisku pri evanjelických kostoloch na opačnej strane mestského centra, kde sa poznávací prechádzka skončí.

Kežmarok sa radí k mestám, v ktorých si aj železničná stanica (1) zaslúži našu pozornosť. Pekná secesná staničná budova je od okraja historického centra vyhláseného za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry vzdialená len asi 300 m. Centrum ležiace na opačnom brehu rieky Poprad sa rozkladá okolo dvoch hlavných ulíc vytvárajúcich na pláne mesta písmeno V. Prvou z nich je Ulica Dr. Alexandra, ktorou sa vydáme smerom k radničnej veži. Na radnicu sa však pozrieme neskôr, pretože zhruba v polovici dĺžky odbočíme do uličky vľavo. Dovedie nás na komorné Kostolné námestie ležiaceho vnútri vidlice dvoch hlavných ulíc Kežmarku. V jeho strede stojí Bazilika povýšenia Svätého kríža (2). Jeden z najväčších gotických kostolov na Slovensku je súčasťou chrámového areálu ohraničeného obranným múrikom spolu s historickou budovou fary a pôvabnou renesančnou zvonnicou. Na výzdobe jej

Vizuálny kontakt Kežmarku s Tatrami je uchvatný.

fasád môžeme vysvetliť ako sa tvorí sgrafito. Tichou ulicou s názvom Starý trh sa presunieme do blízkosti kežmarského hradu. V ľavom domovom rade stojí typický spišský remeselný dom (3) dnes využívaný ako Mestské kultúrne stredisko. V ohybe ulice nachádzame kompaktnú skupinu meštianskych domov garbiarov a iných remeselníkov.

Skôr, ako začneme prehliadku hradu, odbočíme na Novú ulicu vedúcu do parku vybudovaného na mieste vysušených rybníkov vybudovaných pred severnými mestskými hradbami. V parku sa nachádza barbakan (4), zvyšok pevnostky, ktorá pôvodne chránila vstup do mesta cez zaniknutú Nižnú bránu. Bol súčasťou mestského opevnenia s hradbami dlhými 2 km, ktoré ohraničovali vnútorné mesto s rozlohou 20 ha. Mestské brány ako aj väčšina hradieb sa nezachovala. Jednou z mála zachovaných fortifikačných pamiatok je okrem barbakanu aj bašta (9) na ulici Priekopa na opačnom konci mestského centra. Do mestského opevnenia bol začlenený Kežmarský hrad (5) s vchodom z Hradného námestia. Označuje sa síce ako mestský hrad, ale mestu pôvodne nepatril. Bol majetkom šľachty, ktorá s Kežmarčanmi bývala často na vojnovej nohe. Spomedzi kežmarských hradných pánov je okrem spomínanej priekopníčky tatranskej turistiky Beaty Laskej verejnosti známy najmä Imrich Thököly, vodca jedného zo stavovských povstaní proti Habsburgovcom v nepokojnom 16. storočí. Jeho hrobku môžeme vidieť v novom evanjelickom kostole. Zrúcaninu hradu vyhoreného v roku 1787 začali obnovovať začiatkom 20. storočia a dnes je v podstate celistvo zachovanou národnou kultúrnou pamiatkou. Prehliadka hradného múzea zahŕňa okrem historických interiérov aj prehliadku hradieb s krásnymi výhľadmi na mesto s tatranskou siluetou v pozadí.

Od hradu k mestskej radnici vedie hlavná mestská komunikácia s pôvodnou historickou zástavbou spišských meštianskych domov. Bližšie k hradu sa nazýva Hradné námestie, na ktorom sa nachádza paulínsky kostol (6) postavený v roku 1650 ako náhrada za dnešný farský kostol vtedy využívaný evanjelikmi. Na Hradné námestie nadväzuje Hlavné námestie upravené na pešiu zónu. Pri budove mestskej radnice (7) s vysokou vežou sa spája s Ulicou Dr. Alexandra. Pôvodne stredoveká samostatne stojaca stavba s klasicistickou fasádou je dodnes sídlom mestského úradu. Naľavo od radnice sa nachádza budova Reduty (8). Jej súčasný

vzhľad vznikol klasicistickou prestavbou renesančného panského domu so strážnou vežou.

Historické centrum Kežmarku opustíme po Hviezdoslavovej ulici cez miesto, kde kedysi stála Vyšná brána slúžiaca pocestný smerujúcim do Levoče. V časti mesta, ktorá pôvodne ležala za mestskými hradbami nachádzame pamätihodnosti postavené kežmarskými evanjelikmi. Je tu drevený artikulórný evanjelický kostol (10) zaradený do zoznamu pamiatok UNESCO a vedľa stojaci nový evanjelický kostol. Starý kostol s bohatou vnútornou umeleckou výzdobou, aká nie je pre evanjelické chrámy typická, je príležitosťou vysvetliť účastníkom prehliadky v čom spočívali obmedzenia vo výstavbe protestantských kostolov stanovené v takzvaných šopronských artikuloch prijatých v roku 1681. Prehliadka nového kostola z roku 1894, pre ktorý tieto obmedzenia už neplatili, zahŕňa vstup do prístavby mauzólea spomínaného Imricha Thökölyho, známeho pod prezývkou kurucký kráľ. Na záver kežmarskej prehádzky sme si nechali budovu evanjelického lýcea (11) v parčíku, v ktorom študovalo viacero osobností slovenskej kultúrnej histórie a spomínaní prví vedeckí bádatelia Tatier.

Ján Lacika

Zaujímavosti mimo trasy

Východne od mesta sa dvíha pahorkatina s výhľadmi na mesto s Tatrami v pozadí. Prístup do nej je po ulici J. Záborského. Vedľa cesty z Kežmarku do Popradu stojí historická vodná elektrárň Turbína, od centra mesta je vzdialená asi 2,5 km. Do renesančného kaštieľa v Strážkach pri Spišskej Belej je to asi 5 km, v centre tohto malebného mestečka objavíme múzeum miestneho rodáka Jozefa Maximiliána Petzvala. Medzi vystavenými exponátmi nechýba jeho prevratný objektív, vďaka ktorému ľudia počas fotografovania už nemuseli dlhé minúty stáť nepohmute pred fotografickým aparátom. Nové možnosti turistického využitia sa ponúkajú v Levočských vrchoch, ktoré boli ešte donedávna verejnosti neprístupným vojenským výcvikovým priestorom.

Kežmarok, ktorý je sídlom okresu Prešovského kraja, bol k 1. 1. 2017 domovom 16 562 obyvateľov. Mohlo by ich byť aj viac, keby v roku 1996 mesto neprišlo o časť katastrálneho územia s panelovým sídliskom Záľubica pričleneným k susednej obci Ľubica.

